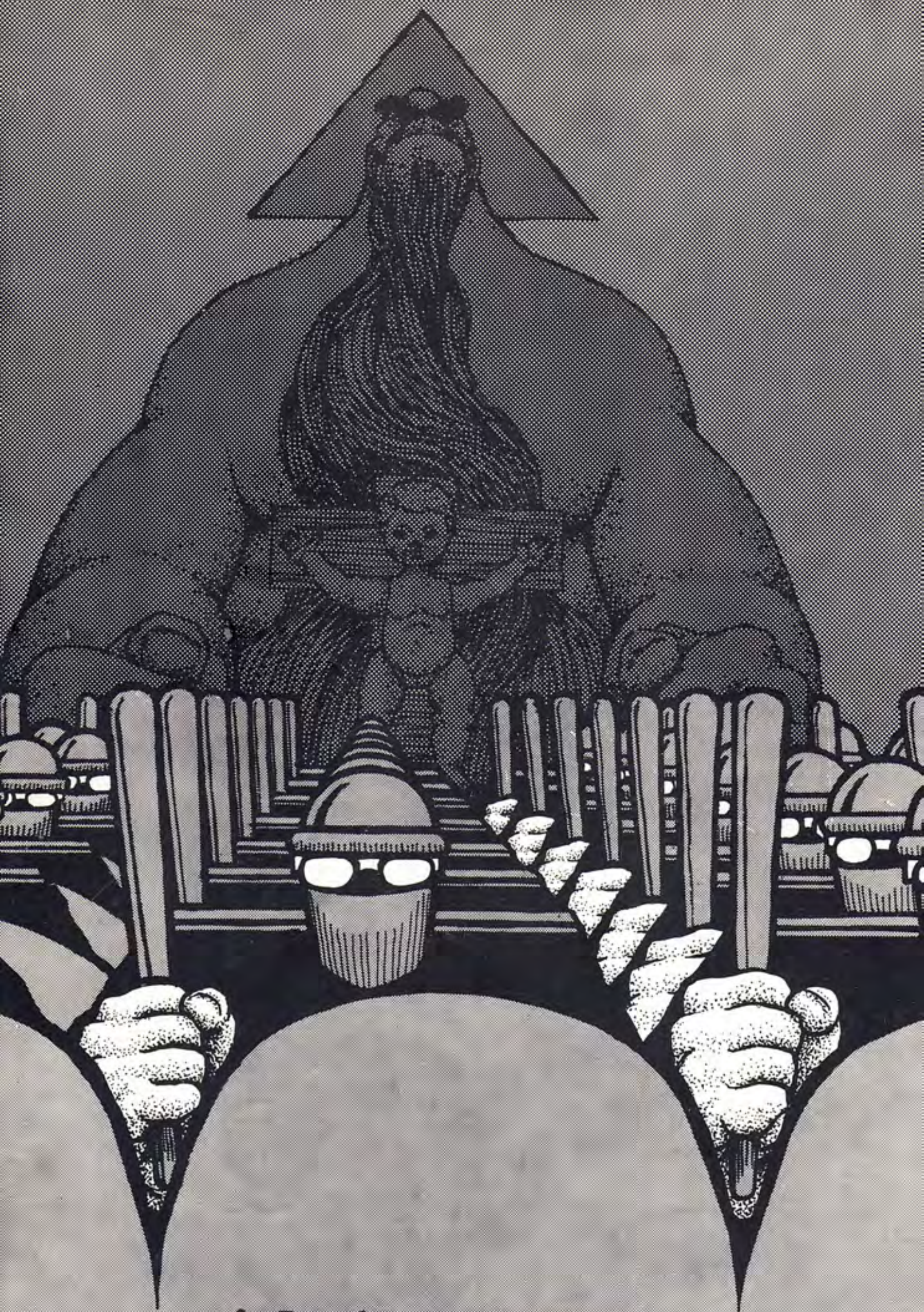

michail bakounine

god en de staat

michail bakounine

god en de staat

Oorspronkelijke titel en uitgave: Dieu et l'Etat
Imprimerie Jurassienne, Genève, 1882.
Eerste uitgave van deze vertaling: februari 1978
Omslag en tekeningen Jan Vlasveld
Typewerk Jetty Moreel-de Wolf
Uitgave: Bas Moreel, Nobelweg 108, NL-Wageningen

ISBN 90 6341 001 8

Voorwoord bij de nieuwe nederlandse vertaling.

GOD EN DE STAAT is niet onder die titel door Bakoenin geschreven. Het was een stuk van een tweede aflevering van zijn verhandeling HET KNOETO-GERMAANSE RIJK EN DE SOCIALE REVOLUTIE (L'Empire knouto-germanique et la révolution sociale), waarvan de eerste aflevering, geschreven in de periode november 1870-februari 1871, in april 1871 in Genève verscheen. De tweede aflevering schreef Bakoenin in de maanden februari en maart 1871, kort vóór de uitroeping van de Kommune van Parijs. Hiervan publiceerden Bakoenins medestanders Carlo Cafiero en Elisée Reclus dan in 1882 een gedeelte onder de titel 'GOD EN DE STAAT'.

Bakoenin heeft deze titel dus niet zelf gekozen en ze dekt de inhoud ook maar gedeeltelijk. De strekking van de tekst gaat veel verder. Het is een aanval op onterecht gezag in het algemeen, toegespitst op de grote boosdoeners godsgeloof, kerk, staat, deskundigen en wetenschappers. Bakoenin had niets tegen gezag op zich maar wel tegen mensen die onder het voorwendsel van buitenaardse openbaringen of al dan niet vermeende deskundigheid op een bepaald gebied zich alzijdige kunde en kundigheid aanmatigen. Bakoenin wil zich best door een schoenmaker of een bouwkundige op hun vakgebied laten adviseren mits hij de vrijheid houdt ook anderen te raadplegen en zelf de oplossing te kiezen die hem de beste lijkt. Ook moet de gezagsverhouding steeds omkeerbaar zijn en moet de meester op het ene gebied de leerling van zijn leerling kunnen zijn op een ander gebied.

Toen Bakoenin deze tekst schreef, had de koning van Pruisen zich juist in Versailles tot Keizer van het Duitse Rijk laten uitroepen nadat Frankrijk door de pruisiese troepen onder de voet was gelopen. De sporen daarvan zijn hier en daar in de tekst te vinden. Je kunt je wel afvragen of de schimpscheuten tegen het duitse barbarisme evenals de terloopse hak op de vermeende joodse koopmansmentaliteit niet mede bedoeld waren voor zijn vijand en tegenpool Karl Marx.

Mijn vertaling is gebaseerd op de franse tekst met varianten uit Fernand Rude's bundel VAN DE FRANS-DUITSE OORLOG TOT DE KOMMUNE VAN PARIJS (De la guerre à la Commune, Parijs 1972, een aantal teksten van Bakoenin uit deze periode). Ik heb de varianten gekozen die mij het meest logiese leken en de best lopende vertaling opleverden. De voetnoten bij het voorbericht van Cafiero en Reclus zijn van Fernand Rude.

Wageningen, februari 1978

Bas Moreel

VOORBERICHT bij de eerste uitgave, Genève 1882

Een van ons beiden geeft binnenkort een uitvoerige levensbeschrijving van Michael Bakoenin uit*) maar in grote trekken is dat leven bekend genoeg. Vrienden en vijanden erkennen de grootheid van deze man in zijn denken, zijn willen en zijn doorzettingsvermogen; zij weten ook hoe hij neerkeek op fortuin, positie, beroemdheid en al dat soort nietige zaken waar de meeste mensen zich in hun kleinheid zo druk om maken. Hij was afkomstig uit de russiese adel en verwant met de hoogste kringen in het russiese rijk. Niettemin was hij een van de eersten die lid werden van het trotse verbond van opstandigen die zich los wisten te maken van tradities, vooroordelen, ras- en klassebelangen en niet gaven om eigen welzijn. Hij was hun medestrijder in de harde strijd om het bestaan, verzwaard als deze nog was door gevangenschap en verbanning en door alle gevaren en teleurstellingen die horen bij het leven vol beproevingen van mensen die zich ergens voor inzetten.

Op de begraafplaats van Bern geven een eenvoudige steen en een naam de plaats aan waar het lichaam van Bakoenin is begraven. Zelfs dat gaat misschien nog te ver als eerbetoon ter nagedachtenis van een strijder die zo weinig waarde hechtte aan dat soort onbelangrijke dingen. Zijn vrienden zullen zeker geen prachtig grafmonument of standbeeld voor hem oprichten omdat ze maar al te goed weten hoe hij hen zou hebben uitgelachen als ze met het idee van een grafmonument bij hem waren aangekomen. Zij weten ook dat de ware manier om een dierbare dode te eren is om zijn werk voort te zetten met dezelfde ijver en vasthoudendheid als hij zelf aan de dag legde. Dat is beslist een moeilijke taak die onze volle inzet vraagt, want geen van de revolutionairen van de oudere generatie heeft harder gewerkt voor de gemeenschappelijke zaak van de revolutie dan hij.

Bakoenin had een grote direkte invloed op de studenten in Rusland, op de opstandelingen in het duitse Dresden, op zijn medebannelingen in Siberië en op allerlei mensen van

----

*) niet doorgegaan

goede wil in Amerika, Engeland, Frankrijk, Zwitserland en Italië. Alle revolutionaire socialistiese groepen hadden hem graag als spreker wegens zijn originele ideeën, zijn felle, beeldende taalgebruik en zijn onvermoeibare propagandadrift, die ekstra luister kregen door zijn imposante persoonlijkheid en bruisende vitaliteit. Zijn aanwezigheid liet overal sporen na, zelfs bij degenen die maar korte tijd met hem omgingen en zich later wegens meningsverschillen over doel of metoden van hem afkeerden. Zijn brieven zouden boekdelen kunnen vullen; hij bracht hele nachten door met schrijven van lange brieven aan vrienden in de revolutionaire wereld, en sommige van die brieven, bedoeld om moed in te spreken, wakker te schudden of voorstellen te doen voor propaganda-akties of opstanden, groeiden uit tot echte boeken. Het zijn vooral deze brieven die Bakoenin's ongelooflijke invloed op de revolutionaire beweging van deze tijd verklaren. Bij al hun belang en nut voor de verspreiding van nieuwe ideeën vormen de brochures die hij in het russies, frans en italiaans schreef, het zwakste deel van Bakoenin's geschriften.

De verhandeling GOD EN DE STAAT die wij hier publiceren, is in feite slechts een gedeelte van een brief of rapport. Zij is op dezelfde manier geschreven als het meeste werk van Bakoenin en lijdt aan hetzelfde stilistiese euvel: de verhoudingen zijn zoek; het houdt ook plotseling op: het laatste deel van de tekst was ondanks al ons zoeken niet te vinden*). Bakoenin had nooit de nodige tijd om alles wat hij aanpakte af te maken. Voordat hij het ene klaar had begon hij al weer aan het volgende. 'Mijn leven is ook maar een gedeelte', was zijn antwoord op kritiek op zijn manier van schrijven. De lezers van GOD EN DE STAAT zullen zich echter niet beklagen dat wij deze verhandeling van Bakoenin uitgeven, ook al is ze onvolledig. Bakoenin behandelt de vraagstukken die hij aan de orde stelt grondig en met ongewone kracht van argumenten. Hij toont zijn eerlijke tegenstanders, tot wie hij zich terecht richtte, de ongegrondheid van hun geloof in het goddelijk gezag, dat de grondslag vormt voor het tij-

----

*) Dit vervolgdeel is in feite wel bekend: James Guillaume heeft het opgenomen in deel III van de Werken van Bakoenin (Oeuvres, Time III, Parijs 1908, p131 ev.)

delijke gezag; hij bewijst dat alle regeringen louter menselijk van oorsprong zijn; Bakoenin gaat niet in op het ontstaan van de staat, dat ook al door de algemene moraal wordt veroordeeld en dat berust op fisieke overmacht, geweld, adellijke rang, fortuin, enz., maar staat uitvoerig stil bij de teorie dat de samenlevingen door de wetenschap zouden moeten worden bestuurd. Zelfs als het mogelijk was om te midden van het gekrakeel van rivaliserende ambities en intriges vast te stellen wie de schijn- en wie de echte geleerden zijn en een kiesstelsel te ontwerpen dat de macht onfeilbaar in handen van de echte geleerden brengt, welke garantie zouden deze echte geleerden dan kunnen geven dat zij wijze en eerlijke regeerders zullen zijn? Zouden die nieuwe meesters niet precies dezelfde dwaasheden en misdaden begaan als de meesters van vroeger en nu? In de eerste plaats is de wetenschap niet iets dat voor altijd gegeven is maar iets in wording. De geleerde van vandaag is de onwetende van morgen. De geleerde die denkt dat hij er is duikelt daardoor naar de plaatste plaats, achter het pasgeboren kind. Maar zelfs als hij de waarheid doorgrondt korrumpeert hij nog zichzelf door zijn voorrechten en zijn medemensen door zijn bevelen. Om de touwtjes strak in handen te houden moet hij zoals alle staatshoofden het bruisende leven onder de massaas doven en die massaas ter wille van de rust in het land dom proberen te houden en ze geleidelijk omlaagdrukken om er hoger boven te staan.

Sinds het 'weten' een rol in het openbare leven is gaan spelen proberen werkelijke of vermeende 'genieën' de macht in handen te krijgen met het bekende gevolg. We hebben ze aan het werk gezien, al die geleerden die door hun studie hun gevoel hebben verloren, bij wie de blik is vernauwd door eenzijdige bestudering van alle facetten van één enkel feit, die niets van het leven weten doordat ze jarenlang niet verder hebben gekeken dan hun goedbetaalde positie, die kinderlijk zijn gebleven in hun aspiraties en trots omdat ze nooit deel hebben genomen aan de serieuze strijd en daardoor nooit gevoel hebben gekregen voor de juiste verhoudingen. Is er niet onlangs nog een komplete 'denk'school ontstaan, bestaande uit een stelletje ordinaire hielenlikkers en onbetrouwbare figuren trouwens, die voor eigen gebruik een nieuwe wereldbeschou-

wing hadden uitgedacht? Volgens deze heren dienen de werelden, de samenlevingen, de revoluties, de bloedige ineenstortingen van wereldrijken, armoede, ziekte en dood alleen om een elite van academici te doen ontstaan, een rijk bloeiende bloem, waarvoor de rest van de mensheid als mest dient. Om de heren redakteuren van LE TEMPS en LES DéBATS in de gelegenheid te stellen om te 'denken', leven en sterven de naties in onwetendheid; de rest van de mensheid is gedoemd te sterven ter wille van het eeuwige leven van deze heren!

Maar we hoeven ons zo'n zorg niet te maken: al deze heren hebben echt niet de moed van een Alexander die de gordiaanse knoop doorhakte en zij zullen het zwaard van Karel de Grote niet opnemen. Een regering door de wetenschap wordt even onmogelijk als een regering bij de gratie Gods, bij de gratie van het geld of bij de gratie van het brute geweld. Geen enkele regering ontkomt nog aan de meedogenloze kritiek die allerwegen wordt uitgeoefend. Mensen die de smaak voor gelijkheid hebben te pakken gekregen, laten zich niet meer regeren, zij leren zichzelf te regeren. De samenlevingen die de God van zijn troon hebben gestoten die de bron van alle macht heette te zijn, stoten ook diegenen van hun troon die in zijn naam regeren. Dat is het wezen van de revolutie die zich op het ogenblik voltrekt. De staten vallen uiteen om plaats te maken voor een nieuwe orde, waarin, zoals Bakoenin zo graag zei, 'het menselijke recht de plaats in zal nemen van het goddelijke recht'. Als wij één revolutionair mogen noemen onder degenen die aan dit ontzaglijke vernieuwingswerk hebben bijgedragen, dan is er geen voor wie dit zo terecht zou gebeuren als voor Michael Bakoenin.

Carlo Cafiero, Elisée Reclus

michail bakounine

god en de staat

Iedere kollektieve of individuele menselijke ontwikkeling in de geschiedenis wordt in wezen bepaald door drie basisgegevens of beginselen, te weten 1. DE DIERLIJKHEID, 2. HET DENKEN en 3. DE OPSTANDIGHEID. Met de dierlijkheid hangt direkt DE SOCIALE EN PERSOONLIJKE EKONOMIE samen, met het denken DE WETENSCHAP, met de opstandigheid DE VRIJHEID.

Alle idealisten, de aristokratie, de bourgeoisie, de teologen, de metafisici, de politici, de moralisten, de aanhangers van de verschillende godsdiensten, de dichters, de filosofen, en niet te vergeten de liberale ekonomen, die zoals bekend ook heilig in idealen geloven, zijn zeer geschokt als zij horen dat de mens met zijn prachtige verstand, zijn verheven ideeën en zijn grenzeloze verlangens gewoon een produkt is van de ORDINAIRE MATERIE, zoals alles in deze wereld.

Wij zouden kunnen antwoorden dat de materie van de materialisten, de spontaan en eeuwig beweeglijke, aktieve, produktieve materie, de chemies of organies bepaalde, de zich in mechaniese, fisiese, dierlijke en verstandelijke, onlosmakelijk met haar verbonden eigenschappen of krachten uitende materie niets gemeen heeft met de ORDINAIRE MATERIE van de idealisten. Het produkt van

hun onjuiste manier van abstraheren dat zij materie noemen, is inderdaad dom, levenloos, bewegingloos, onbekwaam om ook maar iets voort te brengen, een DOOD ELEMENT, een LELIJK verbeeldingsprodukt in tegenstelling tot het MOOIE verbeeldingsprodukt dat zij GOD noemen, het Opperwezen, waartegenover de materie, hun materie, de materie die zij ontdaan hebben van alles wat er in de werkelijkheid toe behoort, niet anders dan het hoogste niets kan zijn. Zij hebben de materie beroofd van haar intelligentie, haar leven, van al haar wezenskenmerken, van haar aktieve betrekkingen of krachten en zelfs van haar beweging, zodat ze niet eens meer iets weegt en zij ontoegankelijk en totaal bewegingloos in de ruimte achterbleef; al die krachten, eigenschappen en natuurlijke uitingen kenden zij toe aan het denkbeeldige wezen dat hun abstraherende fantasie geschapen had; vervolgens keerden zij de rollen om en riepen zij het produkt van hun verbeelding, hun hersenschim, hun God, het niets, uit tot Opperwezen; het werkelijke Zijn, de materie, de wereld, noemden zij toen vanzelfsprekend het niets. Vervolgens komen zij ons doodleuk vertellen dat deze materie uit zichzelf niets kan voortbrengen en zelfs niet in beweging kan komen, zodat hun God haar geschapen moet hebben.

Wie heeft er gelijk, de idealisten of de materialisten? Daar is geen twijfel over mogelijk. Het is duidelijk dat de idealisten ongelijk hebben en de materialisten gelijk. De feiten komen vóór de ideeën; de ideeënwereld, zegt Proudhon, is een bloem met de materiële bestaansvoorwaarden als wortel. De hele intellektuele, morele, politieke en sociale geschiedenis van de mensheid is een afspiegeling van haar ekonomiese geschiedenis.

Alle takken van de moderne wetenschap, van de werkelijke belangeloze wetenschap, werken mee aan de uitroeping van de grote, fundamentele, doorslaggevende waarheid: dat het sociale, echt menselijke leven, de menselijkheid dus, gewoon de hoogste ontwikkeling, de hoogste uiting van dierlijkheid is - altans wat ons en onze planeet betreft. Maar omdat iedere ontwikkeling tegelijk ook een ontkenning is, de ontkenning namelijk van de grondslag of het uitgangspunt, is de menselijkheid tegelijkertijd en in wezen ook de bewuste, toenemende ont-

kenning van de dierlijkheid in de mensen; en juist deze zowel rationele als natuurlijke, rationele want natuurlijke, historiese, logiese ontkenning, onontkoombaar zoals de ontwikkeling en verwerkelijking van alle natuurlijke wetten in de wereld, vormt en schept het ideële, de wereld van de intellektuele en zedelijke overtuigingen, de ideeën.

Onze vroegste voorouders, onze Adams en Evaas, waren misschien geen gorillaas maar toch wel heel naaste verwanten ervan, alleseters, intelligente wrede dieren, die meer dan alle andere diersoorten begiftigd waren met twee kostbare vermogens: HET VERMOGEN OM TE DENKEN EN HET VERMOGEN, DE BEHOEFTE OM IN OPSTAND TE KOMEN.

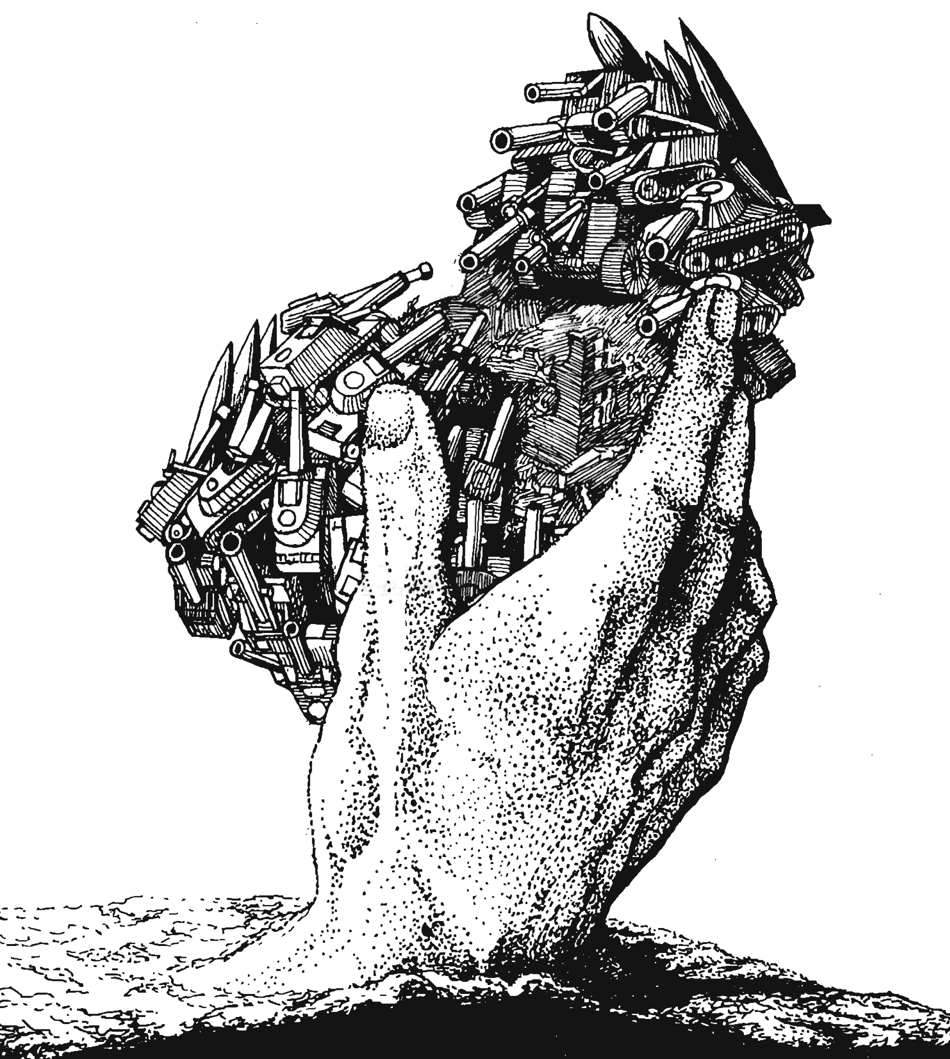
Deze twee in het histories vooruitbrengen van de mensheid samenwerkende vermogens vormen in wezen de negatieve kracht in de positieve ontwikkeling van de menselijke dierlijkheid en zijn als zodanig de bron van al het menselijke in de mensen.

De Bijbel, een hoogst interessant en als één van de vroegste uitingen van menselijke wijsheid en verbeeldingskracht soms zeer diepzinnig boek, geeft deze waarheid zeer naïef weer in de miete van de erfzonde. Jaweh, zonder twijfel de meest jaloerse, de ijdelste, de wreedste, onrechtvaardigste, bloeddorstigste, grootste despoot en grootste vijand van de menselijke waardigheid en vrijheid onder de goden die de mensen aanbidden, had uit Joost weet wat voor gril, misschien om er een paar slaven bij te hebben, Adam en Eva geschapen. Met een weids gebaar stelde hij heel de aarde tot hun beschikking, met haar vruchten en dieren, maar met één beperking: hij verbood hun uitdrukkelijk aan de vruchten van de boom der kennis te komen. Hij wilde dus niet dat de mens tot zelfbewustzijn zou geraken maar dat hij eeuwig een dier bleef dat altijd bleef kruipen voor de 'levende' God, zijn schepper en meester. Maar daar komt Satan, de eeuwige opstandige, de eerste vrijdenker en de bevrijder van de wereld. Satan verwijt de mens zijn dierlijke onwetendheid en gehoorzaamheid; hij zet hem aan om ongehoorzaam te zijn en van de vruchten van de kennis te eten en bevrijdt hem zo en merkt zijn voorhoofd met het zegel van de vrijheid en de menselijkheid.

Hoe het verder ging is bekend. Onze Lieve Heer, die met zijn voorwetenschap, één van zijn goddelijke vermogens, toch had kunnen voorzien wat er zou gebeuren, ontstak in een verschrikkelijke, belachelijke razernij: hij vervloekte Satan, de mens en de wereld, zijn eigen schepselen, zodat hij zich om zo te zeggen in zijn eigen schepping trof, zoals kinderen doen als ze kwaad worden; het was hem echter niet genoeg om onze voorouders zelf te treffen maar hij vervloekte ze ook in alle toekomstige geslachten, die toch geen schuld hadden aan de misdaad van hun voorouders. Onze katolieke en protestante teologen zien daarin een blijk van grote wijsheid en rechtvaardigheid, juist omdat het zo monsterlijk onrechtvaardig en onzinnig is. Vervolgens herinnerde hij zich dat hij niet alleen een wrekende en toornige God was maar ook een God van liefde, en nadat hij voor enkele miljarden arme menselijke wezens het bestaan had vergald en hen veroordeeld had tot een eeuwige hel, kreeg hij medelijden met de rest; om die te redden, om zijn eeuwige, goddelijke liefde te verzoenen met zijn eeuwige, altijd naar slachtoffers en bloed dorstende toorn, zond hij zijn enige zoon als zoenoffer naar de aarde om hem door de mensen te laten doden. Dat is nu het 'misterie van de Verlossing', de grondslag van alle kristelijke godsdiensten. En als die goddelijke Verlosser dan nog alle mensen gered had! Maar nee, het door Kristus beloofde paradijs - dat is uitdrukkelijk zo voorspeld - zal maar heel weinig uitverkorenen tellen. De rest, de overgrote meerderheid van de nu levende en toekomstige geslachten zal eeuwig in de hel branden. Intussen levert de altijd rechtvaardige, altijd goede God, om ons te troosten, de aarde over aan regeerders van het slag Napoleon III, Wilhelm I, Ferdinand van Oostenrijk en de Alexander van alle Ruslanden.

Op uitdrukkelijk bevel van de regeringen worden deze dwaze verhalen en monsterlijke verzinsels midden in de 19e eeuw nog altijd op alle europese volksscholen verteld en onderwezen. Dat heet het volk beschaving bijbrengen! Is het niet overduidelijk dat de regeringen de volksmassaas stelselmatig vergiftigen en uit eigenbelang dom houden?

Dat zijn de smerige, misdadige metoden die zij toepas-

la main de dieu

sen om de volken eeuwig onderworpen te houden, ongetwijfeld om hen beter te kunnen plukken. Wat betekenen de misdaden van alle Tropmannen ter wereld tegenover deze in heel de beschaafde wereld dagelijks, openlijk gepleegde misdaden tegen de menselijkheid waaraan mensen zich schuldig maken die het lef hebben om zich beschermers en vaders van de volken te noemen?

Terug naar de miete van de erfzonde. God erkende het gelijk van Satan en gaf toe dat deze Adam en Eva niet had bedrogen met zijn belofte van kennis en vrijheid als beloning voor de ongehoorzaamheid waartoe hij hen aanzette; want toen zij van de verboden vrucht hadden gegeten zei God bij zichzelf (zie de Bijbel): 'Zie, de mens is gelijk geworden aan de goden, hij kent goed en kwaad; laten we dus voorkomen dat hij van de vrucht van het eeuwige leven eet, opdat hij niet onsterfelijk wordt zoals Wij'.

Als we nu de fabeltjeskant van deze miete buiten beschouwing laten en ons verdiepen in de overigens zeer duidelijke werkelijke betekenis ervan, zien we dat de mens zich heeft bevrijd, afscheid heeft genomen van de dierlijkheid en mens is geworden; hij is zijn specifiek menselijke geschiedenis en ontwikkeling begonnen met een daad van ongehoorzaamheid en kennisvergaring, met andere woorden door IN OPSTAND TE KOMEN en TE DENKEN.

De idealisten redeneren precies omgekeerd. Zij lappen al die menselijke ervaringen en het door de meeste mensen gevolgde gezonde verstand waarop ieder menselijk inzicht uiteindelijk berust, gewoon aan hun laars. Niettemin vormen die de enige serieuze grondslag voor de menselijke kennis, van de simpele, vanouds erkende waarheid dat 2 maal 2 4 is, tot de hoogste en ingewikkeldste wetenschappelijke redeneringen, waarbij niets als vaststaand wordt aangenomen wat niet volledig bevestigd wordt door eksperimenten en waarnemingen aan dingen en feiten.

De stoffelijke wereld, het organiese en dierlijke leven en het histories toenemende inzicht van de mens als groep en als individu hebben zich heel begrijpelijk, geleidelijk en volkomen natuurlijk ontwikkeld, van het eenvoudige naar het samengestelde, van beneden naar boven of van het lagere naar het hogere. Deze ontwikkelingsgang komt geheel overeen met wat wij dagelijks meemaken en dus

ook met onze natuurlijke logika, met de wetten van onze geest, die helemaal op deze ervaringen berusten en zich daardoor ontwikkelen en ook alleen ontwikkelen kunnen en er als het ware een geestelijke, verstandelijke, bewuste weergave of samenvatting van zijn.

De idealistiese denkers daarentegen, bezeten, verblind, voortgedreven als zij zijn door de van de teologie geërfde goddelijke hersenschim, volgen niet deze natuurlijke weg van beneden naar boven, van het lagere naar het hogere, van het betrekkelijk eenvoudige naar het meer ingewikkelde, zij zijn niet zo verstandig en rationeel om de werkelijke, opgaande ontwikkeling te volgen van het zogeheten anorganiese naar het organiese, plantaardige, dierlijke en tenslotte specifiek menselijke leven, van de chemiese stof of vormen naar de levende stof of vormen en van het leven naar het denken, maar doen juist het omgekeerde. Zij gaan van boven naar beneden, van het hogere naar het lagere, van het ingewikkelde naar het eenvoudige. Zij beginnen bij God, God als persoon of als goddelijke substantie of idee, en hun eerste stap is een verschrikkelijke tuimeling van de verheven hoogten van de eeuwige ideeënwereld in de modder van de stoffelijke wereld, van de absolute volmaaktheid in de absolute onvolmaaktheid, van het denken in het zijn, of liever van het Hoogste Zijn in het Niets. Wanneer, hoe en waarom het absoluut volmaakte, eeuwige, oneindige, waarschijnlijk op zichzelf uitgekeken Goddelijke Zijn tot deze wanhoops SALTO MORTALE is gekomen, dat is iets wat nog nooit enige idealist, teoloog, metafisikus of dichter heeft kunnen begrijpen of aan buitenstaanders verklaren. Alle godsdiensten uit heden en verleden en alle transcendente filosofieën stappen over dit unieke, smerige misterie heen *). Heiligen, door hoge idealen geleide wetgevers, profeten en messiassen zochten er het leven in maar vonden slechts kwelling en dood. Het verslond hen zoals de

-----

*) Ik noem dit een smerig misterie omdat het alle gruwelen die er in de wereld gepleegd zijn en nog gepleegd worden, altijd gerechtvaardigd heeft en nog rechtvaardigt; ik noem het smerig omdat alle andere de menselijke geest afstompende teologiese en metafisiese onzin er gewoon het logiese gevolg van is.

oude sfinks omdat zij het niet konden verklaren. Grote filosofen, van Heraklitus en Plato tot Descartes, Spinoza, Leibnitz, Kant, Fichte, Schelling en Hegel, en niet te vergeten de indiese filosofen, hebben stapels boeken geschreven en vernuftige, sublieme metoden ontworpen, waarbij zij en passant veel moois en waardevols hebben gezegd en onsterfelijke waarheden hebben ontdekt, maar het misterie waarop hun transcendente onderzoek toch eigenlijk gericht was, bleef even duister als daarvóór. Als de reusachtige inspanningen van de ongelooflijkste genieën ter wereld, die nu al minstens dertig eeuwen lang steeds opnieuw dat Sisyfuswerk hebben aangepakt, dat misterie alleen nog maar onbegrijpelijker hebben gemaakt, kunnen wij dan verwachten dat de verklaring ons vlug even geleverd zal worden door de een of andere waanwijze aanhanger van een kunstmatig opgewarmde metafisika in een tijd waarin geen enkele serieuze, wakkere geest zich nog inlaat met deze onbetrouwbare wetenschap, resultaat van een histories vast wel verklaarbaar kompromis tussen geloofswaan en gezonde wetenschapszin?

Dit afschuwelijke misterie is gewoon onverklaarbaar, dat wil zeggen onzin, want alleen onzin is onverklaarbaar. Wie behoefte heeft aan dit misterie om gelukkig te zijn, om te kunnen leven, moet beslist zijn verstand opzij zetten en als hij kan weer domweg, stomweg, blindweg gaan geloven; hij moet met Tertullianus en alle oprechte gelovigen deze woorden herhalen die de kern van de teologie samenvatten:

CREDO QUIA ABSURDUM *)

Zij zijn het einde van iedere diskussie en alleen het zegevierende domme geloof blijft over. Alleen rijst nu de vraag: HOE KAN EEN INTELLIGENT, GOED ONDERLEGD IEMAND DE BEHOEFTE HEBBEN OM IN DIT MISTERIE TE GELOVEN?

Dat het volk, op het platteland nog veel meer dan in de stad, het geloof in een God als schepper, regelaar, rechter, meester, verdoemer, redden en weldoener van de wereld heeft behouden is heel natuurlijk. Het volk is

-----

*) Ik geloof omdat het onzin is. Vert.

helaas nog zeer onwetend en wordt door de regeringen ook stelselmatig in onwetendheid gehouden omdat deze daarin niet ten onrechte een van de hoofdpijlers van hun macht zien. Het gewone volk slikt het meeste wat de godsdiensten vertellen als zoete koek; het afmattende dagelijkse werk en het gebrek aan vrije tijd, aan intellektuele kontakten, aan tijd en gelegenheid om te lezen en aan markties alle middelen en prikkels om zelf te denken maken dat onvermijdelijk. Het volk groeit op temidden van de godsdienstige gebruiken en is er zijn leven lang door omgeven; verder is er een heel leger gewijde en ongewijde officiële volksvergiftigers dat die gebruiken kunstmatig in leven houdt, waardoor deze een soort intellektueel en moreel levenspatroon gaan vormen dat vaak sterker is dan het natuurlijke gezonde verstand.

Het absurde geloof van het volk is om nog een andere reden min of meer begrijpelijk en verklaarbaar en wel vanwege de miserabele omstandigheden waarin dat volk door de ekonomiese ordening van de samenleving juist in de ontwikkeldste landen van Europa moet leven. In dat geestelijke, morele en materiële minimumbestaan, dat leven als een gevangenis: zonder uitzicht, zonder uitweg en zonder toekomst als we de ekonomen mogen geloven, moest het volk wel de geesteloosheid en het gebrek aan levensdrift van de bourgeoisie hebben om niet de behoefte te gevoelen daaraan te ontsnappen; daarvoor bestaan echter maar drie mogelijkheden: twee schijnmogelijkheden en één reële mogelijkheid. De schijnmogelijkheden zijn de kroeg en de kerk, de ondergang van het lichaam of de ondergang van de geest; de derde mogelijkheid is de sociale revolutie. Beter dan alle teoretiese propaganda van de vrijdenkers zal de sociale revolutie een einde kunnen maken aan het geloof en de zelfvernietigingspraktijken van het volk, dingen die meer met elkaar te maken hebben dan menigeen wel denkt. Als de sociale revolutie de schadelijke schijngenoegens van de lichamelijke en geestelijke zelfvernietiging bij iedereen zal hebben vervangen door de verfijnde, rijke genoegens van de ontwikkelde mensheid gaan kroegen en kerken vanzelf dicht.

Tot zo lang blijft de meerderheid van het volk geloven, ten onrechte, maar wie zal het daar een verwijt van maken?

Er is één kategorie lieden die, ook als ze niet geloven, toch moeten doen alsof, te weten de kwellers, onderdrukkers en uitbuiters van de mensheid: de priesters, koningen, staatslieden, militairen, de geldschieters van staat en bedrijfsleven, de verschillende soorten ambtenaren, de politie, het gevangenispersoneel en de beulen, de monopoliehouders, kapitaalbezitters, afpersers, ondernemers, bezitters, advokaten, ekonomen, de politici van allerlei kleur, de kruideniers, tot de kleinste aan toe, allemaal zeggen ze in koor de woorden na van Voltaire:

'Als God niet bestond moest hij uitgevonden worden'.

Want, ziet u, 'er is een godsdienst nodig voor het volk'. De godsdienst is de veiligheidsklep.

Tenslotte is er een vrij grote groep eerlijke maar niet bepaald sterke geesten, die te intelligent zijn om de kristelijke dogmaas ernstig te nemen en ze elk op zich ook verwerpen, maar niet de moed, de kracht en de nodige resoluutheid hebben om het hele boeltje over boord te zetten. Zij hebben geen bezwaar tegen kritiek op onderdelen van wat er in de godsdienst aan onzin valt aan te wijzen, de wonderen lappen zij aan hun laars, maar aan de grootste onzin, de onzin waar alle overige godsdienstige onzin op berust, het wonder dat alle andere wonderen verklaart en geloofwaardig maakt, het bestaan van God, daar klampen ze zich wanhopig aan vast. Die God is niet het sterke, machtige Wezen, de volledig positieve God van de teologie maar een mistig, doorschijnend, denkbeeldig wezen, zo denkbeeldig dat het in Niets overgaat als je meent het te pakken te hebben, een luchtspiegeling, een dwaallicht dat warmte noch licht geeft. Niettemin houden ze aan die God vast, ze geloven dat als hij verdween, alles zou verdwijnen. Het zijn onzekere, ziekelijke geesten die zich in deze beschaving niet tuis voelen, die van het heden zijn noch van de toekomst, bleke schimmen die eeuwig zweven tussen hemel en aarde en het verschil niet zien tussen burgerlijke politiek en proletaries socialisme. Zij hebben niet de kracht om logies door te redeneren, om iets te willen of om een beslissing te nemen en ze verdoen tijd en moeite met eindeloze pogingen om het onverzoenlijke te verzoenen.

In het gewone spraakgebruik heten die mensen burgerlijke socialisten. Een diskussie met die mensen is niet mogelijk. Daar zijn ze te ziek voor.

Er zijn echter enkele grote persoonlijkheden die algemeen respekt inboezemen en bij wie iedere twijfel aan hun goede gezondheid, geestkracht en goede trouw uitgesloten is. Ik denk daarbij aan mensen als Mazzini, Michelet, Quinet en John Stuart Mill *). Dit waren grootmoedige, sterke persoonlijkheden met een warm hart, grote denkers, grote schrijvers, de eerste heeft bijvoorbeeld een groot land op heroïese, revolutionaire wijze tot nieuw leven gebracht, maar allemaal verkondigden zij het idealisme en moesten niets hebben van het materialisme en dus van het filosofiese en politieke socialisme, dat zij met alle kracht bestreden.

Juist met het oog op deze mensen moeten wij dieper op deze zaak ingaan.

De eerste opmerking die ik wil maken is dat geen van deze belangrijke persoonlijkheden en trouwens geen enkele enigszins belangrijke idealistiese denker van het ogenblik deze kwestie echt uit logies oogpunt bekeken heeft. Geen van hen heeft geprobeerd een filosofies antwoord te geven op de vraag hoe het mogelijk is dat God zulk een SALTO MORTALE uit de eeuwige, zuivere sferen van de geest in het slijk van de stoffelijke wereld heeft gemaakt. Waren ze bang om zich aan deze onoplosbare tegenstrijdigheid te wagen en wanhoopten ze ook daar een verklaring voor te zullen kunnen geven nadat de grootste genieën uit

-----

*) Stuart Mill is de enige bij wie je zou kunnen twijfelen of hij wel een echte idealist is. Ten eerste is hij een hartstochtelijk bewonderaar, een aanhanger, maar een die wel zijn eigen zelfstandigheid bewaart, van de positivistiese filosofie van Auguste Comte, een filosoof die zich vaak niet helemaal uitspreekt maar in wezen ateïsties is; ten tweede was Stuart Mill Engelsman, en wie zich in Engeland ateïst noemt, plaatst zich buiten de maatschappij, ook nu nog.

de geschiedenis hun pogingen daartoe hadden moeten opgeven, of vonden ze dat de kwestie al opgelost was? Dat weten zij alleen. In ieder geval hebben zij niet geprobeerd het bestaan van een God teoreties te bewijzen en zich beperkt tot de praktiese redenen en konsekwenties. Zij hebben gedaan alsof het om een algemeen aanvaard feit ging dat aan geen enkele twijfel onderhevig was en hun bewijsvoering beperkt tot het wijzen op de ouderdom en de algemeenheid van het godsgeloof.

Volgens veel belangrijke persoonlijkheden en schrijvers, onder wie, om slechts de bekendste te noemen, Joseph de Maistre, die zijn mening op zeer welsprekende wijze onder woorden heeft gebracht, en de grote italiaanse patriot Giuseppe Mazzini, is deze indrukwekkende eenstemmigheid meer waard dan alle bewijzen van de wetenschap; er zijn misschien een paar konsekwent doorredenerende en zelfs zeer waardevolle maar alleenstaande denkers geweest die tot een tegenovergestelde konklusie kwamen, maar volgens hen is dat dan jammer voor die denkers en hun logika, maar de algemene overeenstemming, de algemene, vanouds bestaande aanvaarding van een opvatting is altijd als het doorslaggevendste bewijs voor de juistheid ervan beschouwd. Een algemeen gevoelen, een wijd en zijd verbreide opvatting die altijd stand heeft gehouden, kan niet onjuist zijn, die moet geworteld zijn in een noodzaak die absoluut onlosmakelijk met de menselijke natuur samenhangt. En omdat vaststaat dat alle volken in verleden en heden altijd in het bestaan van God hebben geloofd en nog geloven, is het zonneklaar dat wie het ongeluk heeft daaraan te twijfelen, ondanks alle logika van zijn twijfel, een uitzondering is, een buitenbeen, een misgeboorte.

De ouderdom en algemeenheid van een geloof zouden dus een afdoend en onweerlegbaar bewijs voor de juistheid van dat geloof zijn, wat wetenschap en logika daarvan ook mogen zeggen. Waarom?

Vóór Galilei en Copernicus geloofde idereen dat de zon om de aarde draaide. Betekent dat niet dat iedereen zich vergiste? Is er iets dat ouder is en algemener voorkomt dan de slavernij? Misschien het kanibalisme. Zover we in de geschiedenis van de menselijke samenlevingen kunnen teruggaan is er altijd en overal een heersende min-

derheid geweest die de gedwongen arbeid van de massaas, de slaven, de horigen of de loontrekkenden uitbuitte; altijd en overal hebben Kerk en Staat de volken onderdrukt. Betekent dit dat uitbuiting en onderdrukking absoluut onlosmakelijk met de menselijke samenleving samenhangen? De redenering van de advokaten van de goede God bewijzen dus niets.

Niets is ook zo algemeen en zo oud als onrecht en onzin; terwijl in de geschiedenis van de menselijke samenlevingen niets zo zeldzaam en zo nieuw is als waarheid en recht; dat verklaart ook het konstante historiese verschijnsel dat de eersten die een nieuwe waarheid verkondigen of een onrecht aan de kaak stellen, steeds weer vervolgd zijn door de officiële, erkende, belanghebbende vertegenwoordigers van de 'oude', 'algemene' opvattingen en vaak ook door de volksmassaas, die hun eerst het leven onmogelijk maken maar op het laatst altijd hun ideeën overnemen en doen zegevieren.

Wij materialisten en revolutionaire socialisten vinden dit histories verschijnsel niet vreemd of beangstigend. Vertrouwend op ons inzicht en met onze alles trotserende liefde voor de waarheid, onze hartstocht voor logika, die op zich al een grote kracht is en onmisbaar voor het denken, met ons hartstochtelijk rechtvaardigheidsgevoel, ons onwankelbare geloof in de overwinning van de menselijkheid over alle teoretiese en praktiese dierlijkheid, en in de zekerheid van het wederzijdse vertrouwen en de onderlinge steun van de kleine groep mensen die onze opvattingen deelt, aanvaarden wij voor onszelf alle gevolgen van dat histories verschijnsel, dat voor ons een uitvloeisel is van een sociale wet die even natuurlijk, noodzakelijk en onveranderlijk is als alle andere wetten die de wereld besturen.

Deze wet is een logies en onvermijdelijk gevolg van de DIERLIJKE OORSPRONG van de mensengemeenschap; de vele wetenschappelijke, fisiologiese, psychologiese, historiese bewijzen die zich in onze dagen hebben opgestapeld plus de daden van de duitse veroveraars in Frankrijk, die dat op het ogenblik ook nog eens zo overtuigend demonstreren, sluiten in feite iedere verdere twijfel uit. Zodra we aanvaarden dat de mens van dierlijke oorsprong is, wordt alles echter verklaarbaar. De geschiedenis

wordt dan voor ons de nu eens langzame, apatiese, slaperige, dan weer heftige en krachtige revolutionaire ontkenning van het verleden, de geleidelijke afwijzing van de oospronkelijke dierlijkheid van de mens door zijn toenemende menselijkheid. Het wilde dier mens, de neef van de gorilla, heeft de donkere nacht van het dierlijk instinkt verlaten en is op weg gegaan naar het licht van de geest; dat verklaart zonder meer waarom de mens zo vaak het spoor bijster is geraakt en troost ons ook gedeeltelijk over de misstappen die hij nog steeds begaat. De mens was eerst slaaf van zijn dierlijkheid, vervolgens van God, een overgangsfase tussen zijn dierlijkheid en zijn menselijkheid, en nu is hij dan bezig aan de verovering en verwerkelijking van zijn menselijke vrijheid. De ouderdom van een geloof of opvatting is dus geen aanbeveling maar juist een reden om argwanend te zijn. Want achter ons ligt onze dierlijkheid en vóór ons onze menselijkheid; het menselijke licht, het enige dat ons licht en warmte kan geven, het enige dat ons kan bevrijden en ons waardigheid, vrijheid, geluk en broederschap kan brengen, staat nooit aan het begin maar gezien vanuit het tijdstip waarop je je bevindt altijd aan het eind van de geschiedenis. Kijk dus nooit achterom maar altijd vooruit, want vóór ons is onze zon en ons heil; de enige reden, het enige nut, de enige noodzaak zelfs om achterom te kijken en ons verleden te bestuderen is om te zien wat wij waren en niet meer moeten zijn, wat wij geloofden en dachten en niet meer moeten geloven en denken, wat we gedaan hebben en nooit meer moeten doen.

Dat wat de ouderdom van een idee betreft. De algemeenheid van een misvatting bewijst alleen maar dat de mensen altijd en in alle windstreken op elkaar lijken en zelfs volkomen gelijk aan elkaar zijn. En aangezien vaststaat dat alle volken zolang ze bestaan altijd in God hebben geloofd en nog geloven, moeten wij daaruit simpelweg konkluderen dat de uit onszelf voortgekomen godsgedachte een in de menselijke ontwikkeling histories noodzakelijke misvatting is en ons afvragen waarom en hoe die misvatting ooit is ontstaan en waarom de overgrote meerderheid van de mensheid haar nog altijd als een waarheid beschouwt.

Zolang wij niet kunnen verklaren hoe het idee van een bovennatuurlijke of goddelijke wereld in de historiese ont-

wikkeling van het menselijke bewustzijn is ontstaan en wel moest ontstaan, kunnen wij nog zo wetenschappelijk overtuigd zijn van de absurdheid ervan maar zullen wij er nooit in slagen om het bij het gros van de mensen uit te roeien, omdat wij de wortel ervan in de diepste diepten van het menselijke wezen waaruit het is ontstaan, nooit zullen kunnen bereiken. Wij zullen gedoemd zijn tot een uitzichtloze en eindeloze vruchteloze strijd en nooit verder komen dan een bestrijding van de talloze zichtbare simptomen, die ons gezonde verstand misschien in de ene vorm kan uitroeien maar die terstond in een andere even absurde gedaante terugkomen. Zolang de wortels van de absurditeiten die de mensen kwellen niet zullen zijn uitgeroeid, blijft het godsgeloof bestaan en ontstaan er steeds nieuwe spruiten. Een voorbeeld daarvan is het spiritisme dat zich op het ogenblik in bepaalde hogere kringen op de puinhopen van het kristelijke geloof schijnt te gaan vestigen.

Het is niet alleen in het belang van de massaas maar ook in dat van onze eigen geestelijke gezondheid dat wij proberen inzicht te krijgen in de historiese wording, in de achtereenvolgende oorzaken van het ontstaan en de ontwikkeling van de godsgedachte in het menselijke bewust zijn. Wij mogen nog zo zeggen en denken dat we niet in een God geloven, zolang wij geen inzicht hebben in de oorzaken van het godsgeloof staan wij altijd min of meer onder de invloed van het luide geschreeuw van het algemene bewustzijn dat zijn geheimen voor ons verborgen houdt; en door de natuurlijke zwakte van de individuele mens, al is hij op zich nog zo sterk, tegenover de almachtige invloed van het omringende sociale miljeu lopen wij voortdurend het risiko vroeg of laat op de een of andere manier terug te vallen in de afgrond van de godsdienstige onzin. Er zijn op het ogenblik maar al te veel voorbeelden van dit soort beschamende bekeringen.

Ik heb al gezegd om welke belangrijke praktiese reden het godsdienstige geloof nog steeds zulk een grote invloed op de massaas heeft. Deze mistieke neigingen wijzen niet zozeer op een geestelijke afwijking als wel op een diepe

onvrede. Zij zijn het instinktieve, hartstochtelijke protest van de mens tegen de benardheid en banaliteit, de pijn en de schaamte van zijn ellendige bestaan. Er is tegen deze ziekte zoals ik al zei maar één remedie: de Sociale Revolutie.

Elders heb ik geprobeerd de oorzaken van het ontstaan en de historiese ontwikkeling van de godsdienstige waanvoorstellingen in het menselijke bewustzijn uiteen te zetten. Hier wil ik alleen het zedelijke en maatschappelijke nut van het bestaan van een God of van de goddelijke oorsprong van de wereld en de mens aangeven en me beperken tot een paar opmerkingen over de teoretiese redenen van dit geloof, zodat duidelijker wordt wat ik bedoel.

Alle godsdiensten met hun goden, halfgoden, profeten, messiassen en heiligen zijn het produkt van de lichtgelovige fantasie van de intellektueel nog niet volledig ontwikkelde en volgroeide mensheid. De godsdienstige hemel is dus gewoon een spiegelbeeld waarin de door onwetendheid en geloof geëxalteerde mens zijn eigen beeld vergroot en op zijn kop, dat wil zeggen VERGODDELIJKT, terugvindt. De geschiedenis van de godsdiensten, van het ontstaan, de opkomst en het verval van de verschillende goden waarin de mensen in de loop van de tijd hebben geloofd, is dus gewoon de ontwikkeling van het gemeenschappelijke inzicht en bewustzijn van de mensen. Als ze in hun histories voortgaande ontwikkeling in zichzelf of in de omringende natuur een kracht, een kwaliteit of zelfs een groot gebrek ontdekten, schreven ze die overdreven en opgeblazen, zoals kinderen ook meestal doen, in hun godsdienstige fantasie toe aan hun goden. Door deze bescheidenheid en vrome vrijgevigheid van de lichtgelovige gelovende mensen kreeg de hemel de vroegere rijkdommen van de aarde, en hoe rijker de hemel werd des te armer werden de mensheid en de aarde. Toen de godheid op haar troon zat werd zij natuurlijk uitgeroepen tot enige oorzaak, reden, rechter en schenker van al het bestaande: de wereld was niets meer, de godheid alles; en de mens, de eigenlijke schepper van de godheid, die haar onbewust uit het niets te voorschijn had geroepen, knielde voor haar neer, aanbad haar en verklaarde zich tot haar schepsel en haar slaaf.

Het kristendom is juist de godsdienst bij uitstek omdat

het de volmaakte weergave en het volmaakte beeld is van de aard en het eigen wezen van ieder godsdienstig stelsel, te weten DE MENSHEID ARM, ONDERWORPEN EN TOT NIETS TE MAKEN TEN BATE VAN DE GODHEID.

God is alles, dus de werkelijke wereld en de mens zijn niets. God is de waarheid, de rechtvaardigheid, het goede, het mooie, het kunnen en het leven, dus de mens is leugen, onrecht, boosheid, lelijkheid, onmacht en dood. God is meester, dus de mens is slaaf. De mens is niet in staat uit zichzelf tot gerechtigheid, waarheid en het eeuwige leven te komen en kan dat alleen door een goddelijke openbaring. Openbaring betekent door God zelf geinspireerde openbaarders, messiassen, profeten, priesters en wetgevers; als erkende vertegenwoordigers van de godheid op aarde, als door God zelf gekozen heilige leraren van de mensheid om haar op de weg des heils te leiden beschikken die mensen natuurlijk over een absolute macht. Iedereen moet hen in alles lijdzaam gehoorzamen want de menselijke rede zinkt in het niet tegenover de beweegredenen van God, en het aardse recht is machteloos tegenover de goddelijke gerechtigheid. Als slaven van God zijn de mensen noodzakelijkerwijs ook slaven van de kerk en de staat, wat deze laatste betreft VOORZOVER DE KERK HAAR ERKENT. Het kristendom heeft dat beter begrepen dan iedere andere godsdienst uit heden of verleden, ook beter dan de oude oosterse godsdiensten, die zich trouwens beperkten tot bepaalde bevoorrechte volken, terwijl het kristendom de pretentie heeft er voor de hele mensheid te zijn; het roomskatolicisme is weer de enige kristelijke sekte geweest die dit ook met ijzeren konsekwentie heeft verkondigd en doorgevoerd. Daarom is het kristendom ook de absolute, hoogste godsdienst en de apostoliese romeinse kerk de enige konsekwente, legitieme, goddelijke godsdienst.

Wat metafisici en religieuze idealisten, filosofen, politici of dichters ook mogen zeggen: HET GODSIDEE BETEKENT AFZIEN VAN MENSELIJK DENKEN EN MENSELIJKE RECHTVAARDIGHEID, HET IS DE RESOLUUTSTE ONTKENNING VAN DE MENSELIJKE VRIJHEID EN LEIDT IN TEORIE EN PRAKTIJK ONHERROEPELIJK TOT DE SLAVERNIJ VAN DE MENSHEID.

Als we dus niet willen dat de mensen tot slaven worden gemaakt en door het slijk gehaald, zoals de jezuïeten, de kwezels, de piëtisten en de protestantse metodisten willen, kunnen en mogen we dus geen enkele konsessie doen aan de teologiese of de metafisiese God. Wie dit mistieke alfabet bij God begint, eindigt onherroepelijk ook bij God; wie God wil aanbidden moet dapper afstand doen van zijn vrijheid en menselijkheid en zich niet overgeven aan kinderlijke illusies.

Als God bestaat is de mens slaaf; de mens kan en moet vrij zijn, dus God bestaat niet. Of ziet iemand nog een andere mogelijkheid? We zullen moeten kiezen.

Is het nodig te herhalen hoezeer en hoe de volken door de godsdiensten dom gehouden en verpest worden? De godsdiensten doden het redelijke denken, het voornaamste werktuig voor de bevrijding van de mensheid, en vestigen de heerschappij van de domheid, de voornaamste grondslag van de slavernij. De godsdiensten ontnemen de menselijke arbeid haar waardigheid en maken er een teken en een instrument van onderwerping van. Zij doden het begrip en het gevoel voor menselijke rechtvaardigheid door de weegschaal altijd te laten doorslaan naar de kant van het triomferende gespuis, dat de biezondere voorkeur van de goddelijke genade geniet. Zij doden de menselijke fierheid en waardigheid en beschermen alleen wie bereid zijn te kruipen en zich te onderwerpen. Zij verstikken ieder gevoel van menselijke broederschap in de harten van de volken en laten de wreedaardigheid er bezit van nemen.

Alle godsdiensten zijn wreed en in bloed geschreven want allemaal berusten ze hoofdzakelijk op de offergedachte, dat wil zeggen op de nooit aflatende opoffering van de mensheid aan de onverzadigbare wraakzucht van de godheid. In dit bloedige misterie is de mens steeds het slachtoffer en de priester, weliswaar ook een mens maar een die Gods biezondere genade geniet, de goddelijke beul. Dat verklaart ook waarom de beste, menselijkste en zachtaardigste priesters van welke godsdienst dan ook diep in hun hart - en indien niet in hun hart dan toch in hun verbeelding en hun denken (en de overweldigende in-

vloed daarvan op de harten van de mensen is bekend genoeg) - iets wreeds en bloeddorstigs hebben.

De grote idealisten van deze tijd weten dat beter dan wie ook. Het zijn geleerden die je op het gebied van de geschiedenis niets wijs hoeft te maken; het zijn bovendien levende mensen, grote geesten bezield van een oprechte, diepe belangstelling voor het welzijn van de mensheid, die met ongeëvenaarde welsprekendheid al die wandaden en misdaden van de godsdienst veroordeeld en aan de kaak gesteld hebben. Iedere steun aan de God van de positieve godsdiensten en zijn vroegere en tegenwoordige vertegenwoordigers op aarde wijzen zij verontwaardigd van de hand.

Hun God, de God die zij aanbidden of menen te aanbidden, onderscheidt zich juist van de werkelijke goden uit de geschiedenis doordat het geen positieve God is die in enig teologies of metafisies begrippenkader past. Hun God is niet het Opperwezen van Robespierre en Jean-Jacques Rousseau, noch de panteïstiese god van Spinoza noch de zowel immanente als trancendente zeer tweeslachtige God van Hegel. Zij passen er wel voor op om hun God op de een of andere positieve manier te omschrijven omdat zij heel goed aanvoelen dat iedere omschrijving vat zou geven aan de vernietigende werking van de kritiek. Zij zullen zich er niet over uitspreken of het een persoonlijke of een onpersoonlijke god is, of hij de wereld geschapen heeft of niet en zelfs over zijn goddelijke voorzienigheid laten zij zich niet uit. Iedere nadere omschrijving zou teveel kunnen zijn. Zij zeggen alleen 'God', zonder enige toevoeging. Wat is hun God dan? Niet eens een idee, louter een wens.

Het woord 'God' is voor hen de verzamelnaam voor alles wat zij als groot, goed, mooi, edel, menselijk beschouwen. Waarom zeggen ze dan niet 'de mens'? Omdat koning Wilhelm van Pruisen en Napoleon III en konsorten ook mensen zijn, en daar zitten ze mee. De werkelijke mensheid is de verzameling van het hoogste en mooiste en smerigste en monsterachtigste dat de wereld biedt. Hoe moet je dat oplossen? Dus noemen ze het ene godde-

lijk en het andere dierlijk, met het goddelijke en het dierlijke als twee polen waar zij het menselijke tussen plaatsen. Zij willen of kunnen niet inzien dat dat drie begrippen zijn die een eenheid vormen en die alleen als eenheid kunnen bestaan.

Logika is niet hun sterkste kant, het lijkt zelfs of zij de logika minachten. Daarin onderscheiden zij zich van de panteïstiese en deïstiese metafisici; hun opvattingen krijgen daardoor een karakter van prakties idealisme dat niet zozeer berust op een strak logiese redenering als wel op histories-kollektieve en individuele levenservaringen of ik zou bijna zeggen gevoel. Hun propaganda lijkt daardoor boeiend en bruisend van leven, let wel: lijkt, want het leven verliest zijn vruchtbaarheid als een logiese tegenstrijdigheid het verlamt.

Hun tegenstrijdigheid is dat zij niet kunnen kiezen tussen God en de mensheid. Zij willen met alle geweld twee elementen met elkaar verbinden die als ze eenmaal gescheiden zijn elkaar onherroepelijk vernietigen als ze weer bij elkaar komen. Zij verbinden begrippen met elkaar zoals 'God' en 'de menselijke vrijheid', 'God' en 'de menselijke waardigheid', rechtvaardigheid, gelijkheid, broederschap, welvaart - alsof er geen onverbiddelijke logika is die maakt dat als God bestaat al dat andere onmogelijk wordt. Want als God bestaat is hij onherroepelijk de eeuwige, hoogste, absolute meester, en als er zo'n meester bestaat is de mens slaaf; en als de mens slaaf is, zijn rechtvaardigheid, gelijkheid, broederschap en welvaart onmogelijk. Hoezeer zij zich, het gezonde verstand en de lessen van de geschiedenis ten spijt, ook verbeelden dat God de tederste liefde voor de menselijke vrijheid koestert: een meester mag doen wat hij wil en zijn best doen om liberaal te schijnen zoveel hij wil: een meester blijft een meester en wat er beneden hem bestaat is dus slaaf. Als God bestond zou hij de menselijke vrijheid dus alleen maar kunnen dienen door op te houden te bestaan.

In mijn liefde en jaloerse bezorgdheid voor de menselijke vrijheid, die ik beschouw als de absolute voorwaarde voor alles wat wij in de mensheid vereren en hoogachten, keer ik de woorden van Voltaire om en zeg ik dat ALS GOD BESTOND HIJ AFGESCHAFT ZOU MOETEN WORDEN.

De strenge logika die me deze woorden in de mond legt, spreekt wel zo voor zichzelf dat ik het hierbij wel kan laten. Ik kan me ook niet indenken dat de terecht hooggeachte alom bekende vooraanstaande mannen die ik zojuist noemde, die logika ook niet zien en zelf ook niet inzien dat het niet te rijmen is om God en de menselijke vrijheid in één adem te noemen. Als ze dat toch doen moet dat zijn omdat ze vonden dat de mensheid IN DE PRAKTIJK beter af was als er in dit geval een beetje de hand werd gelicht met de logika.

Het kan natuurlijk ook zijn dat zij met de hun zo dierbare en onvolprezen VRIJHEID iets heel anders bedoelen dan wij materialisten en revolutionaire socialisten. En inderdaad gaat bij hen het woord VRIJHEID altijd vergezeld van het woord GEZAG, een woord en een zaak die wij hartgrondig verafschuwen.

Wat is gezag? Is het de onontkoombare macht van de natuurwetten die tot uiting komen in het onderlinge verband en de onvermijdelijke opeenvolging van de fisieke en maatschappelijke verschijnselen? Tegen die wetten is verzet inderdaad ongeoorloofd en onmogelijk. Ook als we ze miskennen of nog niet kennen is ongehoorzaamheid eraan toch onmogelijk omdat ons bestaan erop berust en erdoor bepaald wordt; wij leven in die wetten en die wetten leven in ons en regelen onze bewegingen, ons denken en ons handelen, en zelfs als we denken er niet naar te luisteren zijn we nog het levende bewijs van hun almacht.

Wij zijn inderdaad volledig aan die wetten onderworpen. Maar die onderworpenheid heeft niets vernederends en is in feite ook geen onderworpenheid omdat onderworpenheid een ander als meester veronderstelt, een wetgever die een ander is dan degene die iets voorgeschreven krijgt; deze wetten zijn echter niet iets buiten ons, zij maken deel van ons wezen uit, zijn identiek met ons, met heel ons wezen, lichamelijk, geestelijk en zedelijk; wij leven, ademen, handelen, denken, willen uitsluitend door die wetten. Buiten die wetten zijn wij niets, BESTAAN WIJ NIET. Waar zouden wij dan het vermogen en de wil vandaan moeten halen om ertegen in verzet te komen?

De enige vrijheid die de mens tegenover de natuurwetten kan hebben, is om ze te erkennen en steeds meer toe te

passen overeenkomstig de algemene en persoonlijke bevrijding en vermenselijking die hij nastreeft. Voorzover zij ze doorzien trekt de grote meerderheid van de mensen het gezag van deze wetten nooit in twijfel. Je moet bijvoorbeeld toch wel teoloog of minstens metafisikus, jurist of burgerlijk ekonoom zijn om in opstand te komen tegen de wet die zegt dat tweemaal twee vier is. Je moet het geloof hebben om je in te kunnen denken dat je in het vuur niet zult branden of in het water niet zult verdrinken, tenzij je natuurlijk een truc uithaalt die weer op een andere natuurwet berust. Maar dit soort verzet of liever pogingen of inbeelding van onmogelijk verzet komt toch maar zelden voor omdat de grote meerderheid van de mensen zich in zijn dagelijkse leven om zo te zeggen volledig laat leiden door het gezonde verstand, dat wil zeggen door het geheel van algemeen erkende natuurwetten.

Jammer genoeg kennen de volksmassaas veel reeds door de wetenschap vastgestelde natuurwetten nog niet dankzij de over hen wakende regeringen, die zoals bekend een en al oog zijn voor het welzijn van de volken. Daar komt nog bij dat de wetenschap de meeste natuurwetten die samenhangen met de ontwikkeling van de menselijke samenleving en die even noodzakelijk en onveranderlijk zijn als de wetten van de fisieke wereld, ook nog niet behoorlijk heeft vastgesteld en erkend.

Als dat eenmaal gebeurd zal zijn en deze wetten door een breed opgezet vormings- en onderwijsprogramma gemeengoed geworden zullen zijn, vormt de vrijheid geen enkel probleem meer. Ook de weerspannigste autoriteiten zullen dan moeten erkennen dat er geen behoefte meer is aan politieke organisatie, leiding en wetten, zaken die, of ze nu het werk waren van een vorst, van een bij algemeen stemrecht gekozen parlement en zelfs als ze in overeenstemming waren met het geheel van natuurwetten - hetgeen nooit het geval was en ook nooit het geval zal kunnen zijn - de vrijheid van de massaas altijd hebben gefnuikt en belemmerd omdat ze haar onderwierpen aan een stelsel van vreemde en dus despotiese wetten.

De vrijheid van de mens is niets anders dan gehoorzamen aan de natuurwetten omdat hij ze ZELF als zodanig heeft erkend en niet omdat ze hem van buitenaf zijn opgelegd

door een goddelijke of menselijke, kollektieve of individuele vreemde wil.

Stel dat er een wetenschappelijke instelling was met als medewerkers de meest vooraanstaande vertegenwoordigers van de wetenschap, die de opdracht zou krijgen wetten voor de samenleving te maken en haar te organiseren, en dat ze zich daarbij zou laten leiden door de liefde voor de zuiverste waarheid, zodat alle wetten die ze zouden maken volkomen in overeenstemming zouden zijn met de laatste ontdekkingen van de wetenschap, wel, dan zou het resultaat toch een gedrocht zijn, en dat om twee redenen: ten eerste omdat de menselijke wetenschap nooit anders dan onvolmaakt kan zijn en ze in vergelijking met wat er nog te ontdekken valt, nog in haar kinderschoenen staat. Wie dus het openbare en persoonlijke praktiese leven van de mensen helemaal en uitsluitend zou willen onderwerpen aan de laatste gegevens van de wetenschap, die zou daarmee de samenleving en de mensen afzonderlijk op een Procrustusbed binden waar ze weldra de verstikkings- en marteldood zouden sterven omdat het leven nu eenmaal oneindig veel rijker is dan de wetenschap.

De tweede reden is dat een samenleving die zich zou onderwerpen aan de wetten van een wetenschappelijke instelling, niet omdat ze de zin ervan inzag - in welk geval de wetenschappelijke instelling overbodig zou zijn - maar omdat het wetten waren van een wetenschappelijke instelling waar ze eerbied voor hadden zonder ze te begrijpen, zulk een samenleving zou geen menselijke samenleving zijn maar een kudde vee. Zij zou een herhaling zijn van de arme republiek Paraguay die zich zo lang door de Jezuïten liet regeren en zou weldra afzakken tot de ergste vormen van stompzinnigheid.

Maar zo'n regering zou nog om een derde reden onmogelijk zijn. Zo'n prakties volstrekt soeverein wetenschappelijk instituut zou namelijk, zelfs met de meest vooraanstaande leden van de samenleving als medewerkers, onherroepelijk in minder dan geen tijd zedelijk en intellektueel naar de bliksem gaan. Zelfs met de weinige voorrechten die ze nu genieten, is dat op het ogenblik al bij alle wetenschappelijke instellingen te zien. Zodra een wetenschapper, al is het nog zo'n genie, eretitels krijgt en erkend wordt, gaat hij onvermijdelijk achteruit en

slaapt hij in. De spontaniteit, de revolutionaire durf, de lastige ongebreidelde energie waarmee de grote genieën steeds weer oude vormen vernietigen en grondslagen voor nieuwe leggen, verdwijnen. Ze winnen aan fatsoen, wijsheid en praktiese zin wat ze aan denkkracht verliezen. Zij worden met andere woorden verpest.

Voorrechten en bevoorrechte posities hebben nu eenmaal de eigenschap het denken en het gevoel te doden. Een politiek of ekonomies bevoorrecht iemand is intellektueel en zedelijk bedorven. Op deze sociale wet zijn geen uitzonderingen, of het nu landen, klassen, groepen of individuen betreft; dat is de wet van de gelijkheid waarop vrijheid en menselijkheid vóór alles berusten. Ik schrijf dit boek ook in de eerste plaats om deze wet uiteen te zetten en om te laten zien hoe zij in alle verschijnselen van het menselijke leven tot uiting komt.

Een wetenschappelijk korps dat belast zou zijn met het bestuur van de samenleving, zou de wetenschap al gauw de wetenschap laten en zich gaan beperken tot datgene waarmee alle gevestigde machten zich bezighouden, namelijk het behoud van de eigen positie door de aan zijn zorgen toevertrouwde samenleving steeds dommer en dus steeds afhankelijker van zijn bestuur en leiding te maken.

Maar wat geldt voor wetenschappelijke instellingen geldt òok voor grondwetgevende en wetgevende vergaderingen, zelfs als zij op algemeen kiesrecht berusten. Weliswaar kunnen de kiezers de samenstelling ervan veranderen maar evengoed ontstaat er na enkele jaren een korps van in feite, zij het niet in rechte, bevoorrechte politici die zich uitsluitend met het beheer van de openbare zaken van een land bezighouden en zo uiteindelijk een soort politieke aristokratie of oligarchie gaan vormen. Kijk maar naar de Verenigde Staten van Amerika en Zwitserland.

Weg dus met alle van buitenaf opgelegde wetten en gezag. Wet en gezag zijn trouwens dingen die altijd samengaan en allebei leiden tot onderwerping van de maatschappij en afstomping van de wetgevers zelf.

Betekent dit dat ik helemaal niets van gezag moet hebben?

Verre vandaar. Als het om schoenen gaat erken ik het gezag van een schoenmaker; voor een huis, een kanaal of een spoorbaan raadpleeg ik een architekt of ingenieur; voor een wetenschappelijke kwestie wend ik mij tot een wetenschapper. Maar ik bewaar mijn onafhankelijkheid tegenover die schoenmaker, die architekt en die wetenschapper. Ik luister vrijwillig naar hen met al het respekt dat hun intelligentie, hun persoonlijkheid en hun kennis van zaken verdienen, maar ik behoud me het onbetwistbare recht voor hun uitspraken krities te bekijken en te verifiëren. Ik raadpleeg ook niet één specialist maar meerdere, ik vergelijk wat zij te zeggen hebben en kies wat mij het meest juiste lijkt. Maar ik geloof niet in een onfeilbaar gezag, ook niet waar het heel speciale kwesties betreft. Hoe hoog ik iemands menselijkheid en eerlijkheid ook mag schatten, op niemand verlaat ik me helemaal. Dat zou noodlottig zijn voor mijn denken, mijn vrijheid en mijn werk; ik zou op slag een domme slaaf worden, een werktuig in dienst van de plannen en belangen van anderen.

Ik buig voor het gezag van de specialisten en ben bereid hun aanwijzingen en zelfs hun leiding tot op zekere hoogte en zolang me dat nodig lijkt te volgen,omdat niemand, geen mens en geen god, me daartoe dwingt. Anders zou ik er niets van moeten hebben en zou ik ze met hun adviezen, leiding en diensten naar de duivel wensen omdat hun eventuele, in veel leugens verpakte kleine beetjes waarheid mij mijn vrijheid en menselijke waardigheid zouden kosten.

Ik buig voor het gezag van de specialisten omdat mijn eigen verstand me dat zegt. Ik begrijp dat ik maar een heel klein deel van het menselijke weten in al zijn biezonderheden en volle omvang kan bevatten. Zelfs het grootste verstand zou niet alles kunnen omvatten. Vandaar de noodzaak tot arbeidsverdeling en samenwerking in wetenschap en bedrijf. Het menselijke leven is een wisselwerking van geven en ontvangen. Iedereen is afwisselend leider en geleide. Er bestaat dus niet een vast en onveranderlijk gezag maar een voortdurend wisselen van tijdelijk en vooral vrijwillig uitoefenen en ondergaan van gezag.

Daarom kan ik ook geen vast, blijvend en algemeen geldig gezag erkennen want niemand is universeel, niemand is

in staat om alle wetenschappen en alle onderdelen van het maatschappelijke leven in heel hun rijkdom aan details te omvatten, zoals toch nodig is om wetenschappelijk te kunnen handelen. En mocht er wel ooit een universeel iemand opstaan die zich op zijn alzijdigheid zou laten voorstaan om ons zijn gezag op te leggen, dan zouden we hem uit de samenleving moeten verjagen omdat zijn gezag de anderen onherroepelijk tot slaven en imbecielen zou maken. Ik vind niet dat de maatschappij de genieën zo slecht moet behandelen als ze tot nu toe heeft gedaan maar ik vind ook niet dat ze ze in de watten moet leggen en vooral dat ze hun geen voorrechten of biezondere rechten moet verlenen, en wel om drie redenen: ten eerste zou de samenleving een charlatan vaak voor een genie aanzien; ten tweede zou de maatschappij met al die privileges van een echt genie misschien een charlatan maken en hem z'n wilskracht en denkkracht ontnemen en ten derde zou ze zich opschepen met een despoot.

Ik vat alles nog eens samen. Wij kennen aan de wetenschap een absoluut gezag toe omdat de wetenschap alleen streeft naar de rationele, bewuste, zo sistematies mogelijke weergave van de natuurwetten van het materiële, geestelijke en zedelijke leven van natuur en samenleving, die in feite één en dezelfde natuurlijke wereld vormen. Buiten dit enig terechte want rationele en de menselijke vrijheid respekterende gezag beschouwen wij alle andere vormen van gezag als bedrog, willekeur, tirannie en een ramp.

Wij kennen aan de wetenschap een absoluut gezag toe maar wij geloven niet in het onfeilbare en alzijdige weten en kunnen van de vertegenwoordigers van de wetenschap. Onze kerk - vergeef me dat ik even dit woord gebruik dat ik anders zo verafschuw, want kerk en staat zijn mijn doodsvijanden - heeft evenals de protestante kerk een hoofd, een onzichtbare Kristus, in de vorm van de wetenschap; en evenals de protestanten, zelfs konsekwenter dan zij, moeten wij niets hebben van pausen, konsilies, onfeilbare konklaven van kardinalen, van bisschoppen en zelfs niet van priesters. Het verschil tussen onze Kristus en de Kristus van de protestanten en van de kristenen in het algemeen is dat de kristelijke Kristus een persoon is en de onze niet; de kristelijke Kristus is reeds volgroeid in een eeuwig verleden en verschijnt voor ons als

een volmaakt wezen, terwijl de voltooiïng en volwassenheid van onze Kristus, van de wetenschap, altijd in de toekomst ligt, met andere woorden nooit een feit wordt. Omdat wij alleen aan de ABSOLUTE WETENSCHAP een absoluut gezag toekennen komt onze vrijheid niet in het gedrag.

Onder het begrip 'absolute wetenschap' versta ik de werkelijk universele wetenschap die het ideaal verwerkelijkt van de volledige, tot in het oneindige gedetailleerde weergave van het heelal, dat wil zeggen van het stelsel of samenspel van alle natuurwetten die in de voortdurende ontwikkeling van de werelden tot uitdrukking komen. Deze wetenschap, dit verheven streven van alle inspanningen van de menselijke geest, wordt natuurlijk nooit helemaal werkelijkheid. Onze Kristus zal dus altijd onaf blijven, een goede reden voor zijn erkende vertegenwoordigers onder ons om wat minder hoog van de toren te blazen. Tegen deze God de Zoon, in wiens naam zij ons hun onbeschaamde pedante gezag zouden willen opleggen, roepen wij de hulp in van God de Vader, de werkelijke wereld, het echte leven, waarvan de Zoon slechts een uiterst onvolmaakte weergave is en wij, werkelijke, levende, werkende, strijdende, liefhebbende, verlangende, genietende en lijdende wezens, de direkte vertegenwoordigers.

Maar terwijl wij weigeren aan de mensen van de wetenschap een absoluut, algemeen en onfeilbaar gezag toe te kennen, buigen wij graag voor het verdiende maar betrekkelijke en zeer tijdelijke en beperkte gezag van de vertegenwoordigers van de afzonderlijke wetenschappen; wij raadplegen hen graag op hun verschillende gebieden en zullen hun zeer erkentelijk zijn voor de waardevolle aanwijzigingen die zij ons zullen willen geven mits zij ook bereid zijn naar ons te luisteren op gebieden en bij gelegenheden waar wij beter op de hoogte zijn dan zij; in het algemeen zien wij niets liever dan dat goedgeïnformeerde, ervaren en vooral ruimdenkende en grootmoedige mensen hun natuurlijke, terechte, vrij aanvaarde en nooit in naam van een of ander aards of hemels officieel gezag opgelegde invloed op ons uitoefenen. Wij onderwerpen ons graag aan natuurlijk gezag en feitelijke invloed zolang maar niemand daar recht op meent te hebben; want zodra gezag of invloed een recht worden en als zodanig opgelegd,

worden zij een vorm van onderdrukking en bedrog met als onvermijdelijk gevolg slavernij en heerschappij van de ongelijkheid, zoals ik al voldoende meen te hebben aangetoond. Wij moeten in één woord niets hebben van wetten en van een gezag en invloed die berusten op speciale voorrechten, officiële erkenning van wetten, zelfs als deze via een algemeen kiesrecht tot stand zijn gekomen, omdat wij ervan overtuigd zijn dat de enigen die daarvan zouden profiteren een heersende minderheid van uitbuiters zou zijn, ten koste van de kleingehouden overgrote meerderheid.

In die zin zijn wij echt anarchisten.

De moderne idealisten hebben een heel andere gezagsopvatting. Zij doen niet aan de traditionele vormen van bijgeloof van de bestaande positieve godsdiensten maar het gezag is toch ook voor hen iets goddelijks en absoluuts. Het is niet het gezag van een op wonderbaarlijke wijze geopenbaarde of langs strikt wetenschappelijke weg aangetoonde waarheid. Nee, bij hen berust het gezag op wat kwasi wijgerig geredeneer en veel vaag religieus geloof en abstrakt-idealisties dichterlijk gevoel. Hun godsdienst is een soort laatste poging om al het menselijke in de mensen te vergoddelijken.

Wij doen precies het tegenovergestelde. Wij menen aan de menselijke vrijheid en waardigheid en aan het menselijke welzijn verplicht te zijn terug te halen wat de hemel geroofd heeft en dat weer aan de aarde te geven. Zij zouden nog een laatste, in godsdienstige ogen heldhaftige diefstal willen plegen en aan de hemel, die goddelijke dief, het grootste, mooiste en edelste in de mensheid willen teruggeven. De vrijdenkers zijn nu aan de beurt om de hemel te plunderen met de moedige eerbiedloosheid van hun wetenschappelijke analyse!

De idealisten denken kennelijk dat het menselijke bij de mensen aan gezag wint als het goddelijk goedgekeurd is. Waaruit blijkt die goedkeuring dan wel? Niet uit een wonder, zoals bij de positieve godsdiensten, maar juist uit de grootheid of heiligheid van iets: het verhevene, mooie,

edele, rechtvaardige is goddelijk. Wie zich daardoor laat inspireren, wordt in deze nieuwe eredienst een priester, door God zelf rechtstreeks gewijd. Het bewijs? Daar is geen ander bewijs voor nodig: de grootheid van zijn ideeën en daden vormen het bewijs. Ze zijn zo heilig dat ze alleen door God kunnen zijn ingegeven.

Dat is in het kort hun hele filosofie: een filosofie die berust op gevoelens, niet op echte ideeën, een soort metafisies piëtisme. Dat lijkt onschuldig maar is het beslist niet: de uiterst precieze, rechtlijnige, harde leer die achter deze ongrijpbaar vage, dichterlijke bewoordingen schuil gaat, is uiteindelijk even funest als de positieve godsdiensten doordat zij iedere menselijke vrijheid en waardigheid uitsluit.

Iemand die alles wat er in de mensheid aan grootheid, rechtvaardigheid, adel en schoonheid te vinden is, goddelijk noemt, zegt in feite dat de mensheid daar uit zichzelf niet toe in staat zou zijn, met andere woorden: dat de menselijke natuur op zich genomen armetierig, gemeen, laag bij de gronds en lelijk is. Daarmee zijn we terug bij het wezen van iedere godsdienst: de mensheid omlaag halen tot meerdere eer en glorie van de godheid. En zodra men ervan uitgaat dat de mens van nature niets waard is en uit zichzelf, zonder goddelijke inwerking, niet in staat is om tot juiste en ware begrippen te komen, moet men ook akkoord gaan met alle konklusies die de positieve godsdiensten trekken op teologies,politiek en sociaal gebied. Waar God, het volmaakte, opperste wezen, voor de mensheid oprijst, komen ook de goddelijke tussenpersonen, Gods uitverkorenen en wijzen uit de grond gekropen om de mensheid in zijn naam te onderwijzen, te leiden en te regeren.

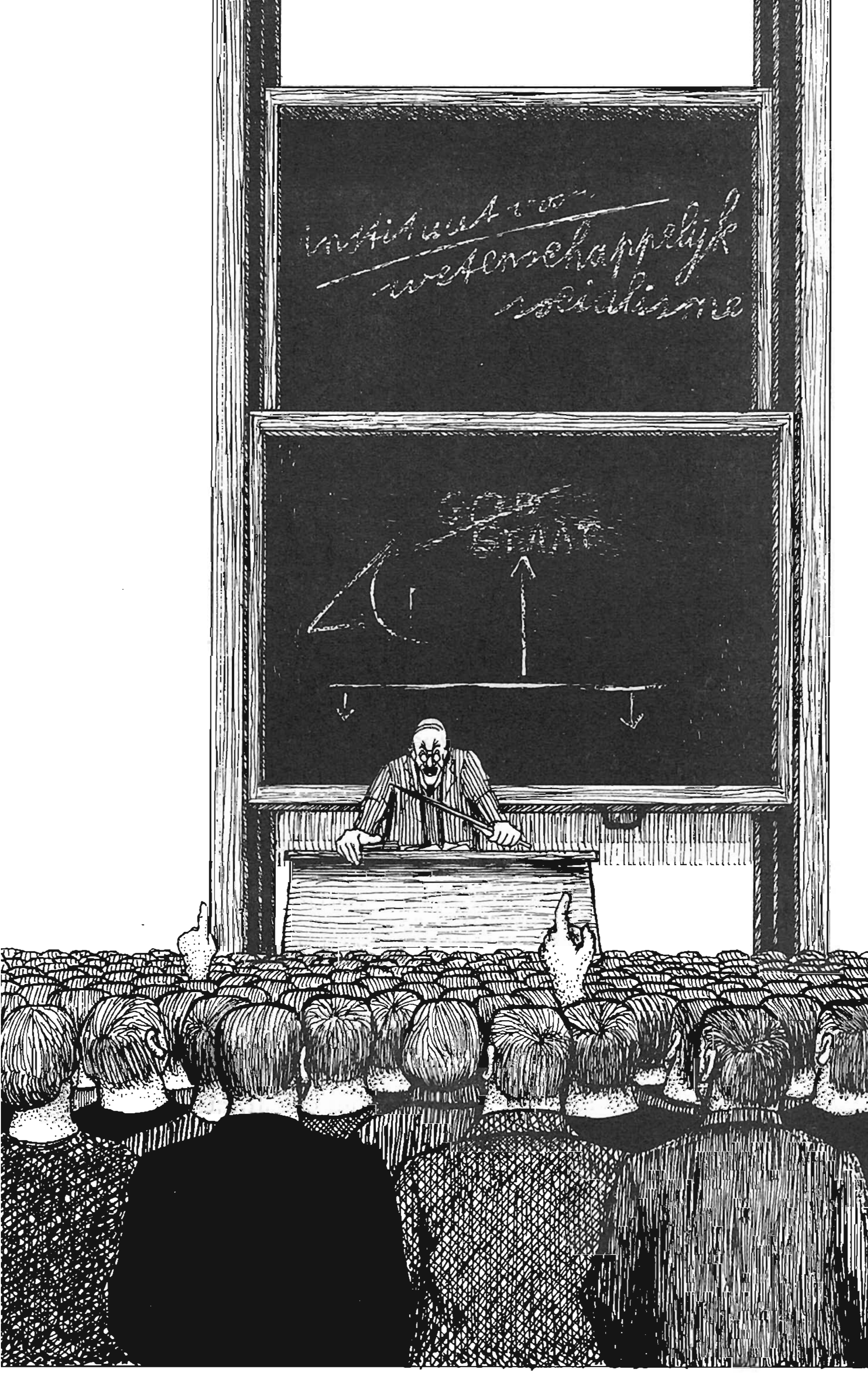
Zouden we niet kunnen veronderstellen dat God op alle mensen gelijkelijk inwerkt? Dan waren er natuurlijk geen tussenpersonen meer nodig. Maar die veronderstelling is onmogelijk want al te zeer in strijd met de feiten. Dan zou je namelijk ook alle idioterieën en fouten en alle gruwelen, smeerlapperijen, lafheden en dwaasheden van de mensen aan Gods inwerking moeten toeschrijven. Er zijn dus maar weinig door God geïnspireerde mensen op deze wereld, te weten de grote mannen uit de geschiedenis, de HOOGSTAANDE GEESTEN, zoals de grote italiaanse

burger en profeet Giuseppe Mazzini zegt. God zelf werkt rechtstreeks op hen in, het volk verklaart zich akkoord met hun beleid in algemene verkiezingen en steunend op deze twee pilaren - DIO E POPOLO *) - zijn zij geroepen om de menselijke samenlevingen te besturen **).

En zo zijn we dan weer aanbeland bij Kerk en Staat. Weliswaar heet de Kerk geen Kerk meer maar School in deze nieuwe opzet, die zoals de politieke stelsels van vroeger het werk is van GODS GENADE, zij het nu, altans voor de vorm, bij wijze van onvermijdelijke konsessie aan de moderne tijd, zoals in de preambules op de keizerlijke dekreten van Napoleon III, met steun van de zogenaamde VOLKSWIL. Veel maakt dat niet uit. Op de banken van deze school zitten niet alleen de kinderen maar ook het eeuwig minderjarige volk, de leerling die voorgoed onbekwaam is verklaard om eksamens af te leggen, om het peil van zijn meesters te bereiken en het zonder hun discipline te stellen. De STAAT heet geen koninkrijk meer maar republiek maar blijft evengoed STAAT, een officieel en wettig gevormd voogdijvoerend orgaan bestaande uit een klein aantal bekwame, VOORAANSTAANDE, BEGAAFDE of HOOGSTAANDE MANNEN die dat grote, onverbeterlijke, hopeloze kind, het volk, in de gaten houden en leiden. De leraren van deze School en de Staatsambtenaren noemen zich republikein maar het blijven evengoed toezichthouders en herders, en het volk blijft wat het altijd al was: een kudde. Laat de schapen oppassen want waar een kudde is daar kan het niet anders of er zijn ook herders om de schapen te scheren en op te eten.

Het volk is in dit bestel de eeuwige leerling en scholier. Met heel zijn schijnsoevereiniteit blijft het een werktuig in dienst van gedachten, wensen en dus ook belangen die de zijne niet zijn. Tussen deze toestand en wat wij vrijheid, de enige echte vrijheid noemen, gaapt een diepe afgrond. Het is de oude onderdrukking en slavernij in

*) God en het volk. Vert.
**) Zes, zeven jaar geleden zei Louis Blanc mij in Londen ongeveer hetzelfde: 'De beste regeringsvorm zou zijn waarbij de regeringszaken altijd aan de hoogstaande geesten werden toevertrouwd'.

instituut voor
wetenschappelijk
socialisme

een nieuw jasje; en waar slavernij is, daar is armoede, afstomping, een echte VERMATERIALISERING van de maatschappij zowel wat betreft de bevoorrechte klassen als wat betreft de massaas.

DE VERGODDELIJKING VAN HET MENSELIJKE DAT DE IDEALISTEN NASTREVEN, LEIDT ONHERROEPELIJK TOT DE OVERWINNING VAN EEN ONMENSELIJK MATERIALISME. De reden daarvan is heel eenvoudig: het goddelijke vervluchtigt en stijgt op naar zijn vaderland, de hemel, en de aarde blijft zitten met het puur dierlijke.

Ik heb eens aan Mazzini gevraagd wat er voor de bevrijding van het volk zou worden gedaan als zijn zegevierende eenheidsrepubliek eenmaal defenitief gevestigd zou zijn. 'Het eerste wat wij zullen doen, zei hij, zal het oprichten van scholen voor het volk zijn.' - 'En wat krijgt het volk op die scholen te leren?' - 'Zijn plichten als mens, zich op te offeren en zich in te zetten.' - 'Maar waar haalt u daarvoor voldoende leraren vandaan, want je kunt en mag zulk onderwijs natuurlijk niet geven als je zelf niet het goede voorbeeld geeft. Er zijn immers maar heel weinig mensen die niets liever doen dan zich opofferen en ergens voor inzetten. Mensen die zich voor een groot ideaal opofferen laten zich leiden door een grote gedrevenheid, die alles voor hen betekent. Die mensen denken daarbij gewoonlijk wel aan iets anders dan om hun handelwijze tot leer uit te roepen; wie een handelwijze tot leer uitroept vergeet meestal deze leer in daden om te zetten, doodeenvoudig omdat de leer het leven en de levende spontaniteit van het handelen doodt. Mensen als Mazzini, bij wie leer en handelwijze een bewonderenswaardige eenheid vormen, zijn in de geschiedenis uiterst zeldzame uitzonderingen. Ook het kristendom heeft grote, heilige mannen gekend die werkelijk deden of minstens uit alle macht probeerden te doen wat ze zeiden en zo van liefde bezeten waren dat zij voor de genietingen en goederen van deze wereld de grootste minachting koesterden. Maar de overgrote meerderheid van de katolieke en protestante geestelijken die ambtshalve de leer van de kuisheid, de onthouding en de onthechting predikten en preken, logenstraffen hun leer door hun voorbeeld. Dat de volken overal gezegden hebben als 'LOSBANDIG ALS EEN GEESTELIJKE', 'GULZIG ALS EEN

GEESTELIJKE', 'HEBZUCHTIG, BEREKENEND, BEGERIG ALS EEN GEESTELIJKE' is geen toeval maar het gevolg van honderden jaren ervaring. Het staat dus vast dat de door de Kerk gewijde leraren in de kristelijke deugden, de geestelijken, IN OVERGROTE MEERDERHEID precies het tegengestelde deden van wat ze predikten. Het feit van deze meerderheid en algemeenheid bewijst dat de schuld ervan niet bij de individuen gezocht moet worden maar bij de onmogelijke, tegenstrijdige maatschappelijke positie van deze individuen.

De positie van de kristelijke geestelijke is in twee opzichten tegenstrijdig. In de eerste plaats is er de leer van de onthouding en de verzaking aan de positieve neigingen en behoeften van de menselijke natuur, die in enkele, altijd zeer zeldzame uitzonderingsgevallen wel voortdurend verdrongen, onderdrukt en uiteindelijk zelfs vernietigd kunnen worden als gevolg van de voortdurende inwerking van een sterke intellektuele en morele gedrevenheid en in ogenblikken van kollektieve gedrevenheid zelfs door een groot aantal mensen tegelijk vergeten en verwaarloosd kunnen worden, maar zij vormen zo'n onlosmakelijk deel van de menselijke natuur dat zij uiteindelijk altijd hun rechten hernemen zodat zij, als zij niet op een normale, natuurlijke manier bevredigd worden, uiteindelijk altijd vervangen worden door ongezonde, tegennatuurlijke wijzen van bevrediging. Dat is een natuurlijke, dus onontkoombare, onweerstaanbare wet waar die kristelijke geestelijken, vooral de roomskatolieke, onherroepelijk het slachtoffer van worden. De leraren of priesters van de moderne kerk, de school, zullen daar geen last van hebben, tenzij ze verplicht worden om ook de kristelijke onthouding en versterving te gaan prediken.

Maar er is nog een tegenstrijdigheid waar beide mank aan gaan en die samenhangt met de titel en de staat van meester. Een meester die bevelen geeft, onderdrukt en uitbuit, handelt helemaal naar de aard van zijn staat. Maar een meester die zich opoffert voor degenen die een biezonder goddelijk of menselijk recht tot zijn ondergeschikten maakt, is iets tegenstrijdigs en onmogelijks, de schijnheiligheid ten voeten uit met de paus als verpersoonlijking ervan. Deze noemt zich DE LAATSTE DIENAAR DER DIENAREN VAN GOD en was ten teken daarvan naar het voorbeeld van de Kristus zelfs eenmaal per

jaar de voeten van vijf romeinse bedelaars; maar tegelijkertijd noemt hij zich ook plaatsbekleder van God en absolute en onfeilbare meester van de wereld. Is het nodig eraan te herinneren dat de priesters van welke kerk dan ook zich nooit hebben opgeofferd voor de kudden die aan hun zorgen waren toevertrouwd maar die kudden juist altijd hebben opgeofferd en uitgebuit en kudde hebben laten blijven zowel voor henzelf als ten behoeve van de almacht van de Kerk? Gelijke omstandigheden en gelijke oorzaken hebben altijd dezelfde uitwerking. De door de Staat op goddelijke wijze geïnspireerde en erkende leraren van de moderne School zullen dus ook, de een onbewust, de ander heel bewust, het volk onderwijzen in de leer van de zelfopoffering ten behoeve van de staatsmacht en de belangen van de bevoorrechte klassen.

Betekent dit dat het onderwijs en de scholen helemaal afgeschaft moeten worden? Beslist niet. De informatie moet met handenvol over de massaas worden uitgestrooid, de kerken, die tempels gebouwd ter ere van God en ter onderwerping van de mensen, moeten bevrijdingsscholen worden. Maar laten we het eerst over één ding eens worden: in een normale samenleving, waar gelijkheid en respekt voor de menselijke vrijheid heersen, zijn de eigenlijke scholen alleen voor de kinderen en niet voor de volwassenen; om te zorgen dat die scholen bevrijdingsscholen worden en geen onderwerpingsscholen moet daar vóór alles de fiktie God, de eeuwige oorzaak van alle onderwerping, uitgebannen worden. De opvoeding en het onderricht van de kinderen moeten helemaal gericht zijn op de wetenschappelijke ontwikkeling van de rede in plaats van op de ontwikkeling van het geloof, op de ontwikkeling van het gevoel voor eigenwaarde en van de onafhankelijkheidszin in plaats van op de ontwikkeling van braafheid en gehoorzaamheid, op de liefde voor waarheid en rechtvaardigheid en vooral op de eerbied voor de mens, die in alles en overal de plaats van de godsdienst moet innemen. De opvoeding van de kinderen begint heel natuurlijk onder een gezag; daar is niets op tegen en dat is noodzakelijk bij jonge kinderen bij wie het verstand nog maar weinig ontwikkeld is. Iedere ontwikkeling, dus ook de opvoeding, houdt echter in dat het uitgangspunt steeds meer afgewezen wordt, zodat ook het gezag, naargelang opvoeding en onderricht vorderen, moet afnemen om plaats te maken

voor toenemende vrijheid.

Een rationele opvoeding is in wezen gewoon de geleidelijke opoffering van het gezag ten gunste van de vrijheid; de opvoeding moet immers uiteindelijk zijn gericht op de vorming van vrije mensen vol eerbied en liefde voor de vrijheid van anderen. Het is dus terecht als op de eerste schooldag, als de kinderen nog maar nauwelijks een paar woorden kunnen stamelen, het gezag op zijn grootst is en er nauwelijks vrijheid bestaat, maar op de laatste dag moet de vrijheid op haar grootst zijn en ieder spoor van het dierlijke of goddelijke gezag spoorloos verdwenen.

Gezagsuitoefening over meerderjarigen is iets monsterlijks,een schreeuwende ontkenning van de menselijkheid, een bron van slavernij en van geestelijk en zedelijk verval. De paternalistiese regeringen hebben de volksmassaas echter zo dom gehouden dat er niet alleen voor de kinderen van het volk maar ook voor het volk zelf scholen moeten komen. Op deze scholen mag echter geen sprake zijn van gezagsuitoefening. Het zullen ook geen gewone scholen meer zijn maar volksakademies, waar geen sprake meer is van leerlingen en leraren maar waar het volk, als het dat nodig vindt, uit vrije keuze naar toe komt om een vrij onderwijs te volgen en waar het zelf uit zijn rijke ervaring ook heel wat interessants te vertellen heeft voor de leraren die zijn kennis komen vergroten. Het zal daar dus een wederzijds onderwijs zijn, een daad van intellektuele broederschap tussen gestudeerde jeugd en volk.

De werkelijke school voor het volk en voor alle volwassenen is het leven. Het grote, almachtige, natuurlijke en rationele gezag, het enige waar wij echt respekt voor kunnen hebben, is het gezag van het gemeenschappelijke, gezamenlijke denken van een samenleving waarvan de leden elkaar allemaal respekteren. Dat is een gezag dat niets goddelijks heeft en door en door menselijk is maar waar wij graag voor buigen omdat het de mensen niet tot slaven maakt maar bevrijdt. U kunt er verzekerd van zijn dat dit gezag duizendmaal groter is dan al het goddelijke, teologiese, metafisieke, politieke en juridiese gezag dat Kerk en Staat hebben ingesteld, en sterker dan uw wetboeken, gevangenbewaarders en beulen.

Het algemene gevoelen, de publieke opinie heeft ook nu al een grote invloed. Al is iemand nog zo misdadig aangelegd, dan durft hij het toch nog maar zelden aan om openlijk en rechtstreeks tegen die publieke opinie in te gaan. Hij zal proberen haar te misleiden maar als er geen groep is waar hij op kan steunen, zal hij er wel voor oppassen om zich er niets van aan te trekken. Iemand kan zich nog zo machtig voelen, tegen de algemene minachting van de samenleving kan hij nooit op, niemand kan zonder de steun die wij ontlenen aan de instemming en achting van minstens een deel van de samenleving. Iemand moet wel door een biezonder sterke en eerlijke overtuiging gedreven zijn om de moed te kunnen opbrengen om alles en iedereen te trotseren; van een egoïst, een bedrieger of een lafaard hoef je dat niet te verwachten.

Dat is tegelijk het beste bewijs voor de natuurnoodzakelijke solidariteit tussen de mensen. Deze solidariteit is een wet die wij dagelijks bij onszelf en bij iedereen die wij kennen kunnen vaststellen. Maar als die maatschappelijke kracht er is, waarom laten zedelijkheid en menselijkheid dan nog zoveel te wensen over? Gewoon omdat deze maatschappelijke kracht zelf nog niet vermenselijkt is; de reden daarvan is weer dat het maatschappelijke leven, waarvan die kracht altijd een trouwe afspiegeling vormt, niet berust op eerbied voor de mens maar op dienstbaarheid aan God, niet op vrijheid maar op gezag, niet op gelijkheid maar op verschil in rechten, niet op menselijke broederschap maar op onderlinge uitbuiting, niet op recht en waarheid maar op onrecht en leugen. Daardoor heeft de menselijke solidariteit, ondanks alle menslievende teorieën die zij verkondigde, altijd een slechte en verderfelijke invloed uitgeoefend. Zij is niet een rem op slechte gewoonten en praktijken maar een bron ervan. Zij oefent met andere woorden een goddelijk, antimenselijk gezag uit en brengt onheil en verdriet. Wilt u dat deze solidariteit een weldadige, menselijke werking krijgt? Maak dan de sociale revolutie. Maak dan dat alle behoeften echt solidair worden, dat ieders materiële en sociale belangen overeenkomen met zijn menselijke plichten. Het enige middel daartoe is de vernietiging van alle instellingen die de Ongelijkheid in stand houden; schep algemene ekonomiese en sociale Gelijkheid en op basis

daarvan zal er algemene vrijheid, zedelijkheid en menselijke solidariteit ontstaan.

Het teoretiese idealisme leidt inderdaad onherroepelijk tot de onmenselijkste vormen van prakties materialisme, niet bij de welmenende verkondigers ervan - die zitten er meestal alleen mee dat al hun moeite voor niets is - maar bij degenen die proberen de idealistiese recepten in de praktijk toe te passen op de maatschappij als geheel voorzover deze zich tenminste door de idealistiese opvattingen laat beheersen.

De geschiedenis levert voorbeelden genoeg van dit veel voorkomende verschijnsel, dat op het eerste gezicht misschien vreemd lijkt maar bij enig nadenken heel natuurlijk te verklaren is.

Als je de laatste twee beschavingen uit de Oudheid met elkaar vergelijkt, de griekse en de romeinse, welke van die twee heeft dan het meest materialistiese en natuurlijke uitgangspunt en beantwoordt in de praktijk aan de hoogste menselijke idealen? De griekse, daar is geen twijfel aan. En welke heeft abstrakt gezien het ideaalste uitgangspunt - opoffering van de materiële vrijheid van de mens aan de ideële vrijheid van de burger vertegenwoordigd door het abstrakte juridiese recht en van de natuurlijke ontwikkeling van de menselijke samenleving aan de abstraktie van de Staat - maar was in de praktijk het onmenselijkste? Duidelijk de romeinse. Het is waar dat de griekse beschaving, evenals de andere beschavingen uit de Oudheid, ook de romeinse, puur nationaal was en op slavernij berustte. Maar ondanks die twee grote historiese gebreken is de griekse beschaving toch de eerste geweest die de mens als mens ging zien en daarnaar ging handelen; zij heeft het menselijke leven op een hoger plan gebracht en tot een werkelijk ideaal gemaakt, zij heeft de menselijke kudden veranderd in vrije verenigingen van vrije mensen; door de vrijheid die zij bracht konden de wetenschappen, de letteren en kunsten, een onsterfelijke filosofie en een eerste idee van eerbied voor de mens tot ontwikkeling komen. De politieke en sociale vrijheid die zij schiep werd de bron van het vrije denken.

Enkele van de onsterfelijke boeken die deze beschaving heeft voortgebracht en die uitgeweken Grieken aan het eind van de Middeleeuwen, in de tijd van de Renaissance, meebrachten naar Italië, waren voldoende om het leven, de vrijheid, het denken, de menselijkheid, die in de sombere gevangenis van het katolicisme begraven waren geweest, tot nieuw leven te wekken. De griekse beschaving was in feite een menselijke bevrijding. De romeinse daarentegen staat gelijk met veroveringen, met alle ellende vandien. Met als hoogtepunt de almacht van de keizers, dat wil zeggen de vernedering en de onderwerping van volken en mensen.

Waardoor worden ook nu weer de vrijheid en de menselijkheid overal in Europa gedood en op onmenselijke wijze materieel vertrapt? Door de overwinning van het keizerlijke, het romeinse denken.

Vergelijk ook eens twee moderne beschavingen met elkaar: de italiaanse en de duitse. De italiaanse beschaving is globaal genomen duidelijk materialisties, de duitse daarentegen het toppunt van abstraktheid en van zuiver, boven iedere stoffelijkheid verheven idealisme. Laten we eens kijken wat deze beschavingen in de praktijk opleveren.

Italië heeft de zaak van de menselijke bevrijding al onmetelijke diensten bewezen. Het was het eerste europese land waar het vrijheidsdenken tot nieuw leven kwam en op grote schaal werd toegepast; het gaf aan de mensheid haar adelbrieven: industrie, handel, kunsten en letteren, de eksakte wetenschappen en het vrije denken terug. Het is waar dat het op het ogenblik, na drie eeuwen keizerlijk en pauselijk despotisme en het onwaardige optreden van de heersende bourgeoisie lang niet meer is wat het eens was. Maar evengoed is er nog een enorm verschil met Duitsland! In Itàlië kun je ondanks die hopelijk tijdelijke achteruitgang nog vrij en als mens leven en ademen temidden van een volk dat voor de vrijheid geboren lijkt. Ook een burgerlijk Italië kan nog trots zijn op mannen als Mazzini en Garibaldi. Maar in Duitsland hangt een sfeer van ongelooflijke politieke en sociale slavernij, waar dit grote volk zich gelaten en gewillig, filosofies en met redenen omkleed bij neerlegt. De helden van dit Duitsland - dat wil zeggen van het Duitsland van nu, niet het Duits-

land van de toekomst, niet het Duitsland van het proletariaat maar het Duitsland van de adel, de burokratie, de politici, de bourgeoisie - met als helden de tegenpolen van Mazzini en Garibaldi: Wilhelm I, de wrede, naïeve vertegenwoordiger van de protestantse God, Bismarck en Von Moltke, de generaals Manteuffel en Werder. In internationaal opzicht heeft Duitsland zolang het bestaat altijd geprobeerd langzaam maar zeker in andere landen binnen te dringen en deze te veroveren, steeds bereid om de omwonende volken te laten delen in zijn eigen vrijwillige onderwerping; sinds het een eenheidsstaat is geworden vormt het een bedreiging en een gevaar voor de vrijheid van heel Europa. Het woord Duitsland betekent op het ogenblik zegevierende,lompe onderdanigheid.

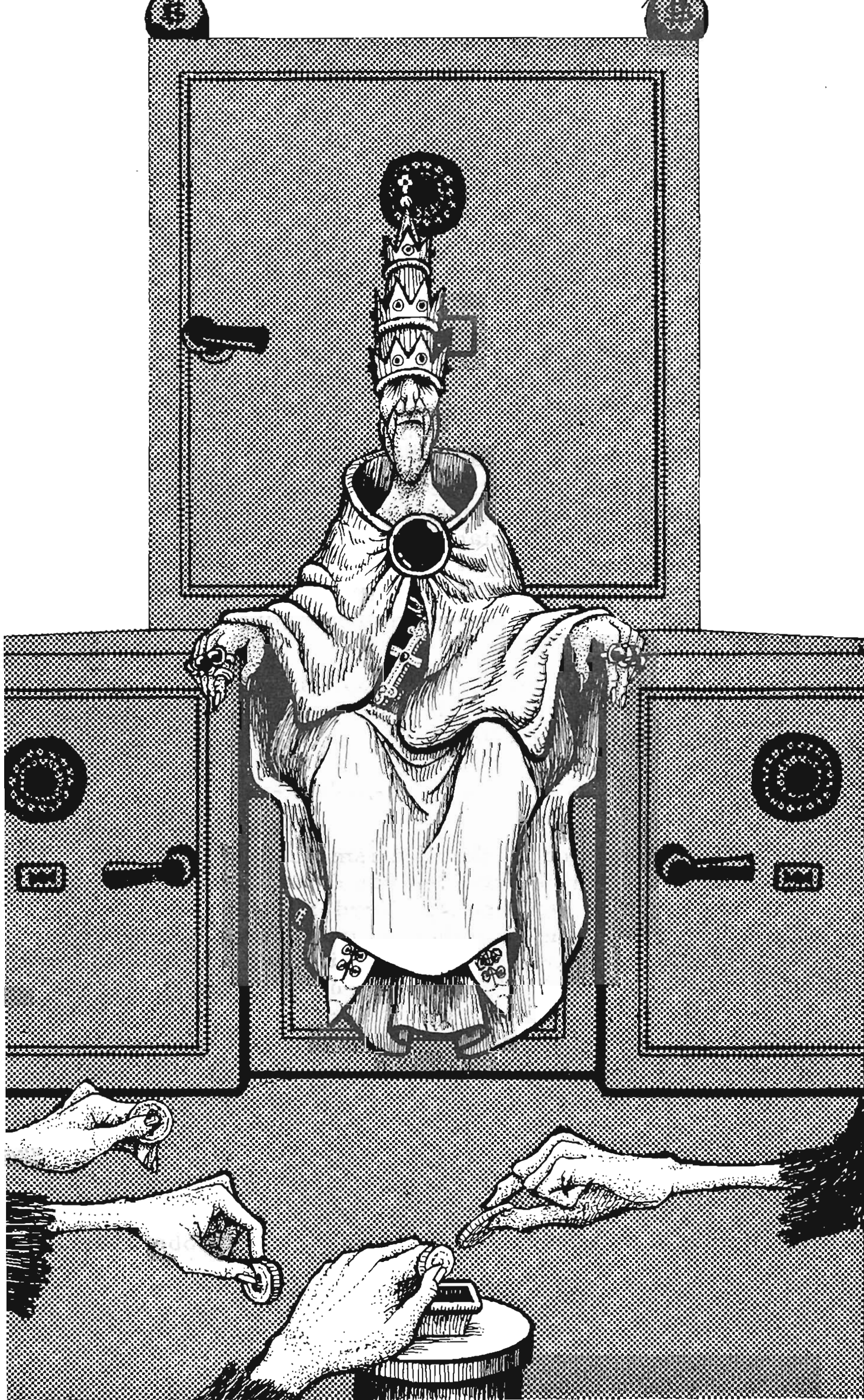
Om te zien hoe het teoretiese idealisme steeds en onvermijdelijk tot een prakties materialisme wordt, hoef je maar te kijken naar de kristelijke kerken, natuurlijk vooral naar de roomse apostoliese kerk. Is er uit idealisties oogpunt iets verhevener, onbaatzuchtiger en onthechter aan de aardse belangen dan de leer van Kristus die deze kerk verkondigt? En bestaat er aan de andere kant iets zo schaamteloos materialisties als de voortdurende praktijk van deze zelfde kerk sedert zij in de achtste eeuw een mogendheid begon te worden? Waar gingen en gaan nog steeds haar konflikten met de europese vorsten vooral over? In de eerste plaats over aardse goederen en de inkomsten van de kerk en in de tweede plaats over haar wereldlijke macht en politieke voorrechten.

We moeten de Kerk nageven dat zij in de moderne geschiedenis als eerste de onbetwistbare maar niet zo kristelijke waarheid ontdekte dat rijkdom en macht en ekonomiese uitbuiting en politieke onderdrukking van de massaas de twee onafscheidelijke pijlers van de heerschappij van het goddelijke idealisme op aarde zijn, waarbij de rijkdom de macht bevestigt en vergroot en de macht steeds nieuwe bronnen van rijkdom ontdekt en schept; het sukses van de kristelijke geloofsverkondiging is meer daaraan te danken dan aan het martelaarschap en het geloof van de apostelen of aan de goddelijke genade. Ook de protestantse kerk of liever kerken hebben oog voor deze historiese waarheid. Daarbij denk ik natuurlijk aan de onafhankelijke kerken van Engeland, Amerika en Zwitserland en niet aan de onderworpen kerken van Duitsland. De

duitse kerken doen niets op eigen houtje; zij doen braaf wat hun meesters, de wereldlijke vorsten, die tegelijk ook hun geestelijke leiders zijn, hun opdragen. Zoals bekend is de protestantse geloofsverkondiging, vooral de engelse en de amerikaanse, zeer nauw verbonden met de bevordering van de materiële en handelsbelangen van deze twee grote landen; en zoals ook bekend is deze belangenbevordering zeker niet gericht op de vergroting van de materiële rijkdom en welvaart van de landen waar zij samen met het woord Gods binnendringt, maar op de uitbuiting ervan ter vergroting van de materiële rijkdom en welvaart van bepaalde klassen die ook in hun eigen land grote uitbuiters en dieven zijn.

Het is dus niet zo moeilijk om aan de hand van de geschiedenis aan te tonen dat de Kerk, dat alle kristelijke en niet-kristelijke kerken, naast hun geloofsverkondiging - en waarschijnlijk om het sukses ervan te versnellen en te verzekeren - ook steeds grote ondernemingen hebben opgericht met het doel de massaas ekonomies uit te buiten onder de bescherming en met de rechtstreekse speciale zegen van de een of andere god; dat de staten, die zoals bekend, met al hun politieke en juridiese kaders en bevoorrechte heersende klassen oorspronkelijk gewoon wereldlijke filialen van deze verschillende kerken waren, ook in de eerste plaats deze ekonomiese uitbuiting van de massaas ten doel hadden ten bate van kleine groepen leken die de kerk indirekt wettigde, en dat in het algemeen God en de goddelijke ideeënkonstrukties uiteindelijk altijd en overal goed zijn geweest om kleine groepen aan materiële welvaart te helpen dank zij het fanatieke, altijd tot offers bereide idealisme van de massaas.

We kunnen dat ook in onze tijd waarnemen. Wie zijn, afgezien van de misleide grootmoedige grote geesten die ik zojuist noemde, op het ogenblik de felste verdedigers van het idealisme? In de eerste plaats de vorstenhoven. In Frankrijk Napoleon III met zijn vrouw madame Eugénie en hun vroegere ministers, hovelingen en maarschalken, Rouher, Bazaine, Fleury, Piétri en hoe ze verder nog heetten, heel die officiële keizerlijke wereld die zoveel heeft gedaan voor de idealisering en redding van Frankrijk. Verder hun journalisten en geleerden: Cassagnac, Girardin, Duvernois, Veuillot, Leverrier, Dumas ... Tenslotte de zwarte horde jezuïeten en jezuïetinnen, de

franse adel en grote en middelgrote bourgeoisie, de teoretiese en teorieloze liberalen van het tiepe Guizot, Thiers, Jules Favre, Pelletan, Jules Simon, allemaal hartstochtelijke verdedigers van de uitbuiterspraktijken van de bourgeoisie. In Pruisen in Duitsland vinden we Wilhelm I, het nieuwe koninklijke beeld van God op aarde, met zijn generaals, zijn pommerse en andere officieren en zijn leger, dat nu door de kracht van zijn geloof Frankrijk op de bekende idealistiese manier heeft veroverd. In Rusland is het de Tsaar met zijn hof, Moeravjef, Berg en al die kelers en vrome bekeerders van Polen. Overal dekt de vlag van of het nu het godsdienstige of het filosofiese idealisme is de lading van onmenselijk materieel geweld en schaamteloze materiële uitbuiting; daarentegen voert het praktiese idealisme van de onderdrukte, uitgehongerde massaas de vlag van het teoreties materialisme, de rode vlag van de ekonomiese gelijkheid en sociale rechtvaardigheid en streeft dit naar zoveel mogelijk vrijheid en menselijke rechtvaardigheid voor iedereen in een de hele wereld omspannende menselijke broederschap.

Wie zijn de echte idealisten, de idealisten van het leven, niet van de abstraktie, van de aarde, niet van de hemel, en wie de echte materialisten?

Het teoretiese of goddelijke idealisme berust duidelijk vooral op het terzijde schuiven van de logika, het menselijke denken en de wetenschap. Verder blijkt dat wie de idealistiese opvattingen aanhangt, onherroepelijk in het kamp van de onderdrukkers en uitbuiters van de volksmassaas terechtkomt. Je zou zeggen dat dat twee afdoende redenen moeten zijn voor grote geesten met het hart op de goede plaats om niets met het idealisme te maken te willen hebben. Niettemin zijn er nog steeds hoogstaande idealisten, mensen met hersens, gevoel en vol goede wil die heel hun leven in dienst van de mensheid stellen, maar die nog altijd een gekompromitteerde leer blijven aanhangen die haar langste tijd heeft gehad. Hie is dat te verklaren?

Er hoeft niet aan gewtijfeld te worden of zij hebben daar

heel goede redenen voor. Logika en wetenschap kunnen het niet zijn want die hebben het idealisme al afgewezen. Persoonlijke belangen ook niet want daar staan deze mensen mijlen ver boven. Er moet dus een zwaar wegende zedelijke reden zijn. Welke? De enig mogelijke reden die deze mensen kan bezielen is de gedachte dat menselijke waardigheid en zedelijke grootheid zonder de idealistiese teorieën en opvattingen onmogelijk zijn en dat de materialistiese teorieën de mensen tot het peil van de dieren verlagen.

- Maar als het nu eens andersom was?

Ik zei al dat een ontwikkeling de afwijzing van het uitgangspunt inhoudt. Daar de grondslag of het uitgangspunt volgens de materialistiese school materieel is moet de afwijzing ervan dus wel ideëel zijn. Uitgaande van de totale werkelijke wereld of van wat abstrakt de materie genoemd wordt komt die afwijzing logieserwijze tot de werkelijke idealisering, dat wil zeggen vermenselijking, tot de volledige, algehele bevrijding van de samenleving. Omdat daarentegen de grondslag en het uitgangspunt van de idealistiese school ideëel zijn, moet de afwijzing daarvan om dezelfde reden tot vermaterialisering van de samenleving, tot het ontstaan van onmenselijk despotisme en laaghartige, smerige uitbuiting leiden in de vorm van kerk en staat. Volgens de materialistiese school is de historiese ontwikkeling van de mens een geleidelijke opgang, in het idealistiese denken kan zij alleen maar een voortdurende neergang zijn.

Over welk menselijk vraagstuk het ook gaat, steeds stuit men op diezelfde fundamentele tegenstelling tussen de twee scholen. Zoals ik al heb opgemerkt gaat het materialisme uit van de dierlijkheid van de mens, om uit te komen bij zijn menselijkheid; het idealisme gaat uit van de goddelijkheid en komt uit bij de slavernij en de uitzichtloze dierlijkheid van de massaas. Het materialisme gelooft niet in een vrije wil maar schept de vrijheid; het idealisme verkondigt de vrijheid van de menselijke wil in naam van de menselijke waardigheid maar vestigt het gezag op de laatste ruïnes van de vrijheid. Het materialisme wijst het gezagsbeginsel af omdat het dit zeer terecht als iets dierlijks beschouwt en meent dat de overwinning van de menselijkheid - die het materialisme als het doel en de

voornaamste zin van de geschiedenis beschouwt - alleen in vrijheid mogelijk is. Kortom, wat het probleem ook is, de idealisten bezondigen zich altijd aan markties materialisme terwijl de materialisten juist hoge idealen nastreven en realiseren.

Volgens het idealistiese denken kan de geschiedenis zoals ik al zei alleen maar een voortdurende neergang zijn. De idealisten beginnen met een verschrikkelijke smak die zij nooit te boven komen: de goddelijke SALTO MORTALE uit de verheven sferen van de zuivere, absolute idee in de materie. En in wat voor materie ! Niet in de steeds aktieve, beweeglijke, levende, intelligente, over alle mogelijke eigenschappen en krachten beschikkende materie zoals wij die in de werkelijke wereld kunnen waarnemen, maar in de abstrakte, door de Pruisen van het denken, de teologen en metafisici, geplunderde en in absolute armoede gedompelde materie, die zij van alles hebben beroofd om dit allemaal aan hun keizer, hun God te geven, in een materie zonder eigen kwaliteiten, aktiviteit of beweging, die in tegenstelling tot de godsidee het absolute dieptepunt vormt van domheid, ontoegankelijkheid, traagheid en beweginloosheid.

Die smak is zo verschrikkelijk dat de godheid, de goddelijke persoon of godsidee te pletter valt, haar zelfbewustzijn verliest en ook nooit meer terugvindt. En in deze hopeloze toestand moet zij ook nog wonderen doen ! Want als de materie geen eigen beweging heeft is iedere beweging in het heelal, ook de meest materiële, een wonder, het gevolg van een goddelijke ingreep, van Gods inwerking op de materie.. Deze arme, door haar val prakties vernietigde Godheid blijft enkele duizenden eeuwen in deze bewusteloze toestand, komt dan langzamerhand bij en probeert daarbij tevergeefs zich weer een beetje te herinneren wie ze was; iedere beweging die ze daarbij in de materie doet, wordt een schepping, een nieuwe vorm, een nieuw wonder. Zo doorloopt ze alle fasen van stoffelijkheid en dierlijkheid; ze begint als gas, is dan eenvoudig of kompleks scheikundig lichaam, mineraal, steen, vervolgens een zich over de aarde verspreidend plantaar-

dig of dierlijk organisme, dat zich tenslotte tot mens verdicht. Daar schijnt ze weer tot zichzelf te komen want ze ontsteekt in ieder menselijk wezen een engelachtig vlammetje, een deeltje van haar eigen goddelijke wezen, de onsterfelijke ziel.

Hoe heeft de Godheid het klaargespeeld om iets volkomen onstoffelijks onder te brengen in iets volkomen stoffelijks? Hoe kan een lichaam de zuivere geest bevatten, omvatten, inperken, verlammen? Weer zo'n vraag waarop alleen het geloof, die gedreven, domme aanvaarding van het absurde, een antwoord kan geven. Het grootste wonder dat er bestaat! Wij kunnen ons hier beperken tot de vaststelling van de invloed, van de praktiese gevolgen van dit wonder.

Na duizenden eeuwen vergeefs geprobeerd te hebben om weer bij haar positieven te komen, vindt de in de materie, waaraan zij leven en beweging geeft, verloren en verspreide Godheid een houvast, een soort rustpunt om haar gedachten te verzamelen. Dat houvast is de mens met zijn onbegrijpelijkerwijze in een sterfelijk lichaam opgesloten onsterfelijke ziel. Maar iedere mens op zich is veel te beperkt en te klein om Gods onmetelijkheid te omvatten; hij kan niet meer omvatten dan een heel klein stukje, dat weliswaar even onsterfelijk is als het Geheel maar oneindig veel kleiner. Het goddelijke, volkomen onstoffelijke Wezen, de Geest, is dus evenals de materie deelbaar. Dus nog een misterie waar we de oplossing van aan het geloof moeten laten.

Als iedere mens God helemaal kon omvatten zou iedere mens God zijn. Dan zouden er eindeloos veel Goden zijn die allemaal beperkt werden door alle andere en toch allemaal oneindig waren, een tegenstrijdigheid die onherroepelijk zou inhouden dat de mensen elkaar zouden vernietigen en er maar één mens zou kunnen bestaan. Met deeltjes is het wat anders; bij deeltjes spreekt het vanzelf dat het ene door het andere beperkt wordt en dat elk afzonderlijk deeltje kleiner is dan het geheel. Maar hier stuiten we weer op een andere tegenstrijdigheid. Groter en kleiner zijn eigenschappen van de materie en niet van de geest zoals de idealisten die opvatten. Bij de materialisten ligt dat anders; daar is de geest gewoon een werking van het volkomen stoffelijke organisme van de mens,

en de grootheid of kleinheid van de geest is helemaal afhankelijk van de grotere of kleinere stoffelijke volmaaktheid van het menselijke organisme. Maar van de geest zoals de idealisten die opvatten, de volkomen ontstoffelijke, buiten iedere materie bestaande geest kun je niet zeggen dat hij groter of kleiner is. Groter of kleiner of grenzen tussen de geesten zijn daar niet mogelijk want er is maar één Geest: God. Het is helemaal de tegenstrijdigheid ten top als je daaraan toevoegt dat de eindeloos kleine, beperkte deeltjes die de menselijke zielen zijn, nog onsterfelijk zijn ook. Maar dat is een kwestie van geloof. Laten we ons daar verder niet druk over maken.

De Godheid is dus in eindeloos kleine stukjes verscheurd en woont in een ontzagwekkend aantal menselijke wezens die verschillen in geslacht, leeftijd, ras en kleur, een ontzettend onaangename en ongelukkige toestand want in het begin van hun menselijke bestaan herkennen de goddelijke deeltjes elkaar niet en beginnen ze elkaar te verslinden. Niettemin hebben deze goddelijke deeltjes of menselijke zielen ondanks hun barbaarsheid en dierlijke wreedheid toch nog een soort vage herinnering aan hun oorspronkelijke goddelijkheid bewaard, waardoor ze onweerstaanbaar naar hun Geheel getrokken worden en bij elkaar willen zijn en een geheel willen vormen: de in de stoffelijke wereld verspreide en verloren Godheid zoekt zichzelf in de mensen maar raakt door al die menselijke gevangenissen waarin ze verdeeld zit, zo van streek dat ze bij het zoeken naar zichzelf de ene dwaasheid na de andere begaat.

In het fetisjisme zoekt ze en aanbidt ze zichzelf in een steen, een stuk hout of een stuk doek. Heel waarschijnlijk zou ze zelfs altijd in een stuk doek gebleven zijn als de ANDERE godheid,de godheid die niet in de stof is afgedaald maar een zuivere geest is gebleven in de verheven hoogten van de absolute idee of de hemelse sferen, geen medelijden met haar had gehad.

Want er is nog een misterie: de Godheid verdeelt zich in twee helften die allebei even wreed en oneindig zijn en waarvan de ene, God de Vader, in de zuivere, onstoffelijke sferen blijft en de andere, God de Zoon, in de stof afdaalt. Straks zullen we zien hoe er tussen die twee af-

zonderlijke Godheden blijvende verbindingen van boven naar beneden en van beneden naar boven ontstaan die als één eeuwige, ononderbroken daad beschouwd, de heilige geest vormen. Dat is de werkelijke teologiese en metafisieke inhoud van het grote, ontzaglijke misterie van de kristelijke Drieëenheid.

Maar laten we niet te lang in deze hoge sferen blijven en kijken wat er op de aarde gebeurt.

Als God de Vader vanuit de hoogte van zijn eeuwige pracht ziet hoe de arme God de Zoon zo door zijn val verpletterd en versuft is dat hij zich in menselijke gedaante niet terugkent, besluit hij tenslotte hem te helpen. Uit de eindeloze hoeveelheid oneindig kleine onsterfelijke, goddelijke deeltjes waarin God de Zoon zo verspreid is dat hij zich niet meer terugkent, kiest God de Vader die welke hem het meest aanstaan en maakt ze tot zijn zieners, profeten, heiligen en grote weldoeners en wetgevers van de mensheid: Zaratoestra, Boeda, Mozes, Konfucius, Likurgus, Solon, Sokrates, de goddelijke Plato en vooral Jezus Kristus, de volledige belichaming van God de Zoon, die eindelijk is samengekomen en verdicht tot één enkele menselijke persoon, de apostelen Petrus, Paulus en vooral Sint Jan, Konstantijn de Grote, Dante volgens sommigen, ook Luther, Voltaire, Rousseau, Robespierre, Danton en veel andere grote en heilige personen uit de geschiedenis, te veel om op te noemen, maar als Rus verzoek ik u om niet de heilige Nikolaas te vergeten.

God is dus op aarde verschenen. Maar waar God verschijnt, verdwijnt de mens in het niets. Sommigen zeggen misschien dat de mens helemaal niet in het niets verdwijnt omdat hij immers een deeltje van God is. Wacht even! Een partikeltje, een deel van een bepaald beperkt geheel, is, al is het nog zo klein, inderdaad een zeker kwantum, een positieve grootheid. Maar een deel, een partikeltje van het oneindig grote kan in vergelijking daarmee alleen maar oneindig klein zijn. Ook miljarden miljarden miljarden van zulke kleine partikeltjes blijven bij elkaar in vergelijking met het oneindig grote oneindig klein, dat wil zeggen gelijk aan nul. God is alles, dus de mens en

de hele werkelijke wereld, het heelal, mét hem zijn niets. Daar is geen speld tussen te krijgen.

Als God verschijnt verdwijnt de mens in het niets. Hoe groter de Godheid hoe armer de mensheid. Dat is de geschiedenis van alle godsdiensten en het resultaat van alle goddelijke ingevingen en wetten. In de geschiedenis is de naam van God de wrede historiese knots waarmee mensen van allerlei richting, grote geesten, de menselijke vrijheid, waardigheid, rede en welvaart tegen de grond hebben geslagen.

Na de val van God staan wij nu voor een val die ons meer raakt, de val van de mens, veroorzaakt door het simpele verschijnen van God op aarde.

Onze waarde, roemruchte heren idealisten vergissen zich dus deerlijk. Zij denken ons te verheffen, te bevrijden en tot hoogstaande mensen te maken door ons over God te spreken maar het enige resultaat daarvan is dat zij ons klein en nietig maken. Zij verbeelden zich dat zij met de naam van God de mensen tot broeders zullen maken maar alles wat zij teweegbrengen is hoogmoed en onderlinge minachting; zij zaaien tweedracht en haat en oorlog en leggen de grondslag voor de slavernij. Want met God brengen zij onvermijdelijk ook verschillende graden van goddelijke inspiratie en een verdeling van de mensheid in zeer, minder en helemaal niet geïnspireerden. Tegenover God zijn ze wel allemaal even niets maar onderling zijn er verschillen; niet alleen feitelijke verschillen, dat zou niet zo erg zijn omdat feitelijke verschillen binnen het geheel wegvallen als er geen fiktie of wettelijke regeling is die ze vastlegt; wat wel erg is is de goddelijke willekeur bij de inspiratie die resulteert in permanente, blijvende, niet te veranderen ongelijkheid. Wie MINDER of niet geïnspireerd is MOET luisteren naar de meer geïnspireerden en doen wat zij zeggen. Dat is de grondslag van het gezag en van de twee voornaamste vormen van slavernij: de kerk en de staat.

Het ergste despotisme dat er bestaat is het despotisme van de aanhangers van een leer of godsdienst. Zij zijn zo bezeten van de eer van hun god of de overwinning van hun

ideeën dat ze geen hart meer hebben voor de vrijheid, de waardigheid en zelfs niet voor het lijden van de levende, werkelijke mensen. Door de ijver voor Gods zaak of de bezetenheid van een idee drogen de bronnen van de menselijke liefde op, ook bij de gevoeligste en meevoelendste harten. Alles wat er op de wereld bestaat en gebeurt wordt bekeken uit het oogpunt van de eeuwigheid of van een abstrakt idee, en op het vergankelijke wordt met verachting neergekeken: ze schijnen te vergeten dat het leven van de werkelijke mensen, de mensen van vlees en bloed, helemaal uit vergankelijkheden bestaat, dat zij zelf ook voorbijgaan en dat er te zijner tijd in hun plaats weer andere even vergankelijke wezens komen, die zelf ook eenmalig zijn. Het blijvende, in zekere zin eeuwige in de werkelijke mensen is het mens zijn dat zich steeds ontwikkelt en steeds rijker van de ene generatie op de andere overgaat. Ik zeg: IN ZEKERE ZIN eeuwig omdat je niet weet wat er van de menselijke ontwikkeling wordt als onze planeet eens uiteengevallen en vergaan zal zijn - zoals in haar eigen ontwikkeling ligt opgesloten omdat alles wat een begin heeft ook een einde moet hebben - om dan waarschijnlijk als element te dienen voor een nieuwe formatie in het stelsel van het heelal, dat het enig werkelijk eeuwige is. Maar omdat het tijdstip van het vergaan van onze planeet ontzaglijk ver van ons verwijderd ligt kunnen we het mens zijn in vergelijking met het korte individuele mensenleven wel als eeuwig beschouwen. Maar het zich steeds ontwikkelende mens zijn is alleen een echte, levende werkelijkheid doordat het zich op bepaalde tijden en plaatsen manifesteert en verwerkelijkt in werkelijk levende mensen en niet als algemeen begrip.

Een algemeen begrip is altijd een abstraktie en daardoor in zekere zin een ontkenning van het werkelijke leven. Van wat de werkelijkheid biedt kan de wetenschap alleen de algemene zin en de algemene betrekkingen vatten en benoemen, dat wil zeggen datgene wat bij alle veranderingen blijft, maar nooit het stoffelijke, individuele, als het ware van werkelijkheid en leven kloppende en juist daardoor vluchtige en ongrijpbare element erin. De wetenschap kan

het begrip 'werkelijkheid' vatten, niet de werkelijkheid zelf, het begrip 'leven', niet het leven zelf. Daar ligt de grens van de wetenschap, de enige waar zij echt niet overheen kan omdat zij samenhangt met de aard van het menselijke denken, het enige orgaan voor het bedrijven van wetenschap.

De aard van het menselijke denken verleent aan de wetenschap haar onbetwistbare rechten en grote taak maar is ook de oorzaak van haar fundamentele machteloosheid en zelfs schadelijkheid als zij zich in de persoon van haar officiële, erkende vertegenwoordigers het recht aanmatigt om het leven te besturen. De wetenschap heeft tot taak de algemene betrekkingen tussen de vergankelijke, werkelijke dingen vast te stellen; door het ontdekken van de algemene ontwikkelingswetten van de fisieke en sociale verschijnselen zet zij als het ware de onveranderlijke bakens uit voor de vooruitgang van de mensheid en wijst zij de mensen op de algemene voorwaarden waaraan zij zich strikt moeten houden en die zij op straffe van ernstige gevolgen niet over het hoofd mogen zien of vergeten. Het komt erop neer dat de wetenschap het levenskompas is maar niet het leven zelf. Zij is onveranderlijk, onpersoonlijk, algemeen, abstrakt en ongevoelig zoals de wetten waarvan zij gewoon de mentale, cerebrale*) (ik gebruik dit woord om eraan te herinneren dat de wetenschap gewoon een stoffelijk produkt is van een stoffelijk orgaan, van de stoffelijke struktuur van de mens, zijn HERSENEN) weergave is in de vorm van begrippen en gedachten. Het leven is vluchtig en voorbijgaand maar ook boordevol werkelijkheid, individualiteit, gevoel, verdriet, vreugde, verlangens, behoeften en driften. Alleen het leven brengt spontaan de werkelijke dingen en wezens voort. De wetenschap schept niets, zij kan alleen konstateren en ontdekken wat het leven schept. Als de wetenschappers hun abstrakte wereld verlaten en proberen in de werkelijke wereld iets levends te scheppen, blijkt alles wat zij voorstellen of scheppen miserabel, hopeloos abstrakt, bloedloos en levenloos, een doodgeboren kindje zoals de HOMUNCULUS van Wagner, de pedante leerling van de onsterfelijke Dokter Faust van Goethe. De wetenschap heeft alleen tot taak haar licht over het leven te la-

----

*) lat. cerebra = hersenen. vert.

ten schijnen, niet om het te besturen.

Wetenschap of wetenschappers, ook positivisten, leerlingen van Auguste Comte of uit de school van het duitse kommunisme, zijn als bestuurders onherroepelijk machteloos, lachwekkend, onmenselijk, wreed, onderdrukkers en uitbuiters, een ramp. Voor de wetenschappers ALS ZODANIG geldt hetzelfde als wat ik zei van de teologen en metafisici: ze hebben geen gevoel en geen hart voor het individuele, het levende. Daar is hun niet eens een verwijt van te maken want dat is gewoon een gevolg van hun werk. Als wetenschappers kunnen zij alleen maar belangstelling hebben voor algemeenheden, voor absolute wetten; van andere dingen moeten zij afblijven.

Het werkelijke, levende individu bestaat alleen voor een ander levend individu, niet voor een denker, voor iemand die zich via een serie abstrakties buiten en boven het rechtstreekse kontakt met het leven stelt; voor zo iemand kan het alleen maar een min of meer volmaakt eksemplaar van de soort, dat wil zeggen van een bepaalde abstraktie zijn. In het geval van een konijn bijvoorbeeld, hoe mooier een eksemplaar is hoe meer zin een wetenschapper zal hebben om het ontleedmes erin te zetten, in de verwachting dat deze vernietiging hem zal helpen om de algemene aard, de wet van de soort bloot te leggen.

Als er geen verzet tegen was zouden er dan vandaag aan de dag niet nog veel fanatiekelingen zijn die zulke eksperimenten ook op mensen zouden willen uitvoeren?

Dat de natuurwetenschappers geen levende mensen ontleden is niet te danken aan de wetenschap maar aan de luide protesten van het leven. Weliswaar brengen de wetenschappers driekwart van hun leven met onderzoek door en vormen zij in de huidige samenleving een soort wereld apart - waar noch hun hart noch geest beter van worden - maar toch zijn het niet uitsluitend wetenschappers en ook nog min of meer levende mensen.

Het blijft echter oppassen. Je hoeft op het ogenblik waarschijnlijk niet bang te zijn dat een wetenschapper een mens durft te behandelen zoals hij een konijn doet maar je hebt altijd kans dat de wetenschappelijke wereld het in haar hoofd haalt om levende mensen aan wetenschappelijke eksperimenten te onderwerpen die vast wel interessant zou-

den zijn maar ook erg onaangenaam voor de slachtoffers. Als het niet mogelijk is om proeven op lichamen van personen te doen zijn ze allang blij als ze met het maatschappelijke lichaam kunnen eksperimenteren en dat moet tot iedere prijs worden voorkomen.

Op het ogenblik vormen de geleerden met hun monopolie op de wetenschap, waardoor zij zich buiten de samenleving stellen, een aparte kaste die veel op de kaste van de priesters lijkt. Hun God is de wetenschappelijke abstraktie, hun slachtoffer het individuele en zij zijn de erkende offerpriesters.

De wetenschap kan niet buiten de sfeer van de abstrakties treden. In dat opzicht is zij verre de mindere van de kunsten, die eigenlijk ook alleen met algemene tiepen en algemene toestanden werken maar door hun geheel eigen werkwijze maken ze deze toch tot iets levends. De kunstuitingen zijn geen leven maar laten ons in onze verbeelding toch zien en voelen hoe het leven is; de kunsten individualiseren de tiepen en toestanden die zij bedenken min of meer; de onlichamelijke en daardoor blijvende en onsterfelijke individuen die de kunsten weten te scheppen, doen ons denken aan levende, werkelijke individuen die wij zien komen en gaan. De kunsten zijn dus een soort terugkeer van de abstraktie naar het leven, terwijl de wetenschap de nooit aflatende opoffering van het vluchtige, voorbijgaande maar werkelijke leven op het altaar van de eeuwige abstraktie is.

Het individuele van een mens is voor de wetenschap even ongrijpbaar als dat van een konijn. Niet dat de wetenschap het begrip 'individualiteit' niet kent, dat vormt voor haar geen enkel probleem, maar met het feitelijke individu kan zij niets beginnen. De wetenschap weet ook wel dat alle diersoorten, ook de diersoort mens, in de werkelijkheid alleen bestaan als onbeperkte aantallen individuen die geboren worden en sterven om plaats te maken voor nieuwe, even vergankelijke individuen. De wetenschap weet ook dat het individuele bij de hogere diersoorten duidelijker is doordat de individuen vollediger en vrijer zijn. Zij weet ook dat de mens als hoogste en volmaaktste dier op deze aarde ook de volledigste en opmerkelijkste individualiteit vormt door zijn vermogen om het algemene in zijn maatschappelijke en individuele leven te vatten, te konkretise-

ren en in zekere zin te verpersoonlijken. Als de wetenschap tenslotte niet door teologies, metafisies, politiek of juridies dogmatisme of door bekrompen eigenwaan bedorven is en niet doof is voor de instinkten en verlangens van het leven, dan weet ze ook - en dat is haar hoogste wijsheid - dat de hoogste wet van de mensheid het respekt voor de mens is en dat het grote, werkelijke, enig juiste doel van de geschiedenis de vermenselijking en bevrijding, de werkelijke vrijheid en het welzijn van alle individuele leden van de samenleving is. Want wie niet terugvalt in de vrijheiddodende fiktie van het door de staat vertegenwoordigde algemeen belang met het volk als steevaste, eeuwige slachtoffer, moet toch wel inzien dat gemeenschappelijke vrijheid en gemeenschappelijk welzijn alleen mogelijk zijn als optelsom van individuele vrijheid en individueel welzijn.

De wetenschap weet dat allemaal maar verder gaat ze niet en kan ze ook niet gaan. Zij is nu eenmaal abstrakt en kan als zodanig wel het begrip 'werkelijk, levend individu' vormen maar met werkelijke, levende individuen kan zij niets beginnen. Haar onderwerp zijn individuen in het algemeen, niet Jan of Piet of Klaas of dit of dat individu; daar heeft ze geen weet van en kan ze ook geen weet van hebben. De individuen waar de wetenschap zich mee bezighoudt, zijn, nogmaals, pure abstrakties.

De geschiedenis wordt echter niet door abstrakte individuen gemaakt maar door levende en handelende individuen. De abstrakties spelen alleen een rol voorzover er werkelijke mensen achter zitten. Voor deze niet alleen gedachte maar ook werkelijke wezens van vlees en bloed heeft de wetenschap echter geen hart. Die zijn voor de wetenschap hoogstens MATERIAAL VOOR INTELLEKTUELE EN MAATSCHAPPELIJKE PROCESSEN. Wat interesseren de wetenschap de speciale omstandigheden en het toevallige lot van Jan, Piet of Klaas? Het zou belachelijk zijn, onwetenschappelijk en zelfs antiwetenschappelijk als de wetenschap het individuele als meer beschouwde dan als een mogelijk voorbeeld ter ondersteuning van haar tijdloze teorieën. Het zou ook belachelijk zijn de wetenschap daar een verwijt van te maken want het is helemaal in overeenstemming met de wetten van de wetenschap. Het konkrete valt buiten haar bereik. Zij kan zich alleen met het abstrakte bezighouden. De wetenschap heeft tot taak te be-

studeren hoe en onder welke omstandigheden de mensheid in het algemeen, een bepaald ras, volk of klasse of groep individuen IN HET ALGEMEEN leven en zich ontwikkelen, waarop hun welzijn en onwelzijn IN HET ALGEMEEN berust en hoe IN HET ALGEMEEN hun algehele vooruitgang bevorderd kan worden. Als ze dat behoorlijk en rationeel doet doet ze alles wat er van haar verwacht mag worden en zou het onbillijk zijn meer van haar te verlangen.

Maar het zou ook belachelijk zijn en rampzalig om aan de wetenschap een taak toe te vertrouwen die haar krachten te boven gaat omdat ze uit haar aard geen rekening kan houden met het leven en het lot van Jan, Piet of Klaas. Zij zou in dat opzicht ook niet veranderen maar haar erkende vertegenwoordigers, volstrekt geen abstrakte maar juist heel levende mensen met zeer werkelijke belangen, zouden onder de onontkoombare kwalijke invloed van hun voorrechten hun medemensen in naam van de wetenschap gaan plukken zoals tot nu toe de priesters, de politici van iedere kleur en de rechtsgeleerden deden, in de naam van God, van de staat of van het juridiese recht.

Ik predik dus in zekere zin DE OPSTAND VAN HET LEVEN TEGEN DE WETENSCHAP, of liever TEGEN DE HEERSCHAPPIJ VAN DE WETENSCHAP, niet om de wetenschap te vernietigen, dat zou een misdaad tegen de mensheid zijn, maar om de wetenschap op haar plaats te zetten en wel zo dat ze daar voor altijd blijft. De geschiedenis van de mensheid is tot nu toe één aanhoudende, bloedige opoffering van miljoenen arme mensenwezens geweest ter ere van de een of andere meedogenloze abstraktie: God, het Vaderland, de Staatsmacht, de Eer van het Land, de Historiese Rechten, de Wettelijke Rechten, de Politieke Vrijheid, het Algemeen Welzijn, enz. Dat was tot nu toe heel natuurlijk in de menselijke samenlevingen, dat ging vanzelf zo, daar was niets aan te doen. Wij kunnen daar niets aan veranderen, dat is iets uit het verleden dat wij te aanvaarden hebben, zoals we nu ook dingen over onze kant moeten laten gaan waar niets aan te doen is. We moeten maar aannemen dat dat de enige opvoedingsmogelijkheid voor de mensheid was. Want laten we onszelf geen zand in de ogen strooien: met al hun machiavellistiese kunstgrepen zouden de heersende klassen

toch nooit in staat zijn geweest om de massaas tot die afschuwelijke offers te brengen als deze zelf niet de spontane, onweerstaanbare drang hadden gehad om zich steeds maar weer aan een van die abstrakties op te offeren die als historiese vampiers altijd van mensenbloed hebben geleefd.

Dat teologen, politici en juristen dat wel mooi vinden is begrijpelijk. Zij zijn de priesters van deze abstrakties en leven bij de gratie van deze voortdurende opoffering van de volksmassaas. Dat de metafisika daar ook geen bezwaar tegen maakt, is ook niet vreemd. De metafisika is er nu eenmaal om smeerlapperij en onzin zoveel mogelijk goed en recht te praten. Maar het is natuurlijk wel treurig om te moeten konstateren dat de positieve wetenschap ook de neiging daartoe vertoonde. De enig mogelijke redenen daarvoor zijn: ten eerste dat ze als iets buiten het leven vertegenwoordigd wordt door een bevoorrechte groep en ten tweede dat ze zichzelf tot nu toe als enige en uiteindelijke doel van alle menselijke ontwikkeling heeft gezien. Als de wetenschap een goede kritiese instelling tegenover zichzelf had ingenomen, zoals ze uiteindelijk ook wel zal moeten, had ze juist moeten inzien dat de wetenschap alleen maar middel is tot een veel hoger doel, namelijk alle WERKELIJKE individuen die op aarde geboren worden, leven en sterven, volledig mens te maken.

De positieve wetenschap heeft iets ontzettend belangrijks voor op de teologie, de metafisika, de politiek en het wettelijke recht, namelijk dat zij niet uitgaat van misleidende en schadelijke maar van juiste abstrakties die de algemene aard en de logika van de dingen, hun algemene verhoudingen en algemene ontwikkelingswetten weergeven. Zij is daardoor altijd zeker van een vooraanstaande positie in de samenleving. Zij is er in zekere zin het gemeenschappelijke bewustzijn van; maar in één opzicht lijkt zij op al die oude stelsels: omdat zij zich alleen maar met abstrakties bezighoudt en kan bezighouden kan zij uit haar aard geen rekening houden met de werkelijke mensen, waarop ook de meest juiste abstrakties berusten. Om aan dit fundamentele gebrek iets te doen zal de wetenschap van de toekomst anders te werk moeten gaan dan de stelsels uit het verleden. Deze laatste hebben altijd graag gebruik gemaakt van de onwetendheid van de massaas om hen aan

hun abstrakties op te offeren, een alleszins voordelige zaak voor de levende vertegenwoordigers van deze abstrakties. Gezien haar volstrekte onvermogen om oog en hart te hebben voor de werkelijke individuen moet de positieve wetenschap de gedachte om het bestuur over de samenlevingen op zich te nemen voorgoed en volledig van zich afzetten omdat ze dan de levende mensen, waar ze geen oog voor heeft, onherroepelijk steeds zou opofferen aan de abstrakties die terecht haar enige zorg zijn.

Er bestaat nog geen echte geschiedeniswetenschap; op het ogenblik begint er juist een beetje oog te komen voor wat daar allemaal aan vast zit. Maar stel dat er wel een was, wat zou er dan van verwacht mogen worden? Ongetwijfeld een getrouw en weloverwogen beeld van de natuurlijke ontwikkeling van de algemene materiële, geestelijke, ekonomiese, politieke, sociale, godsdienstige, filosofiese, estetiese en wetenschappelijke aspekten van de samenlevingen met een geschiedenis. Maar hoeveel details dat algemene beeld van de menselijke beschaving ook zal bevatten, het zal toch nooit meer dan een algemene en dus ABSTRAKTE benadering zijn. De miljarden individuen die het LEVENDE EN LIJDENDE MATERIAAL hebben geleverd voor deze zegevierende lugubere geschiedenis, die zegevierde door de miljardenslachtingen van 'door haar zegekar verpletterde' mensenoffers - die miljarden onbekende individuen waaraan de geschiedenis haar grote abstrakte verworvenheden dankt - en die daar wel te verstaan nooit iets beter zijn geworden - die miljarden staan nergens in onze annalen vermeld. Zij hebben geleefd en zijn verpletterd voor het welzijn van de abstrakte mensheid, dat is alles!

Is dat iets om aan de geschiedeniswetenschap te verwijten? Dat zou onbillijk en dwaas zijn. Het menselijke denken en zelfs het menselijke spreken kunnen zich alleen in abstrakte termen uitdrukken en kunnen niet tot het individuele doordringen, noch tot het individuele uit het heden noch tot dat uit het verleden. Ook de sociale wetenschap, de wetenschap van de toekomst kan zich daar niet mee bezighouden. Het enige wat van de sociale wetenschap verlangd kan worden, is eerlijk en duidelijk DE ALGEMENE OORZAKEN aan te wijzen VAN HET INDIVIDUELE LIJDEN - waarbij ze zeker niet zal vergeten te wijzen op de

helaas nog veel te veel voorkomende opoffering en onderwerping van de levende individuen aan de abstrakte algemeenheden; en tegelijk zal zij ons wijzen wat er IN HET ALGEMEEN NODIG IS VOOR DE WERKELIJKE BEVRIJDING VAN DE INDIVIDUEN IN DE MAATSCHAPPIJ. Dat zijn de taak en de grenzen van de sociale wetenschap. Daarbuiten is zij machteloos en kan zij alleen maar schade doen. Daar beginnen de leer- en regeerpretenties van haar erkende vertegenwoordigers, haar priesters. Het moet afgelopen zijn met die hogepriesters, ook als zij zich sociaaldemokraten noemen.

Nogmaals, de wetenschap heeft alleen tot taak de weg te verlichten. Scheppen kan alleen het leven, op voorwaarde dat geen regeerders en leerstelsels het meer belemmeren en het tot volle ontplooiing kan komen.

Waar ligt de oplossing van deze tegenstrijdigheid?

Enerzijds is de wetenschap onmisbaar voor een rationele organisatie van de samenleving, anderzijds kan zij geen belangstelling opbrengen voor de levende werkelijkheid.

De enige oplossing is de wetenschap niet langer buiten het gewone leven te houden met een korps gediplomeerde geleerden als vertegenwoordigers, zij moet met de massaas versmelten en zich onder de massaas verspreiden. Als de wetenschap het kollektieve denken van de samenleving moet gaan vormen, moet zij ook werkelijk algemeen bezit worden. Op die manier zal de wetenschap, met volledig behoud van haar algemene karakter, waar ze aan vast moet houden om wetenschap te kunnen blijven, en met behoud van haar metode om zich alleen op te houden met wat er algemeen en konstant is in de oorzaken, omstandigheden en betrekkingen die het bestaan van dingen en individuen bepalen, deel gaan uitmaken van het konkrete, werkelijke leven van alle individuen. We zullen dan net zo iets hebben als in het begin van de godsdienstige Hervorming, toen de protestante predikers zeiden dat mensen die hun eigen priesters geworden waren, geen priesters meer nodig hadden, omdat iedereen nu door het onzichtbare ingrijpen van de Heer Jezus Kristus zelf God in zich had.

Maar hier gaat het niet om Jezus Kristus of om God of om politieke vrijheid of wettelijke rechten, allemaal zaken die de teologie of de metafisika ons hebben geopenbaard en die ons allemaal even zwaar op de maag liggen. De wereld van de wetenschappelijke abstrakties is niet iets wat geopenbaard is maar maakt deel uit van de werkelijke wereld en is daar een algemene, abstrakte uitdrukking en weergave van. Zolang zij een afzonderlijk geheel vormt, met de wetenschappers als speciale vertegenwoordigers, lopen wij voortdurend het gevaar dat die ideeënwereld tegenover de werkelijke wereld de plaats van God gaat innemen met haar erkende vertegenwoordigers als priesters. Daarom moet er een einde komen aan de afzonderlijke organisatie van de geleerden door gelijk algemeen onderwijs voor iedereen, mannen en vrouwen, opdat de massaas niet langer door de bevoorrechte priesters geleide en geschoren kudden vormen maar in staat zijn hun lot in eigen hand te nemen *).

Maar moeten de massaas zich zolang ze nog niet zo onderlegd zijn door de wetenschappers laten regeren? Nee, zeker niet. Beter geen hulp van de wetenschap dan EEN REGERING door geleerden. Ten eerste zou zo'n regering de toegang tot de wetenschap voor het volk versperren omdat het bestaande wetenschapsbedrijf door en door aristokraties is ingesteld. Een regering in naam van de wetenschap zou een aristokratie van wetenschappers zijn die uiterst hooghartig en meedogenloos zou optreden en een

----

*) Doordat zij algemeen bezit wordt gaat de wetenschap een soort huwelijk aan met het konkrete, werkelijke leven van iedereen. Wat ze verliest aan verwaandheid, eerzucht en waanwijsheid wint ze aan nut en charme. Dat hoeft zeker niet te betekenen dat biezonder begaafde mensen met meer dan gemiddelde aanleg voor wetenschappelijke spekulatie niet in de gelegenheid mogen worden gesteld om zich helemaal aan de ontwikkeling van de wetenschap te wijden en op die manier grote diensten te bewijzen aan de mensheid. Alleen zullen zij niet moeten proberen om meer maatschappelijke invloed te krijgen dan die welke een meer dan gemiddelde intelligentie van nature op zijn omgeving heeft of andere beloningen dan de bevrediging van een nobel streven.

voortdurende belediging zou zijn voor de bevolking. Zij zou in staat zijn om het leven en de aktiviteiten van de samenleving te verlammen. De van zichzelf overtuigde, betweterige, helemaal niet prakties ingestelde geleerden zouden zich met alles willen bemoeien met het gevolg dat de bronnen van het leven onder hun abstrakte adem zouden opdrogen.

Nogmaals, het leven is de schepper van het leven, niet de wetenschap; de vrijheid kan alleen het werk zijn van het handelen van het volk. Het zou natuurlijk heel mooi zijn als de wetenschap het volk nu al zou kunnen voorlichten op de weg die het zelf naar zijn bevrijding gaat. Maar beter geen licht dan een flakkerend, onzeker licht dat iemand alleen maar op een dwaalspoor kan brengen. Het volk heeft niet voor niets een lange weg door de geschiedenis afgelegd en zijn fouten met eeuwenlange armoe en ellende betaald. De praktiese kennis van zijn pijnlijke ervaringen vormt een soort traditionele wetenschap die vaak in waarde niet onderdoet voor de teoretiese wetenschap. Bovendien is er een deel van de jeugd, studenten uit burgerlijke miljeus die zulk een haat hebben opgevat tegen de leugenachtigheid, schijnheiligheid, onrechtvaardigheid en lafheid van de bourgeoisie dat ze de moed hadden om er zich van af te keren en zo gedreven zijn dat ze zich helemaal in dienst hebben gesteld van de rechtvaardige, menselijke zaak van het proletariaat; deze jongeren zullen zoals ik al zei de broederlijke leraren van het volk zijn en een regering van wetenschappers overbodig maken.

Waar het volk nog veel meer voor op moet passen dan voor een regering van geleerden is er een van geïnspireerde idealisten.

Hoe beter gelovigen en hemelpriesters het bedoelen hoe gevaarlijker. Zoals ik al zei is de wetenschappelijke abstraktie een rationele, in wezen juiste abstraktie, waar het leven niet buiten kan, zij is het teoretiese beeld of zo men wil het bewustzijn van het leven, dat het leven kan en moet gebruiken en besturen. De idealistiese abstraktie echter, God, is een verderfelijk vergif dat het leven

aantast en vernietigt, van zijn wezenskenmerken berooft en doodt. De hoogmoed van de geleerden is gewoon een persoonlijke arrogantie die wel te plooien of te breken is. De hoogmoed van de idealisten is echter niet iets van hen persoonlijk maar van God, die in woede ontsteekt en onvermurwbaar is als hij zijn zin niet krijgt. Aan deze hoogmoed van de idealisten kan en moet een einde komen maar zij zal uit zichzelf geen duimbreed wijken en zolang er nog een greintje leven in haar is altijd blijven proberen om de mensen aan haar God te onderwerpen; daarom zouden de pruisiese luitenants, de duitse idealisten van de praktijk, het volk ook zo graag onder de gespoorde laarzen van hun keizer zien. Hun geloof komt op hetzelfde neer als dat van de aanhangers van de verschillende godsdiensten en zij streven ook nagenoeg hetzelfde doel na. Geloof leidt altijd tot slavernij; het is de zegepraal van het lelijkste en wreedste materialisme; voor Duitsland hoef je dat niet te bewijzen: wie dat daar niet ziet moet wel stekeblind zijn.

Zoals de hele levende natuur bestaat de mens ook helemaal uit stof. De geest, het vermogen om te denken, om allerlei innerlijke en uiterlijke gewaarwordingen te hebben en bewust te worden, te herinneren en zich weer voor de geest te halen als ze voorbij zijn, te vergelijken en te onderscheiden, om gemeenschappelijke kenmerken te isoleren en zo algemene begrippen te vormen, het vermogen tenslotte om gedachten te vormen door begrippen op verschillende manieren te kombineren, de intelligentie dus, de enige schepper van onze ideeënwereld, is een eigenschap van het dierlijke lichaam, met name van het hersenstelsel.

Dit wordt ons met zekerheid geleerd door de algemene ervaring en is nog nooit door enig feit gelogenstraft; iedereen kan dit ook op ieder ogenblik van zijn leven verifiëren. Bij alle diersoorten, ook bij de laagste, vinden we een zekere mate van intelligentie, die meer ontwikkeld is naarmate een diersoort wat haar struktuur betreft dichter bij de mens staat; de graad van abstraherend vermogen die echt denken is,wordt echter alleen bij de mens bereikt.

De algemene ervaring *) waarmee al onze kennis begint en waarop zij volledig berust, leert ons dat intelligentie altijd een eigenschap is van een dierlijk lichaam en dat de kracht, het vermogen van deze dierlijke funktie afhangen van de hogere of lagere graad van volmaaktheid van het organisme. Dat geldt niet alleen voor de verschillen tussen de diersoorten maar ook voor die tussen de mensen, die wat intellektuele en zedelijke kwaliteiten betreft ook als ras, natie, klasse of individu zo duidelijk afhangen van de graad van perfektie van hun organisme dat we daar niet verder op in hoeven te gaan **).

Verder staat vast dat er nog nooit iemand is geweest die de zuivere geest zonder enige stoffelijke vorm en buiten enig dierlijk lichaam heeft gezien of kunnen zien. Maar als er nog nooit iemand is geweest die die zuivere geest heeft gezien, hoe zijn de mensen er dan toe gekomen om in zoiets te geloven? Dit geloof is een vaststaand feit. Het wordt wel niet door alle mensen gedeeld, zoals de idealisten beweren, maar toch wel door heel veel mensen, zodat het alleszins de moeite waard is er grote aandacht aan te besteden. Een algemeen gedeeld geloof heeft, zo

----

*) We moeten duidelijk onderscheid maken tussen de algemene ERVARING, waar alle wetenschap op berust, en het algemene GELOOF, waarop de idealisten hun overtuigingen willen baseren; de ervaring is een werkelijke vaststelling van feiten, het geloof alleen een veronderstelling van feiten die niemand heeft waargenomen en die daardoor in tegenspraak zijn met de algemene ervaring.

**) Een idealist, iemand die in de onstoffelijkheid en onsterfelijkheid van de menselijke ziel gelooft, moet het wel erg moeilijk hebben met het verschil in intelligentie tussen de verschillende rassen, volken en individuen. Als je niet aanneemt dat de deeltjes goddelijkheid onregelmatig verdeeld zijn, hoe moet je dan die verschillen verklaren? - Er zijn jammer genoeg veel domme en zelfs zwakzinnige mensen. Zouden zij een deeltje hebben gekregen dat tegelijk goddelijk en dom was? De enig mogelijke oplossing voor de idealisten lijkt om te veronderstellen dat de menselijke zielen allemaal gelijk zijn maar dat de gevangenissen waarin ze opgesloten moeten zitten, de menselijke lichamen dus, ongelijk zijn en in verschillende mate geschikt om als orgaan te dienen voor het zuivere intel-

dwaas als het is, zo'n grote invloed op het leven van de mensen dat we niet mogen doen alsof het niet bestaat of er geen rekening mee houden.

Dat geloof is trouwens rationeel te verklaren. Bij kinderen en jongeren en zelfs bij veel mensen die lang en breed meerderjarig zijn kunnen we zien hoe iemand zijn geestelijke vermogens jarenlang kan gebruiken zonder te beseffen hoe hij ze gebruikt. In deze periode van onbewust geestelijk funktioneren, van naïef gelovend geestelijk bezig zijn wordt de mens zo beheerst door de wereld buiten hem en zo gedreven door de innerlijke prikkel van het leven en de vele behoeften daarvan dat hij talrijke voorstellingen, begrippen en gedachten vormt die in het begin alleen maar zeer onvolmaakt kunnen zijn en ver verwijderd van de werkelijkheid van de dingen en feiten die zij trachten weer te geven. Omdat hij nog niet ziet hoe hij geestelijk funktioneert en niet weet dat al die voorstellingen, begrippen en gedachten uit hemzelf voortgekomen zijn en nog voortkomen en niet doorheeft dat zij een SUBJEKTIEVE, dat wil zeggen menselijke oorsprong hebben, moet hij ze wel beschouwen als OBJEKTIEVE, werkelijke wezens die helemaal los van hem uit eigen kracht op zichzelf bestaan.

**) vervolg noot van blz. 72
lekt van de ziel. De ene ziel zou dus over zeer gevoelige organen beschikken, de andere over zeer ongevoelige. Maar dit soort onderscheidingen past niet in het idealistiese denken en zou wijzen op gebrek aan logika en een uiterst grof materialisme. Want als de ziel volmaakt onstoffelijk is spelen lichamelijke verschillen geen rol omdat al het lichamelijke en stoffelijke dan geen enkele betekenis heeft en allemaal even absoluut ongevoelig moet zijn. Er gaapt een eindeloze afgrond tussen ziel en lichaam en tussen volkomen onstoffelijkheid en volkomen stoffelijkheid. De overigens onverklaarbare en logieserwijze onmogelijke verschillen die aan de overkant van de afgrond, in de stof, zouden kunnen bestaan, moeten daarom voor de ziel van nul en generlei betekenis zijn en haar

Op deze wijze hebben de primitieve volken bij het langzaam ontwaken uit hun dierlijke onnozelheid hun goden geschapen. Daarna hebben zij ze aanbeden, zonder het minste vermoeden dat het helemaal hun eigen schepselen waren; ze beschouwden ze als werkelijke wezens die oneindig ver boven hen stonden, almachtig waren en hun scheppers en meesters. Naarmate het menselijke denken zich ontwikkelde kregen ook de goden, die gewoon de fantastiese, idealistiese, poëtiese onthulling van een omgekeerd beeld waren, steeds meer geestelijke trekken. Van domme fetiesjes werden het steeds meer zuivere geesten die buiten de zichtbare wereld bestonden, om na een lange historiese ontwikkeling tenslotte samen te smelten tot één goddelijk Wezen, een zuivere, eeuwige, absolute geest, schepper en meester van het heelal.

Bij iedere ontwikkeling, of die nu gunstig is of ongunstig, werkelijk of denkbeeldig, gemeenschappelijk of individueel, valt de eerste stap altijd het zwaarste en is de eerste daad altijd het moeilijkste. Daarna komt de rest vanzelf als iets dat niet tegen te houden is.

Het moeilijke in de historiese ontwikkeling van deze afschuwelijke verdwazing die de godsdienst is en die ons nog steeds in haar macht houdt, was het aannemen van een goddelijke wereld als zodanig, buiten de werkelijke wereld. Deze psichologies gezien natuurlijke en dus in de geschiedenis van de mensheid noodzakelijke dwaasheid was niet het werk van één dag. Het heeft ik weet niet hoe-

----

**) vervolg noot van blz.72
volkomen onberoerd laten. Het is met andere woorden uitgesloten dat het absoluut stoffelijke kan dienen als huis, gevangenis en nog minder als orgaan voor het absoluut onstoffelijke. Het idee van een onstoffelijke ziel, opgesloten in een stoffelijk lichaam, is wel het grofste en domste staaltje van grove, materialistiese fantasie - materislisties in de zin van bot die de idealisten aan dat woord geven - dat primitieve menselijke onwetendheid en domheid hebben voortgebracht en niets laat zo duidelijk zien hoe oude vooroordelen zelfs zeer vooraanstaande geesten nog kunnen beïnvloeden als het feit dat zeer intelligente mensen zich nog druk kunnen maken over deze dwaze kombinatie.

veel eeuwen geduurd voordat dit geloof vaste vorm kreeg en deel ging uitmaken van het maatschappelijke leven van de mensen. Maar toen het eenmaal vaste voet had gekregen werd het almachtig zoals ook onvermijdelijk het geval is met een krankzinnigheid die zich van iemands hersens meester maakt. Bij iedere vorm van krankzinnigheid zie je dat de geesteszieke de duistere waanvoorstelling die hem beheerst als iets heel natuurlijks beschouwt en de werkelijke dingen die daarmee in strijd zijn, als belachelijk, weerzinwekkend en dwaas. De godsdienst is een kollektieve krankzinnigheid die ekstra hardnekkig is doordat ze van oudsher is overgeleverd en uit langvervlogen tijden dateert. Als kollektieve waan heeft de godsdienst zich meester gemaakt van heel het openbare en persoonlijke leven van de volken; de samenleving is een godsdienstige samenleving geworden, de godsdienst maakt deel uit van het maatschappelijke leven en is er bij wijze van spreken de gemeenschappelijke ziel en het gemeenschappelijke denken van geworden. De godsdienst omgeeft de mensen vanaf hun geboorte, zij drinken haar met de moedermelk en krijgen haar naar binnen met alles wat zij aanraken en zien. Heel hun wezen is er zo mee gevoed, vergeven en doortrokken dat zij later, al zijn het van nature nog zo'n sterke geesten, de grootste moeite hebben om er zich van te bevrijden zonder daar ooit helemaal in te slagen. Kijk maar naar de moderne idealisten en de teoretiese materialisten, de duitse kommunisten. Het is hun niet gelukt om zich te ontdoen van de godsdienst van de staat.

Toen het bovennatuurlijke en goddelijke eenmaal vaste voet had gekregen in de traditionele voorstellingswereld van de volken, volgden de verschillende godsdienstige stelsels verder een natuurlijke, logiese ontwikkeling. Deze ging overigens wel steeds gelijk op met de ontwikkeling van de ekonomiese en politieke verhoudingen, waarvan zij in de godsdienstige verbeeldingswereld altijd de trouwe afspiegeling en goddelijke bevestiging vormde. Zo ontwikkelde de historiese kollektieve krankzinnigheid van de godsdienst zich via allerlei tussenfasen van het fetiesjisme via het polyteïsme naar het kristelijke monoteïsme.

De tweede stap in de ontwikkeling van het godsdienstige denken, ongetwijfeld de moeilijkste na de vestiging van de afzonderlijke godenwereld, was juist de overgang van het

veelgodendom naar het geloof in één enkele god, van het godsdienstige materialisme van de heidenen naar het geestelijke geloof van de kristenen. Het voornaamste kenmerk van de heidense goden was dat het allemaal nationale goden waren. Omdat ze zo talrijk waren hielden ze onvermijdelijk altijd iets stoffelijks, of liever omdat ze stoffelijk waren waren ze zo talrijk, één van de hoofdkenmerken van de werkelijke wereld is immers haar verscheidenheid. De heidense goden waren nog niet echt het tegengestelde van de werkelijke dingen maar alleen een fantastiese overdrijving ervan.

Het is bekend hoeveel die overgang het joodse volk heeft gekost; zij vormde als het ware de hele geschiedenis van dit volk. Hoe Mozes en de profeten ook predikten dat er maar één god was, het volk viel steeds weer terug in zijn vroegere afgoderij, het oude, veel natuurlijkere geloof in meerdere stoffelijke, menselijke, tastbare goden. Ook Jehova, hun enige God, de God van Mozes en de profeten, was nog een uiterst nationale god, die zich voor het belonen en bestraffen van zijn getrouwen, zijn uitverkoren volk, uitsluitend bediende van vaak domme maar altijd grove en wrede materiële argumenten. Het is zelfs onwaarschijnlijk dat het geloof in Jehova inhield dat het bestaan van de primitieve goden werd ontkend. De joodse God zei niet dat die rivalen niet bestonden maar wilde niet dat zijn volk hen ook aanbad. Jehova was een jaloerse god. Zijn eerste gebod luidde:

> 'Ik ben uw God en gij zult geen andere goden aanbidden dan mij'.

Jehova was dus slechts een eerste stoffelijke, zeer ruwe aanzet tot het moderne idealisme. Hij was ook een zuiver nationale God, zoals de slaviese God van de generaals die braaf en zonder morren de Keizer van alle Ruslanden dienen, of zoals de duitse God van de piëtisten en de duitse generaals in dienst van Wilhelm I in Berlijn. Het Opperwezen kan geen nationale God zijn maar moet de God van de hele mensheid zijn. Het kan ook geen stoffelijk wezen zijn maar moet het tegengestelde zijn van alle stof, een zuivere geest. Om tot de godsdienst van het Opperwezen te komen waren dus twee dingen nodig: 1. het ontstaan van de 'mensheid' als zodanig door opheffing van de nationalistiese en de nationale godsdiensten, 2. een zo ver ge-

vorderde ontwikkeling van het metafisiese denken dat de ruwe Jehova van de joden geestelijke trekken kon krijgen.

Voor de vervulling van de eerste voorwaarde zorgden de Romeinen, zij het op een zeer negatieve manier: zij veroverden de meeste in de Oudheid bekende landen en vernietigden hun nationale instellingen. Het is aan de Romeinen te danken dat op de ruïnes van duizenden andere altaren het altaar van een enige, hoogste God kon verrijzen. De in het Panteon samengebrachte goden van de gezamenlijke overwonnen volken hieven elkaar op.

De tweede voorwaarde, de vergeestelijking van Jehova, werd door de Grieken vervuld, lang voordat de Romeinen hun land veroverden. Reeds in het begin van zijn bestaan had Griekenland van het Oosten een godenwereld meegekregen die een definitieve plaats had veroverd in het traditionele geloof van de griekse volken. In deze instinktieve periode, toen de politieke geschiedenis van Griekenland nog niet begonnen was, hadden de griekse dichters deze godenwereld ontwikkeld en ongelooflijk vermenselijkt, en toen de werkelijke geschiedenis van Griekenland begon had het land al een kant-en-klare godsdienst, de simpatiekste en nobelste die er ooit is geweest, voorzover een godsdienst, dat wil zeggen een leugen, dan nobel en simpatiek kan zijn. De grote griekse denkers - en geen enkel volk heeft grotere denkers voortgebracht dan Griekenland - vonden een gevestigde godenwereld, niet alleen buiten hen, in het volk, maar ook in henzelf, als manier van voelen en denken, en het spreekt vanzelf dat zij daarvan uitgingen. Het was al heel wat dat zij niet aan teologie deden, dat wil zeggen zich niet afpijnigden om het ontluikende denken te verzoenen met de ongerijmdheden van de een of andere god zoals de scholastieken in de middeleeuwen. Zij lieten de goden buiten beschouwing en richtten hun aandacht rechtstreeks op de begrippen god, eenheid, onzichtbaarheid, almacht, eeuwigheid, volkomen geestelijkheid en onpersoonlijkheid. De kristelijke god was dus veel meer een schepping van de griekse metafisici dan van de joden. De enige joodse bijdrage was de platvloerse persoonlijkheid van hun Jehova.

Dat een hoogstaand genie als de goddelijke Plato volkomen overtuigd kon zijn van het in de werkelijkheid bestaan van het godsbegrip laat wel zien hoe besmettelijk en overmach-

voor heel grote geesten. Zo verwonderlijk is dat trouwens niet voor wie ziet hoe het grootste filosofiese genie na Aristoteles en Plato, Hegel, zelfs in deze tijd nog heeft geprobeerd om de goddelijke ideeën weer op hun bovenaardse, hemelse troon te zetten, nadat Kant met zijn jammer genoeg gebrekkige, te metafisieke kritiek van hun objektieve bestaan niets heel had gelaten. Wel deed Hegel zijn restauratiewerk zo onbehouwen dat hij God de genadeslag gaf. Hij ontnam die ideeën namelijk hun goddelijkheid door voor wie lezen wil te bewijzen dat zij gewoon een schepping waren van de menselijke geest op zijn historiese zoektocht naar zichzelf. Om aan alle godsdienstverdwazing en aan de goddelijke zinsbegoocheling een eind te maken had Hegel alleen maar het grote woord moeten spreken dat na hem twee grote geesten, Ludwig Feuerbach, de leerling en kritikus van Hegel, en Auguste Comte, de grondlegger van de franse positivistiese filosofie, zonder ooit van elkaar te hebben gehoord, bijna gelijktijdig uitspraken:

'Metafisika komt neer op psichologie'.

Alle metafisiese stelsels waren gewoon ontwikkelingsfasen van de menselijke psichologie.

Nu is het niet moeilijk meer om te begrijpen hoe de goddelijke ideeën ontstaan zijn als schepping van het menselijke abstraktievermogen. Maar in de tijd van Plato was dat nog onmogelijk. Het kollektieve en dus ook het individuele denken, ook dat van het grootste genie, was daar nog niet rijp voor. Het kwam maar net toe aan het 'Ken uzelf' van Sokrates. Deze zelfkennis was nog zuiver abstrakt en in feite onbestaand. Het menselijke denken kon nog niet op de gedachte komen dat het zelf de enige schepper van de godenwereld was. De godenwereld was iets dat het menselijke denken als gegeven aantrof, als geschiedenis, als gevoel, als denkpatroon, en het spreekt vanzelf dat zijn diepste beschouwingen zich daarmee bezighielden. Zo ontstond de metafisika en werden de goddelijke ideeën, waarop het geestelijke denken berust, ontwikkeld en vervolmaakt.

Weliswaar trad er na Plato in de ontwikkeling van het denken een soort omgekeerde beweging op. Aristoteles, de eigenlijke vader van de wetenschap en de positivistiese

filosofie, bestreed het bestaan van de godenwereld niet maar hield er zich zo weinig mogelijk mee bezig. Hij was de eerste die een analities, eksperimenteel onderzoek deed naar de logika, de wetten van het menselijke denken, en tegelijk een studie maakte van de fisieke wereld, niet wat betreft haar begripsmatige, illusoire wezen maar wat betreft haar konkrete werkelijkheid. Na hem stichtten de Grieken in Alexandrië de eerste positief wetenschappelijke school. Deze Grieken waren ateïsten maar hun ateïsme oefende geen invloed uit op hun tijdgenoten. De wetenschap had de neiging om zich steeds meer van het leven te isoleren. De afwijzing van de goddelijke ideeën door de epikuristen en de scepticisten liet de massaas volkomen koud.

Een andere school in Alexandrië, de neo-platoonse, had veel en veel meer invloed. Hier werd de monsterlijke voorstellingswereld uit het Oosten met de ideeën van Plato samengevoegd tot een ratjetoe waaruit later de kristelijke dogmaas ontstonden.

De drie historiese elementen waaruit de geestelijke godsdienst van de kristenen ontstond, waren dus het lompe, persoonlijke egoïsme van Jehova, de niet minder brute en onbehouwen heerschappij van de Romeinen en de door het kontakt met het Oosten vermaterialiseerde idealistiese metafisieka van de Grieken.

Een God die zich zo boven de nationale verschillen van alle landen verhief en er in zekere zin het tegengestelde van was, moest wel een onstoffelijk en abstrakt wezen zijn. Maar zoals wij al zeiden kon het zo moeilijke geloof in het bestaan van een dergelijk Wezen niet ineens tot stand komen. Er ging dan ook een lange tijd van voorbereiding en ontwikkeling aan vooraf door de griekse metafisika, die het eerste filosofiese begrip ontwikkelde van de GODDELIJKE IDEE als eeuwig door de zichtbare wereld gereproduceerd model. Maar de godheid van de griekse filosofie was een persoonlijke godheid. Omdat geen enkele serieuze, konsekwente metafisika zich kon opwerken of liever gezegd verlagen tot het idee van een persoonlijke God moest er dus een God bedacht worden die zowel enig als drievoudig was. Deze God werd gevonden in de onbehouwen, egoïstiese, wrede persoon van Jahwe, de nationale god van de joden. Maar in feite waren de Joden, ondanks

het eng nationale denken dat hen ook nu nog kenmerkt, al voor de geboorte van Kristus het internationaalste volk ter wereld geworden. Ten dele als gevangenen maar nog veel meer uit handelsgeest, één van hun voornaamste karaktertrekken, hadden zij zich over allerlei landen verspreid en daar de eredienst gebracht van hun Jahwe, die zij steeds trouwer dienden terwijl hij hen juist steeds meer in de steek liet.

In Alexandrië maakte de wrede God van de Joden persoonlijk kennis met de door haar kontakt met het Oosten reeds danig ontaarde metafisiese Godheid van Plato, en bedierf haar nog meer. Ondanks zijn jaloerse, wrede nationalistiese eenkennigheid was de joodse God op den duur toch niet bestand tegen de charmes van de idealistiese, onpersoonlijke Godheid van de Grieken. Hij huwde haar en uit dit huwelijk werd de geestelijke maar niet geestige God van de kristenen geboren. De neoplatonisten uit Alexandrië waren zo de voornaamste grondleggers van de kristelijke teologie.

Maar teologie alleen vormt nog geen godsdienst, evenmin als historiese faktoren op zich nog geen geschiedenis zijn. Met historiese faktoren bedoel ik de algemene omstandigheden die een bepaalde werkelijke ontwikkeling mogelijk maken, bijvoorbeeld de verovering van de wereld door de Romeinen en de ontmoeting tussen de God van de Joden en de idealistiese Godheid van de Grieken. Om de historiese faktoren te bevruchten, om er een aantal veranderingen in te doen plaats vinden was er een levend, nieuw feit nodig, iets dat maakte dat die historiese faktoren niet nog eeuwenlang onwerkzaam zouden blijven. In het geval van het kristendom was dat de prediking, de marteling en de dood van Jezus Kristus.

Van de persoon van deze Jezus Kristus is ons prakties niets bekend. Wat de Evangelies ons over hem vertellen is vol tegenstrijdigheden en zo fabeltjesachtig dat er nauwelijks iets konkreets en levends uit te halen is. Zeker is dat hij voor het arme volk sprak, een vriend en trooster was voor de armen, de onwetenden, de slaven en de vrouwen en dat de vrouwen veel van hem hielden. Aan degenen die hier op aarde lijden, een ontzettend groot aantal, beloofde hij het eeuwige leven. Het is logies dat de vertegenwoordigers van de officiële moraal en de openbare orde

uit die tijd hem ophingen. Dank zij de veroveringen en de vernietiging van de nationale grenzen door de Romeinen konden zijn leerlingen en de leerlingen van zijn leerlingen zich in alle in die tijd bekende landen verspreiden en daar het evangelie verkondigen. Overal werden zij met open armen ontvangen door de slaven en de vrouwen, de twee meest verdrukte, het slechtst eraan toe zijnde en natuurlijk onwetendste klassen van de oude wereld. De paar aanhangers die zij in de bevoorrechte, geletterde kringen vonden, dankten zij ook nog grotendeels aan de invloed van de vrouwen. Hun geloofsverkondiging beperkte zich bijna uitsluitend tot de door de slavernij afgestompte armen. Het was het eerste principiële verzet van het proletariaat.

De grote eer en ontegensprekelijke verdienste van het Kristendom en het geheim van haar ongehoorde en trouwens zeer terechte sukses was dat het zich wendde tot deze immense massa noodlijdenden, die in de oudheid in een nauwelijks enige vrijheid latende wrede intellektuele en politieke slavernij gehouden werden met ontzegging van zelfs de eenvoudigste menselijke rechten. Anders was die verbreiding nooit mogelijk geweest. De leer die de apostelen van Kristus verkondigden was bij alle schijnbare troost voor de noodlijdenden veel te stuitend en ongerijmd voor de menselijke rede om voor denkende mensen aanvaardbaar te zijn. Hoe opgetogen is de apostel Paulus ook niet als hij het over de ERGERNIS VAN HET GELOOF heeft, over de zegepraal van de GODDELIJKE DWAASHEID, die door de machtigen en wijzen van deze wereld verworpen maar door de eenvoudigen, onwetenden en armen van geest des te hartstochtelijker omhelsd wordt!

Er moest ook wel een diepe onvrede met het leven bestaan, een grote dorst naar genegenheid en een bijna absolute armoede van geest om de onzin van het kristendom, de monsterlijkste onzin die er bestaat, te kunnen aanvaarden.

Het kristendom was niet alleen de verwerping van alle politieke, sociale en godsdienstige instellingen van de oudheid maar ook het volkomen tegengestelde van het gezonde verstand en van iedere menselijke redelijkheid. Het verklaarde het levende Zijn, de werkelijke wereld, tot Niets en riep het meest abstrakte produkt van het menselijke abstraktievermogen, dat hoog boven het bestaande, zelfs

boven de begrippen ruimte en tijd, zich vermeit in de beschouwing van zijn eigen leegte en volstrekte onbeweeglijkheid, deze abstraktie, dit dode, volstrekt inhoudsloze element, het echte niets, God, uit tot het enig werkelijke, eeuwige, almachtige Wezen. Het werkelijke Al wordt tot niets verklaard en het absolute niets tot Al. De schim wordt lichaam en het lichaam verdwijnt als een schim *).

Zulk een kombinatie van lef en onzin was nog nooit vertoond, voor de massaas was het echt de ergernis van het geloof, het was de overwinning van de gelovige idiotie op het denken en voor sommigen de ironie van een vermoeid, gedesillusioneerd denken dat het bijltje erbij heeft neergelegd omdat het geen zin meer heeft om eerlijk en ernstig naar de waarheid te zoeken, de behoefte om gek en stom te doen die overvoerde geesten zo vaak hebben:

CREDO QUIA ABSURDUM **)

Ik geloof niet alleen iets dat onzin is maar ik geloof het juist en vooral omdat het onzin is.

Daarom geloven op het ogenblik ook zoveel vooraanstaande, welonderlegde geesten in dierlijk magnetisme, in spiritisme, dansende tafels en - het is niet nodig zover te zoeken - in het kristendom, het idealisme en God.

Het proletariaat uit de oudheid had evenals dat van deze tijd een robuust, eenvoudig geloof. De kristelijke geloofsverkondiging richtte zich tot het hart van het proletariaat, niet tot zijn denken, tot zijn eeuwige verlangens, zijn behoeften, zijn lijden, zijn slavernij, niet tot zijn nog sluimerende rede, die daarom nog geen oog had voor de logiese tegenstrijdigheden en de duidelijke onzin. De enige

----

*) Ik weet wel dat het beginsel van de vernietiging van de werkelijke wereld ten gunste van de ideeënwereld en het volkomen abstrakte ook àl in de oosterse teologiese en metafisiese stelsels voorkwam, met name in India en bij het boedisme. Maar het had daar nog niet het karakter van opzettelijke, bewuste verwerping van het werkelijke dat het kristendom kenmerkt; toen deze stelsels ontstonden waren het menselijke denken en willen en de menselijke vrijheid nog niet zo ontwikkeld als later in de griekse en romeinse beschaving.

**) ik geloof omdat het onzin is. vert.

vraag die het interesseerde was wanneer het uur van de beloofde bevrijding zou slaan, wanneer het rijk van God zou komen. Om de teologiese dogmaas bekommerde het zich niet omdat het daar niets van begreep. Het bekeerde proletariaat vormde de materiële macht van het kristendom maar leverde geen bijdrage tot zijn teoretiese denken.

De formulering van de kristelijke dogmaas gebeurde in een aantal teologiese geschriften en op de konsilies, in hoofdzaak door oosterse neoplatoonse bekeerlingen. Het griekse denken was zo ver afgezakt dat de kerkvaders in de 4e eeuw van de kristelijke jaartelling, ten tijde van het eerste konsilie, met algemene stemmen akkoord gingen met het idee van een persoonlijke God, die als zuivere, eeuwige, absolute geest en als schepper en hoogste meester buiten ons bestaat; het logiese gevolg van dit toppunt van onzin was dat het nu ook vanzelfsprekend en onontkoombaar werd om te geloven in de onstoffelijkheid en onsterfelijkheid van de menselijke ziel die gevangen zit in een gedeeltelijk sterfelijk lichaam, gedeeltelijk sterfelijk omdat een deel van dat lichaam ondanks zijn lichamelijkheid toch onsterfelijk is zoals de ziel en met die ziel uit de doden zal opstaan. Zo moeilijk hadden zelfs de kerkvaders het ermee om zich een voorstelling te vormen van de zuivere geest zonder enige lichamelijkheid!

In het algemeen geldt dat metafisiese en teologiese redeneringen altijd pogingen zijn om ongerijmdheden met ongerijmdheden te verklaren.

Het is een tref geweest voor het kristendom dat het in aanraking kwam met de slavenwereld. Een andere gelukkige omstandigheid waren de invallen van de barbaren. De barbaren waren brave, oersterke mensen vol levenslust en levenskracht, onverschrokken rovers die evenals hun opvolgers, de Duitsers van nu, in staat waren om alles te vernielen en in te palmen; alleen waren ze lang niet zo sistematies en pedant, lang niet zo moralisties en geleerd maar daarentegen veel onafhankelijker en trotser, weetgieriger en niet zo verstoken van vrijheidsdrang als de moderne duitse bourgeoisie. Maar met al hun kwaliteiten bleven het gewoon barbaren, dat wil zeggen even ongeïnteresseerd in teologiese en metafisiese kwesties als de slaven uit de oudheid, die trouwens voor een groot deel

van hetzelfde ras waren. Met het gevolg dat toen hun praktiese bezwaren wegvielen zij zonder veel moeite tot het teoretiese kristendom te bekeren waren.

Tien eeuwen lang had het kristendom de gelegenheid om met de hulp van de almacht van Kerk en Staat en zonder enige konkurrentie het europese denken te verpesten, te bederven en te misvormen. Er waren geen konkurrenten omdat er buiten de Kerk geen denkers en geletterden waren. De Kerk was de enige die dacht, sprak, schreef en onderwees. De ketterijen die binnen de Kerk ontstonden, keerden zich alleen tegen de teologiese of praktiese uitwerking van het hoofddogma maar nooit tegen dat dogma zelf. Het geloof in God als zuivere geest en schepper van de wereld en het geloof in de onstoffelijkheid van de ziel bleven buiten diskussie. Dit tweevoudige geloof werd de geestelijke grondslag van de hele beschaving in West- en Oost-Europa; alle vormen en alle onderdelen van het openbare en persoonlijke leven van de kasten en de massaas waren ervan doortrokken; zij waren als het ware de belichaming ervan.

Is het zo te verwonderen dat dat geloof nog steeds standhoudt en nog altijd zijn noodlottige invloed uitoefent op vooraanstaande geesten zoals Mazzini, Michelet, Quinet en zoveel andere? Zoals wij zagen was de eerste aanval op het geloof afkomstig van de wedergeboorte van het vrije denken in de 15e eeuw, met helden en martelaren zoals Vanini, Giordano Bruno en Galilei. Het lawaai, het tumult en de hartstochten van de godsdienstige Hervorming overstemden dit vrije denken maar het zette zijn onzichtbare werk van menselijke bevrijding door de vernietiging van het ongerijmde in stilte voort, het telkens overdragend aan de beste geesten van iedere nieuwe generatie tot het tenslotte in de tweede helft van de 18e eeuw weer in de openbaarheid verscheen en onverschrokken de vlag van het ateïsme en materialisme omhoog stak.

Het leek toen of het menselijke denken eindelijk alle goddelijke dwangvoorstellingen van zich af ging werpen. Dat was echter niet zo. De leugen, die de mensheid achttien eeuwen lang - om ons tot het kristendom te beperken - om

de tuin had geleid, zou nog één keer sterker blijken dan de waarheid. Aangezien de zwartrokken, de door de kerk gewijde kraaien, de katolieke en protestante geestelijken, onbruikbaar waren geworden omdat niemand nog vertrouwen in hen had, bediende ze zich van de lekepriesters, de kortgerokte leugenaars en drogredenaars, met in de hoofdrol twee rampzalige mannen, respektievelijk het grootste dwaallicht en de meest doktrinaire despotiese dwingeland van de vorige eeuw: Jean-Jacques Rousseau en Robespierre.

Rousseau is het voorbeeld bij uitstek van de bekrompenheid, de wantrouwige miezerigheid, de zelfverheerlijking, de koelberekenende geestdrift, de tegelijk sentimentele en glasharde schijnheiligheid en leugenachtigheid van het moderne idealisme. Hij is te beschouwen als de eigenlijke vader van de reaktie. In schijn was hij de meest demokratiese schrijver van de 18e eeuw maar in zijn hart smeulde het meedogenloze despotisme van de staatsman. Hij was de profeet van de dogmatiese staat, zoals Robespierre, zijn waardige en trouwe leerling, er de hogepriester van probeerde te worden. Gestimuleerd door het gezegde van Voltaire dat als er geen God bestond hij uitgevonden moest worden, vond Jean-Jacques Rousseau het Opperwezen uit, de abstrakte, steriele god van de deïsten. In naam van dat Opperwezen en van de schijnheilige deugdzaamheid die het verlangde, bracht Robespierre eerst Hébert en zijn medestanders op de guillotine en vervolgens de geest van de Revolutie, Danton; in de persoon van Danton vermoordde hij de Republiek en maakte hij de weg vrij voor de toen niet meer tegen te houden diktatuur van Napoleon. Na de grote terugslag zocht en vond de idealistiese reaktie minder fanatieke en minder wrede dienaars die beter pasten bij het aanzienlijk mindere formaat van de tegenwoordige bourgeoisie. In Frankrijk waren dat Chateaubriand, Lamartine en - moet dat nog gezegd worden? - Victor Hugo! de hedendaagse demokraat, republikein en schijnsocialist. Met in hun voetspoor heel het droefgeestige, sentimentele legertje bloed- en kleurloze geesten dat onder leiding van die meesters de moderne romantiese school vormde. Hun duitse tegenhangers waren Schlegel, Tieck, Novalis, Werner, Schelling en zoveel anderen die het vermelden niet waard zijn.

De literatuur van deze school werd beheerst door geesten en schimmen. Het daglicht was haar te sterk, het schemerduister haar geliefde levenssfeer. Van het ruwe kontakt met de massaas had ze ook niet terug. Het was een literatuur voor gevoelige, gedistingeerde aristokraten die in de hemel hun vaderland zagen en huns ondanks op deze aarde leken te zijn. Politiek en aktuele problemen waren een gruwel voor haar en pasten niet bij haar nivo; als dat soort onderwerpen toevallig ter sprake kwamen stelde ze zich ronduit reaktionair op en koos ze partij voor de Kerk tegen de onbeschaamdheid van de vrijdenkers, voor de koningen tegen de volken en voor de aristokratie tegen het ordinaire gepeupel van de straat.

Voor de rest muntte de romantiese school zoals we al zeiden uit door een bijna volslagen onverschilligheid voor politiek. In de wolken waarin ze leefde waren slechts twee werkelijke dingen te onderscheiden: de snelle ontwikkeling van het burgerlijke materialisme en de waanzinnige uitbarsting van persoonlijke ijdelheid.

Om deze romantiese literatuur te begrijpen moet je haar zien binnen het geheel van de veranderingen die na de revolutie van 1793 in de burgerlijke klasse hadden plaatsgevonden.

In de tijd tussen de Renaissance en Hervorming en de (Franse (vert.)) Revolutie was de bourgeoisie, misschien niet in Duitsland maar zeker in Italië, Frankrijk, Zwitserland, Engeland en Holland de kampioen en de belichaming van het revolutionaire element in de geschiedenis. De meeste vrijdenkers uit de 18e eeuw, de godsdiensthervormers uit de twee voorafgaande eeuwen en de apostelen van de menselijke bevrijding, in dit geval met inbegrip van de duitse uit de vorige eeuw, kwamen uit deze klasse voort. De Revolutie van 1789 en 93 was helemaal haar werk, waarbij ze natuurlijk steunde op de machtige arm van het volk, dat vertrouwen in haar had. Zij had koning en kerk van hun rechten vervallen verklaard en de broederschap tussen de volken en de Rechten van de mens en de burger uitgeroepen. Zij verdient daarvoor onsterfelijke roem!

Maar het duurde niet lang of er trad een splitsing op. Een grote groep rijk geworden kopers van nationale eigendommen, die niet meer op het stadsproletariaat steunden maar op de meerderheid van de ook landeigenaar geworden franse boeren, wilde alleen nog maar vrede, herstel van de openbare orde en vorming van een sterke, wettige regering. Deze groep was daarom blij met de diktatuur van de eerste Bonaparte en stond, ofschoon ze nog steeds voltairiaans dacht, toch niet onwelwillend tegenover het konkordaat met de Paus en het herstel van de officiële Kerk in Frankrijk: HET VOLK HEEFT EEN GODSDIENST ZO NODIG! Met andere woorden, toen dit deel van de bourgeoisie de buit binnen had, begon het in te zien dat het om haar nieuw verworven positie en bezittingen veilig te stellen nodig was om de nog niet gestilde honger van het volk af te leiden met de belofte van een hemels manna. - Op dit ogenblik begon Chateaubriand zijn prediking *).

Na de val van Napoleon bracht de Restauratie het wettige koningshuis in Frankrijk terug en met haar de kerk en de adel, die hun oude invloed grotendeels terugkregen en slechts op een gunstig ogenblik wachtten om alles weer terug te pakken.

Door deze reaktie werd de bourgeoisie weer revolutionair en met haar revolutionaire geest ontwaakte ook haar ongelovigheid weer en werd ze weer vrijdenker. Chateaubriand werd aan de kant gezet en Voltaire weer uit de kast gehaald. Aan Diderot waagde ze zich niet meer, dat was te zware kost voor haar zwakke zenuwen. De deïstiese vrijdenker Voltaire bekwam haar echter heel goed.

----

*) Het lijkt me nuttig hier een overigens alom bekende en waar gebeurde anekdote aan te halen die een overduidelijk licht werpt op de persoonlijke instelling van deze opwarmers van het katolieke geloof en op de godsdienstige oprechtheid in deze tijd. Chateaubriand had een boek tegen de godsdienst naar de uitgever gebracht. Deze zei dat het ateïsme uit de mode was, dat het lezende publiek daar geen belangstelling meer voor had en nu juist om godsdienstige literatuur vroeg. - Chateaubriand vertrok maar kwam enkele maanden daarna terug met zijn GENIE DU CHRISTIANISME.

De grote woordvoerders van deze nieuwe stroming waren Béranger en P.L. Courier. In de voorstelling die de franse bourgeoisie zich in die tijd van het bestuur van de maatschappij vormde, zag je de 'God van de eerzame burgers' en het ideaal van de liberaal-demokratiese burger-koning geschilderd tegen de achtergrond van het indrukwekkende en nu niet meer gevaarlijke tafereel van de grote overwinningen uit de Keizertijd. In zijn ongeloofelijke, belachelijke verlangen om het dichterschap van de grote Byron te evenaren was Lamartine begonnen met zijn berekend uitzinnige lofdichten op de God van de adel en het wettige koningshuis maar de enige plaats waar zijn gezangen ten gehore werden gebracht waren de salons van de aristokratie. De bourgeoisie had daar geen oren naar. Die las de gedichten van Béranger en de politieke geschriften van Courier.

Als gevolg van de Juli-Revolutie verfijnde de smaak van de bourgeoisie. Zoals bekend leeft in het hart van ieder lid van de franse bourgeoisie het onuitroeibare ideaal van de burger-edelman, dat altijd onmiddellijk naar boven komt als hij rijk en machtig wordt. In 1830 had de rijke bourgeoisie definitief de machtspositie van de oude adel overgenomen. Het kon niet anders of zij neigde naar het vormen van een nieuwe aristokratie. In de eerste plaats een geldaristokratie maar wel een met distinktie, goede manieren en fijngevoelig. Ze kreeg religieuze neigingen.

Dat was niet alleen naäperij van de aristokratie maar ook noodzakelijk in verband met haar positie. Het proletariaat was haar nog een laatste keer van dienst geweest door nogmaals te helpen om de adel te verslaan. Aan deze hulp was nu geen behoefte meer omdat de bourgeoisie zich verder veilig voelde in de schaduw van de juli-troon en het niet meer nodige verbond met het volk begon als een last gevoeld te worden. Het werd tijd het volk weer op zijn plaats te zetten, wat natuurlijk grote verontwaardiging zou wekken bij de massaas. Deze moesten dus in bedwang worden gehouden. Maar hoe? Je kon toch niet zo maar zeggen dat het belang van de bourgeoisie dat vereiste. Dat zou al te sinies zijn geweest. Hoe onrechtvaardiger en onmenselijker een belang is hoe meer behoefte er is aan rechtvaardiging. Waar was die rechtvaardiging anders te vinden dan in de godsdienst, die beschermster

van de rijken en nuttige trooster van de hongerigen? En meer dan ooit begreep de bourgeoisie nu na haar overwinning dat de godsdienst onmisbaar was voor het volk.

Na alle roem te hebben geoogst met haar verzet op godsdienstig, filosofies en politiek gebied en met haar protesten en revolutie was de bourgeoisie nu de heersende klasse geworden en daarmee verdedigster en beschermster van de staat, die nu het geheel eigen machtsapparaat was geworden van deze klasse. De staat is geweld en vooral het recht om geweld te gebruiken, het doorslaggevende argument van musket en achterlader. Maar het vreemde met de mens is dat dit soort argument met al zijn schijnbare welsprekendheid op de duur toch niet voldoet. Om respekt af te dwingen is een soort morele rechtvaardiging onmisbaar. Deze moet ook nog zo eenvoudig en vanzelfsprekend zijn dat ook de massaas erdoor aangesproken worden en zij achteraf aan de staat het recht toekennen om het geweld te gebruiken waarmee zij verslagen zijn.

Er zijn maar twee manieren om de massaas van de juistheid van een sociale instelling te overtuigen. Ten eerste is er de enige realistiese maar ook moeilijkst toepasbare manier - omdat deze afschaffing zou inhouden van de staat, dat wil zeggen van de politiek georganiseerde uitbuiting van een meerderheid door een minderheid - namelijk de onmiddellijke en volledige bevrediging van alle behoeften en verlangens van het volk, wat gelijk zou staan met de opheffing van de bourgeoisie en, nogmaals, van de staat. Het heeft dus geen zin om het daarover te hebben.

Ten tweede is er de godsdienst, funest voor het gewone volk maar uiterst gunstig voor de burgerlijke privileges. De godsdienst is de eeuwige luchtspiegeling die de massaas ertoe beweegt om op zoek te gaan naar de hemelse schatten terwijl de veel bijdehantere heersende klasse er genoegen mee neemt om de armzalige aardse goederen en wat het gewone volk laat liggen, onder andere natuurlijk zijn politieke en sociale vrijheid, onderling te verdelen, zij het zeer ongelijk met steeds het meeste voor wie het meeste heeft.

Geen staat zonder godsdienst; zoiets bestaat niet en is ook

onmogelijk. Kijk zelfs maar naar de meest vrije staten die er zijn, de Verenigde Staten van Amerika en de Zwitserse Bond bijvoorbeeld, en zie eens welk een belangrijke plaats de goddelijke voorzienigheid, de opperste rechtvaardiging voor een staat, daar in alle officiële toespraken inneemt.

Als een staatshoofd, bijvoorbeeld de duitse keizer of de president van een republiek, het over God heeft, kun je er zeker van zijn dat hij weer plannen heeft om zijn kuddevolk te plukken.

Toen de voltairiaans-liberale franse bourgeoisie met haar uiterst bekrompen en harde positivistiese (om niet te zeggen materialistiese) neigingen door haar overwinning in 1830 heersende klasse was geworden, kreeg de staat behoefte aan een officiële godsdienst. Dat was zeker niet gemakkelijk. De bourgeoisie kon zich niet zomaar weer onderwerpen aan het juk van Rome. Zij was door een afgrond van bloed en haat van de kerk van Rome gescheiden en hoe prakties en verstandig iemand ook wordt, een in de loop van de geschiedenis gegroeide neiging valt nooit te onderdrukken. De franse bourgeoisie zou zich trouwens belachelijk hebben gemaakt als ze naar de kerk was teruggekeerd en weer was gaan meedoen met de vrome ceremonies van de katolieke eredienst, zoals bij een echte, oprechte bekering toch onvermijdelijk was. Sommigen probeerden het wel maar met al hun heldhaftigheid veroorzaakten ze alleen een schandaal dat niets opleverde. De terugkeer tot het katolicisme was echter vooral onmogelijk door de grote tegenstelling tussen de onveranderlijke politiek van Rome en de steeds veranderende ekonomiese en politieke belangen van de middenklasse.

In dat opzicht is het protestantisme veel soepeler. Het is de burgerlijke godsdienst bij uitstek. Het geeft aan de bourgeoisie precies zoveel vrijheid als zij nodig heeft en is erin geslaagd om de hemelse verlangens te verzoenen met het respekt dat de aardse belangen vereisen. Handel en industrie zijn dan ook vooral in protestantse landen tot ontwikkeling gekomen.

Maar de franse bourgeoisie kon onmogelijk protestant worden. Om van de ene godsdienst naar de andere over te stappen - tenzij je het puur uit berekening doet zoals

de russiese en poolse joden die zich soms wel drie of vier keer laten dopen om telkens de hun toekomende beloning te ontvangen - om serieus van godsdienst te veranderen moet je minstens een beetje geloven. In het puur positivistiese denken van de franse bourgeoisie is echter voor het geloof geen plaats. Wat haar portemonnee of haar prestigezucht niet raakt laat haar volkomen koud.

Protestantisme en katolicisme zijn voor de franse bourgeoisie één pot nat. Een overgang naar het protestantisme zou haar trouwens in konflikt brengen met de katolieke roetine van de meerderheid van de bevolking en dat zou zeer onverstandig zijn voor een klasse met regeeraspiraties.

Eén ding had ze nog kunnen doen: ze had nog kunnen terugkeren tot de revolutionair humanistiese godsdienst van de 18e eeuw. Maar dat zou toch wel te ver gegaan zijn. Het enige wat er voor de bourgeoisie dus opzat om de door haar belichaamde nieuwe staat te rechtvaardigen was dus om een nieuwe godsdienst te kreëren waar de hele bourgeoisie zich achter kon stellen zonder zich al te belachelijk te maken of al te veel schandaal te veroorzaken.

En zo ontstond dan de leer van het Deïsme.

Anderen hebben al veel beter dan ik het zou kunnen de geschiedenis verteld van het ontstaan en de ontwikkeling van deze school die zulk een beslissende en je mag wel zeggen funeste invloed heeft gehad op de politieke, intellektuele en zedelijke vorming van de jonge franse bourgeoisie. Benjamin Constant en Madame de Staël zijn ermee begonnen; de eigenlijke grondlegger was Royer-Collard; Guizot, Cousin, Villemain en vele anderen waren de apostelen. Het luid uitgebazuinde doel was de verzoening van Revolutie en Reaktie of, zoals de school het formuleerde, van vrijheid en gezag, natuurlijk ten voordele van het laatste.

Op politiek gebied betekende deze verzoening de verdwijning van de vrijheid van het volk ten gunste van de heerschappij van de bourgeoisie in de vorm van de konstitutioneel-monarchistiese staat, op filosofies gebied de moedwillige onderwerping van het vrije denken aan de eeuwige beginselen van het geloof.

De formulering van deze verzoening was zoals bekend vooral afkomstig van Cousin, de vader van het franse eklektisme, een oppervlakkige, pedante kletskous, die nooit iets origineels of eigens heeft bedacht maar ijzersterk was in gemeenplaatsen, wat hij verwarde met gezond verstand. Deze illustere filosoof bereidde voor de franse studerende jeugd met vaardige hand een zelfbedacht metafisies brouwsel dat verplichte kost was op alle hogere staatsscholen; verschillende generaties studenten zijn tot dit onverteerbare goedje veroordeeld geweest

. . . .

(hier is het manuskript afgebroken)*

----

*) Deze afbreking is in feite het werk van de samenstellers ... Er is ook weinig op tegen om de uiteenzetting over de leer van Victor Cousin hier af te breken en verder te laten zitten. Eigenlijk waren de samenstellers van plan geweest om nog een paar regels meer van het manuskript op te nemen. Omdat zij een goed beeld geven van de eklektiese filosofie van Cousin laten wij deze hier alsnog volgen:

Stel je voor een filosofies sausje van allerlei tegengestelde sentimenten: een beetje Kerkvaders, een beetje scholastiek, een beetje Descartes, Pascal, Kant en schotse psichologen, gegoten over de ingeboren goddelijke ideeën van Plato en afgedekt met een laag hegeliaanse immanentie, het geheel opgediend samen met een even minachtende als volledige onwetendheid omtrent de natuurwetenschappen waarmee dan - op de wijze van 2 x 2 = 5 - bewezen wordt dat er een persoonlijke God is en dat de ziel onsterfelijk is en een vrije wil heeft.

DE VRIJE SOCIALIST

UITGAVE VAN DE FEDERATIE VAN VRIJE SOCIALISTEN.

REDACTIE ADRES: QUELLIJNSTRAAT 61, AMSTERDAM.

ADMINISTRATIE ADRES: FRANK RUTTEN. POSTBUS 1329 TE AMSTERDAM.

ABONNEMENT: f15,- OP GIRO 869125 TNV. ADMINISTRATEUR DE VRIJE SOCIALIST, POSTBUS 1329 TE AMSTERDAM

DE VRIJE KOMT 9 KEER PER JAAR UIT ALS EEN MAAND NUMMER EN 1 KEER ALS EEN DRIEDUBBEL NUMMER.

Pamflet

Postbus 1333 - Groningen

boeken en brochures

Boudewijn Chorus: Als op ons geschoten wordt 15,-
Ontstaan, standpunten en aktiviteiten van de duitse stadsguerilla

Anton Constandse: Anarchisme van de daad 12,50

dezelfde: Grondslagen van het anarchisme 15,-

Thom Holterman: Arbeidersstrijd en arbeiderskontrole 2,50

dezelfde: Recht en Staat 4,50

Albert de Jong: Ferdinand Domela Nieuwenhuis 5,-

Organisatories platform van de revolutionaire anarchisten (Peter Arsjinof, Nestor Machno ea.) 3,50

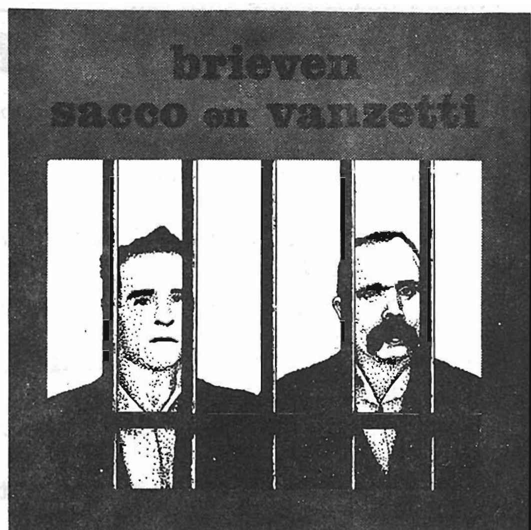
Stadsguerilla in de BRD - Interview met 'Revolutionäre Zelle' 2,50

temanummers anarchisties tijdschrift De AS:

No 21/22: Michael Bakoenin 4,-
No 23: Duitsland zonder socialisme 2,50
No 25: Organisatie 3,-
No 27: Bouwen en wonen 3,-
No 28: Peter Kropotkin 3,-
No 29/30: Veiligheid 3,-

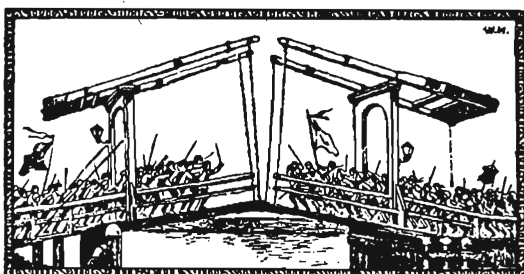
Bestelling door overmaking van het bedrag (titels vermelden!) op giro 255 38 50 van Stichting Pamflet, Groningen

Ook te krijgen in veel boekhandels.
Besteladressen voor de boekhandel: Stichting Pamflet en Bas Moreel.

SACCO EN VANZETTI
BRIEVEN
10,-; per post 12,-

HET EINDE
van een
JONGENSOORLOG

JOAN A. NIEUWENHUIS
Einde van een jongensoorlog
6,-; per post 8,10

Bestellen door overmaking op giro 380 31 95
van adm. Recht voor Allen, Groningen

Ook te krijgen in veel boekhandels.
Besteladres voor de boekhandel: Bas Moreel

LITERATUURVERSPREIDING BAS MOREEL

Nobelweg 108 - NL-Wageningen

Uitgave en verspreiding van anarchistiese en andere radikale literatuur uit binnen- en buitenland

Enkele goedkope uitgaven:

Anarchisme. Blauwbekboek 2,-
 Schetsen over klassieke anarchistiese schrijvers en standpunten
Bedrijvenwerk in theorie 4,50
Cajo Brendel - Stellingen over de chinese revolutie 4,-
Christiania: liefde en geweld 4,-
 Kroniek, dokumenten en een interview over de deense vrijstad Christiania
Cyclus anarchisme. Lezingen Studium Generale Tilburg naj 75/voorj 76. 3e dr ca 3,50
De economische grondslagen van de radenmaatschappij. De arbeidersstrijd in de Russiese en Duitse revolutie 1917-1923 2,50
Emma Goldman - Feministiese opstellen ca 3,50
Grondbeginselen der communistische productie en distributie 7,90
Peter Kropotkin - Anarchie. Filosofie en idealen 3e herz dr ca 2,50
Over de ellende in het studentenmiljeu 2,50
 Een van de klassieken van mei 68 nu in het nederlands
Anton Pannekoek - Het historisch materialisme 1,50
dezelfde - Lenin als filosoof 7,90
Portugal, de zelfstandige arbeidersstrijd 3,90
Van Beria tot Zjoekof. Achtergronden destalinisatie 1,-
Nicolas Walter - Wat is een anarchist 6e dr ca 2,-

Zie verder de uitgavelijsten en de uitgaven op de voorgaande bladzijden

GOD EN DE STAAT is wel het populairste werk van de russiese revolutionair Michael Bakoenin, een man met een ontzettend grote faam en invloed in zijn tijd (derde kwart 19e eeuw) en zij het in kleinere kring ook nu nog.

In deze brochure keert Bakoenin zich tegen godsgeloof, kerk en staat en tegen te ver gaand gezag van wetenschap en deskundigheid omdat deze de mensen dom houden en tot weerloze slachtoffers maken van geestelijken, regeerders, overheidsfunktionarissen, wetenschappers, deskundigen enz.

Als materialist betoogt Bakoenin dat leven en inzicht niet van boven en van abstrakte ideeën komen maar uit het leven zelf en uit de konkrete, veelvormige, vergankelijke werkelijkheid. Bakoenin kent aan wetenschappers en deskundigen een groot belang toe maar de beslissingen moet het volk in vrijheid zelf nemen na vrije inwinning van inlichtingen en adviezen waar en zoveel als het zelf wil.

Meer dan die van de staatssocialistiese teoretici zijn de vrijheidlievende ideeën van Bakoenin van belang in deze 1984-er jaren met hun toenemende terreur van staat en politie en kompjoeter- en atoommaffiaas.